

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ»
(ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ)

«Οι γυναίκες στην δικανική ρητορεία»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Της

Άννας Α. Ρεσβάνη

Πτυχιούχου Τμήματος Θεατρικών Σπουδών του

(Πανεπιστημίου Πατρών (2001))

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Βολονάκη Ελένη (επίκουρη καθηγήτρια)

Συνεπιβλέποντες: Ανδρέας Μαρκαντωνάτος (αναπληρωτής καθηγητής)

Αθανάσιος Ευσταθίου (αναπληρωτής καθηγητής Ιόνιο Πανεπιστήμιο)

Καλαμάτα, Νοέμβριος 2016

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	2
ΕΙΣΑΓΩΓΗ- ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ- ΣΤΟΧΟΙ.....	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο «ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ».....	5
1) ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΣ	5
Α) Γάμος	5
Β) Νομικό πλαίσιο.....	9
Γ) Οίκος	11
2) ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ	14
3) ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ ΘΕΑΤΡΟ	18
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο «ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΗ ΔΙΚΑΝΙΚΗ ΡΗΤΟΡΕΙΑ».....	22
Α) Γυναίκα στα Δικαστήρια	22
Β) Αναφορά για χρήση δηλητηρίου στη λογοτεχνία.....	24
2) Η ΦΩΝΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ	27
<i>Κατά Νεαίρας</i>	27
<i>Φαρμακείας κατά της μητρίας</i>	29
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο <i>Κατά Νεαίρας</i>	31
Δομή- Ύφος	36
Γυναικεία πρόσωπα του λόγου	40
Νεαίρα.....	40
Φανώ	43
Νικαρέτη	46
Άλλα Πρόσωπα	48
Συμπεράσματα	49
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ^ο <i>Φαρμακείας κατά της μητρίας</i>	53
Δομή - Ύφος	57
Γυναικεία πρόσωπα του λόγου.....	57
Παλλακίδα	58
Μητριά	59
Συμπεράσματα	62
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	64
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	68

Εισαγωγή – Μεθοδολογία – Στόχοι

Στην παρούσα εργασία στόχος είναι να ερευνηθεί ο ρόλος της γυναίκας μέσα στα πλαίσια της αρχαίας αθηναϊκής κοινωνίας, τόσο σε πολιτικό, κοινωνικό, θρησκευτικό, αλλά και νομικό επίπεδο. Οι πηγές μας όσον αφορά τον λόγο, την προσωπικότητα και την παρουσία των Αθηναίων γυναικών είναι ελάχιστες και έμμεσες μέσω λογοτεχνικών κειμένων και ρητορικών λόγων, γεγονός που οφείλεται στο ότι, η Αθηναία γυναίκα ήταν πάντοτε «ανήλικη» έναντι του νόμου και δεν είχε κανένα δικαίωμα δημόσιας παρουσίας και συμμετοχής στα κοινά. Μέσω μιας συγκριτικής εξέτασης των υπάρχουσών πηγών, θα προσπαθήσουμε να εξαγάγουμε κάποια συμπεράσματα για την εικόνα της Αθηναίας γυναίκας και συγκεκριμένα τη φωνή της στα Αθηναϊκά δικαστήρια.

Στην ερευνά μας επικεντρωθήκαμε στους δύο δικανικούς λόγους που σώζονται και αφορούν την κατηγορία μιας γυναίκας, ο πρώτος είναι ο κατηγορητήριος λόγος του Απολλοδώρου *Κατά Νεαίρας*, και ο δεύτερος είναι ο κατηγορητήριος λόγος του Αντιφώντα *Φαρμακείας κατά τῆς μητριᾶς*, με θέμα της εργασίας «οι γυναίκες στην δικανική ρητορεία». Οι γυναίκες δεν μπορούν να εμφανιστούν στα δικαστήρια καθώς βρίσκονται υπό την προστασία του κυρίου τους.

Οι κατήγοροι στις δύο αυτές δίκες είναι αντίπαλοι των «κυρίων» των γυναικών που κατηγορούνται. Στην πρώτη περίπτωση ο Θεόμνηστος με συνήγορο των Απολλόδωρο καταγγέλλει την Νεαίρα υποστηρίζοντας, ότι ζει παντρεμένη με τον Στέφανο και ότι έχουν παιδιά μαζί, ενώ υπήρξε δούλη της Νικαρέτης και εταίρα. Στην δεύτερη περίπτωση ο λόγος εκφωνήθηκε από τον γιο κάποιου κατά της μητριάς του, την οποία κατηγορεί για «φαρμακεία». Ο πατέρας του πέθανε πίνοντας κρασί που περιείχε δηλητήριο.

Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε ήταν να μελετηθούν αρχικά οι δύο λόγοι και στην συνέχεια να αναζητηθούν πληροφορίες τόσο για αυτούς, αλλά και για τη θέση της γυναίκας εκείνη την εποχή. Η βιβλιογραφία ήταν πλούσια σε πληροφορίες για την θέση της γυναίκας και την νομική της υπόσταση, οπότε επικεντρωθήκαμε σε αυτές τις πληροφορίες που θα μας οδηγούσαν σε λογικά συμπεράσματα. Τα κεφάλαια

είναι τέσσερα, το πρώτο αναφέρεται στις γυναίκες στην αρχαιότητα, συγκεκριμένα για την θέση της γυναίκας στον οίκο, την γυναίκα στο θέατρο αλλά και τον ρόλο που είχε μέσα στα πλαίσια της θρησκείας. Το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στο ρόλο της γυναίκας στα Αθηναϊκά δικαστήρια, με ποιους τρόπους παρουσιάζεται έμμεσα η φωνή της και η θέση της.

Το τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στον λόγο του Απολλοδώρου *Κατά Νεαίρας*, όπου περιγράφεται η ζωή μιας εταίρας που εκμεταλλεύτηκε την ιδιότητα της Αθηναίας πολίτιδος και τα προνόμιά της, ενέγραψε τους γιούς της ως Αθηναίους πολίτες και την κόρη της την πάντρεψε με Αθηναίο πολίτη. Εκμεταλλεύτηκε με άλλα λόγια τα δικαιώματα του πολίτη. Το τέταρτο κεφάλαιο αναφέρεται στον λόγο του Αντιφώντα *Φαρμακείας κατά τῆς μητριᾶς* και αναφέρεται σε μια Αθηναία, η οποία κατηγορείται, ότι σχεδίασε τον θάνατο του άνδρα της και έβαλε μια παλλακίδα, δήθεν ότι θα έδινε ένα φίλτρο αγάπης, προκειμένου να εκτελέσει το σχέδιό της. Στόχος της παρούσης εργασίας είναι να δώσουμε φωνή στις γυναίκες της αρχαίας Αθήνας και να ακούσουμε αυτά που έχουν να μας πουν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

«ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ»

1) Γυναίκα και Οίκος

α) Γάμος

Η σημαντικότερη στιγμή για την Αθηναία γυναίκα του 5^{ου} αιώνα, ήταν ο γάμος. Η πομπή της νύφης στο σπίτι του γαμβρού ανήκει στο τυπικό της γαμήλιας τελετής, εφόσον έχει προηγηθεί η Εγγύη (γαμήλιο συμβόλαιο) μεταξύ του γαμπρού και του κυρίου - πατέρα της νύφης. Το ιδιαίτερο βάρος της βρίσκεται στην μετοίκηση της νύφης στο σπίτι του άνδρα, δηλαδή στην μετάβασή της, από τη νομική εξουσία του πατέρα στην εξουσία του συζύγου. Το νομικό μέρος του γάμου πραγματώθηκε με το γεγονός ότι η νύφη οδηγήθηκε ενώπιον όλων, στο σπίτι του γαμβρού και έτσι ο γάμος δηλώθηκε δημόσια. Η πομπή της νύφης στα σπίτι του γαμβρού μπορούσε να γίνει πεζή ή επάνω σε άμαξα.¹ Η πιο λεπτομερής περιγραφή του γάμου της κλασσικής εποχής βρίσκεται στο δράμα του Ευριπίδη *Άλκηστις*. Ο Άδμητος, ο άνδρας της Άλκηστις, μοιρολογώντας για την πεθαμένη σύζυγό του ανακαλεί στη μνήμη του τη λαμπρή γαμήλια τελετή (915-926), στο συγκεκριμένο χωρίο ο Άδμητος περιγράφει μια πομπή του βασιλικού ζεύγους, προς το σπίτι, πιασμένο χέρι χέρι, με τραγούδια και δάδες. Τους συνόδευαν με ευχές, αυτοί που τους ακολουθούσαν.²

Οι τελετές αρχίζουν από την προηγούμενη ημέρα, πρώτα κάνουν θυσία στις θεότητες που προστατεύουν το γάμο, τον Δία, την Ήρα, την Άρτεμη, τον Απόλλωνα, την Πειθώ. Η νύφη αφιερώνει τα παιχνίδια της και τα πράγματα που αγαπά όταν ήταν παιδί. Και ακολουθεί το λουτρό.³ Την ημέρα του γάμου και τα δυο σπίτια στολίζονται με στεφάνια από φύλλα ελιάς και δάφνης κάνουν θυσία και τραπέζι (συμπόσιο) στο σπίτι του γαμπρού. Στο γεύμα του γάμου προσφέρουν γλυκά με σουσάμι, εγγύηση γονιμότητας. Το βράδυ η νύφη οδηγείται στο νέο της σπίτι. Την συνοδεύουν συγγενείς και φίλοι κρατώντας κεριά και τραγουδούσαν τον υμέναιο, η μητέρας της νύφης κρατά και αυτή μια λαμπάδα.⁴ Στην είσοδο του σπιτιού στέκονται ο πατέρας

¹ Reinsberg, 2008, 85

² ό. π. 70-71

³ Flacelière, 2005, 83

⁴ ό. π. 84

στεφανωμένος με μυρτιά και η μητέρα του κρατώντας και αυτή μια λαμπάδα. Στην συνέχεια έριχναν πάνω στη νύφη καρύδια και σύκα ξερά. Αυτό συνέβαινε και με τους δούλους που έμπαιναν για πρώτη φορά στο σπίτι. Της πρόσφεραν ένα γλυκό από σουσάμι και μέλι και ένα κυδώνι, ή χουρμά σύμβολα γονιμότητας.⁵

Η επόμενη μέρα ήταν γιορτή, οι γονείς της νύφης έφεραν με συνοδεία αυλών, δώρα για το καινούργιο ανδρόγυνο, και τότε έδιναν και την προίκα, που είχαν υποσχεθεί με την εγγύη. Μετά από λίγο καιρό, ο σύζυγος έκανε τραπέζι στα μέλη της φατρίας και έκανε θυσία. Δεν τους παρουσίαζε την σύζυγό του, αλλά τους ανακοίνωνε ότι παντρεύτηκε, αυτό ήταν αρκετό για να γίνουν δεκτά στο μέλλον τα αρσενικά του παιδιά στη φατρία.⁶ Αυτό που έκανε τη διαφορά μεταξύ της συμβίωσης από έναν άνδρα με μια παλλακίδα είναι το ρήμα «συνείναι» που σήμαινε «να είναι μαζί» και η συμβίωση των δύο παντρεμένων ατόμων με το ρήμα «συνοικείν», να μοιράζονται δηλαδή το νοικοκυριό.⁷

Δεν υπήρχε στην αρχαιότητα κανένας ρητός κανόνας σχετικός με την ιδανική ηλικία γάμου. Οι κοπέλες μπορούσαν να παντρευτούν από την εποχή που έμπαιναν στην εφηβική ηλικία, γύρω στα δώδεκα ή στα δεκατρία, αλλά συνηθιζόταν να παντρεύονταν στα δεκαπέντε με δεκάξι, όπως η γυναίκα του Ισχομάχου (Οικ. Ξενοφ.7.5). Οι νέοι δεν παντρεύονταν πριν ενηλικιωθούν, πριν κλείσουν τα δεκαοχτώ και αφού εκπλήρωναν την στρατιωτική τους θητεία.⁸

Απαραίτητη προϋπόθεση ενός γάμου ήταν η εγγύη. Η εγγύη συνίστατο στην υπόσχεση του κυρίου να δώσει τη γυναίκα σε έναν άνδρα ως σύζυγό του.⁹ Χαρακτηριστικό ήταν το γεγονός, ότι το συμβόλαιο «έγγυη», το οποίο όριζε τη σύναψη γάμου ως έγκυρη, δεν συμφωνούνταν ανάμεσα στη νύφη και το γαμβρό, αλλά ανάμεσα στον πατέρα της και στο γαμπρό. Η νύφη ήταν αντικείμενο στη διάθεση της πατρικής εξουσίας. Αυτό γίνεται σαφές ιδιαίτερα με την έννοια της λέξης «έκδοσις», δηλ. παράδοση της νύφης στο σύζυγό της, στον καινούργιο της «κύριον».

10

⁵ ό. π. 85

⁶ ό. π. 86

⁷ Cantarella, 2005, 246

⁸ Flacelière, 2005, 80

⁹ Cantarella, 2005, 246

¹⁰ Reinsberg, 2008, 52-53

Η προίκα ήταν κεντρικό αντικείμενο της «εγγύης», του γαμήλιου συμβολαίου. Αποτελούνταν από χρήματα, σπίτια ή οικόπεδα. Κατά μέσον όρο ανερχόταν στο ποσό μεταξύ 1000 μέχρι 6000 δραχμών. Χρησίμευε για την οικονομική εξασφάλιση της συζύγου και όφειλε να εγγυάται τη διατροφή της. Εκτός αυτού όφειλε η προίκα να εξασφαλίζει και τα παιδιά, που την κληρονομούσαν.¹¹ Η προίκα μιας γυναίκας όφειλε να μείνει άθικτη σε όλη της τη ζωή. Με την πράξη του γάμου, η προίκα μεταβιβαζόταν από την κηδεμονία του πατέρα, στην κηδεμονία του γαμπρού. Εκείνος δεν μπορούσε να εκμεταλλευθεί το αρχικό κεφάλαιο, αλλά τα προικώα, που υπολογίζονταν στο 18 τοις εκατό ετησίως.¹² Αν ο σύζυγος πέθαινε πριν από τη σύζυγο, η κηδεμονία της προίκας της και πιθανώς και του προσώπου της, περνούσε στους γιους της, αν ήταν ενήλικοι, ή στους κηδεμόνες τους. Αν η χήρα δεν είχε παιδιά, επέστρεφε στην εξουσία του αρχικού της κηδεμόνα ή τους κληρονόμους του.¹³

Όταν γεννιόταν ένα παιδί έβαζαν πάνω από την πόρτα του σπιτιού ένα κλαδί ελιάς, αν ήταν αγόρι ή μια μάλλινη κορδέλα αν ήταν κορίτσι. Αυτό πληροφορούσε τους γείτονες για το γεγονός και για το φύλο. Πέντε ή επτά μέρες από τη γέννηση, γινόταν μια οικογενειακή γιορτή. Στα αμφιδρόμια, γινόταν καθαρισμός για τη μητέρα και όλα τα πρόσωπα που ήταν κοντά στον τοκετό. Επίσης σε μια τελετή, ο αρχηγός της οικογένειας αποφάσιζε την ανατροφή του βρέφους, τρέχοντας γύρω από την εστία. Την δέκατη ημέρα συγκεντρώνονταν τα μέλη της οικογένειας και έκαναν θυσία και συμπόσιο. Τότε έδιναν και το όνομα στο βρέφος. Οι συγγενείς έφερναν δώρα για το μωρό, κυρίως φυλακτά. Την ημέρα αυτή η μητέρα μπορούσε να ξαναρχίσει τις συνηθισμένες της ασχολίες στο σπίτι.¹⁴

Η είσοδος των παιδιών στη φρατρία διεξάγονταν κάθε χρόνο, την τρίτη μέρα των Απατουριών στις κατά τόπους φρατρίες. Η μέρα αυτή λεγόταν Κουρεώτις. Η αποδοχή από τη φρατρία νομιμοποιούσε τη γέννηση των παιδιών μεταξύ των οίκων που συγγένευαν με τον πατρικό ή συζυγικό οίκο. Η διαδικασία εισαγωγής γινόταν με τη θυσία «μείον», που προσέφερε ο πατέρας, ένα χρόνο μετά τη γέννηση του παιδιού. Σημαντικότερη ήταν η θυσία ζώου που συνόδευε την κουρά των μαλλιών του αγοριού «κούρειον» που συμβόλιζε τη μετάβαση από την παιδική ηλικία στην

¹¹ ό. π 56- 57

¹² Pomeroy, 2008, 102

¹³ ό. π. 101

¹⁴ Flacelière, 2005, 103

εφηβεία. Κουρά και θυσία σφράγιζαν την είσοδο του εφήβου στη φρατρία και την αναγνώρισή του από αυτήν. Ο πατέρας ορκιζόταν πως το παιδί ήταν γνήσιο, τέκνο νόμιμου γάμου. Λίγο μετά το κούρειον, το παιδί παρουσιαζόταν στο δήμο του πατέρα για να εγγραφεί ως Αθηναίος πολίτης. Μετά υπηρετούσε για δυο χρόνια στην πόλη ως φρουρός, ταυτόχρονα με τη στρατιωτική του εκπαίδευση. Αυτή η περίοδος ονομαζόταν εφηβεία.¹⁵

Ο πατέρας παρέμενε κύριος της κόρης του μέχρι να παντρευτεί, του γιού του μέχρι να ενηλικιωθεί, αυτό γινόταν στο 18^ο έτος, οπότε αν ήταν πολίτης από καταγωγή, εγγραφόταν στο δήμο του. Με αυτόν τον τρόπο ανεξαρτητοποιόταν νομικά από τον πατέρα του, αλλά παρέμενε μέλος του «οίκου». ¹⁶

Αν στον οίκο υπήρχαν γιοί, στη θυγατέρα δινόταν μόνο προίκα, με την παράδοση της οποίας εξαντλούσαν όλα τα κληρονομικά δικαιώματά της. Όταν όμως, δεν υπήρχαν στον οίκο γιοί, η επίκληρος παρελάμβανε, ολόκληρη την κληρονομιά ως μόνη επιζώσα μέσα στον έρημο οίκο.¹⁷ Στην πραγματικότητα, η κληρονομιά έμενε μαζί της μόνο, μέχρι να βρεθεί ιδανικό αρσενικό για να μεταφερθεί στα χέρια αυτού, αυτό συνέβαινε με τη γέννηση και την ενηλικίωση του γιου της.¹⁸ Η λεγόμενη κληρονόμος ήταν υποχρεωμένη να παντρευτεί τον πλησιέστερο αρσενικό συγγενή της, συνήθως τον αδελφό του πατέρα της. Αν αυτός ο άνθρωπος δεν ενδιαφερόταν για να την παντρευτεί, αναγκαζόταν να παντρευτεί τον γιο του, και ούτω καθεξής.¹⁹

Οι Αθηναίες ήταν οι γυναίκες με τα περισσότερα δικαιώματα έναντι των άλλων γυναικών. Αν θέλαμε να δώσουμε έναν ορισμό της πόλης, είναι μια κοινότητα πολιτών. Οι γυναίκες δεν είναι «πολίτες», ταυτόχρονα όμως παίζουν σημαντικό ρόλο στη μεταβίβαση αυτής της πολιτικής ιδιότητας, πράγμα που σημαίνει ότι ανήκουν στην πολιτική κοινότητα.²⁰ Πράγματι η αθηναία είναι μια αιώνια ανήλικη, κι αυτή η αδυναμία της ενηλικίωσης επιβεβαιώνεται από την ανάγκη να έχει έναν κηδεμόνα, έναν κύριο, τον πατέρα της πρώτα, έπειτα τον σύζυγό της, κι αν αυτός πέθαινε πρώτος, το γιο της ή, σε απουσία του γιου της, τον πιο κοντινό συγγενή.²¹

¹⁵ ό. π. 246

¹⁶ MacDowell, 2003, 144

¹⁷ Biscardi, 2004, 188

¹⁸ Foxhall, Lewis, 2006, 3- 4

¹⁹ Cantarella, 2005, 249

²⁰ Calame, 2006, 47

²¹ Osborne, 1997, 5-6

β) Νομικό Πλαίσιο

Ο μόνος νόμιμος γάμος, ήταν εκείνος, που ένωνε έναν πολίτη με την κόρη ενός πολίτη, σύμφωνα με τον νόμο του Περικλή 451 π. Χ. Κάθε άλλη ένωση δεν αναγνωριζόταν νομικά και τα παιδιά, που γεννιούνταν θεωρούνταν νόθα, δεν είχαν δικαίωμα στην πατρική κληρονομιά και δεν υπολογίζονταν ως πολίτες.²² Ο νόμος του Περικλή του 450/1 απαγόρευσε τους μικτούς γάμους. Σύμφωνα με τον νόμο αυτό ένας πολίτης δεν μπορούσε να παντρευτεί ξένη γυναίκα και το παιδί τους δεν μπορούσε να έχει την ιδιότητα του πολίτη.²³ Ο νόμος εξασθένησε σε ισχύ κατά την διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου και μετά το τέλος του, 404 π. Χ. όπου τον επανέφεραν σε ισχύ, εξαιρώντας όσους είχαν γεννηθεί μέχρι τότε. Και επανήλθε σε ισχύ και πάλι το 380 π. Χ.

Αν μια γυναίκα εισέβαλε σε έναν οίκο ενός πολίτη ως σύζυγος, «συνοίκειν», δεν υποδήλωνε παλλακεία, αλλά μπορούσε να μηνυθεί με «γραφή», όπως η Νέαιρα, και αν κρινόταν ένοχη, πουλιόταν ως δούλα. Ο πολίτης που δεχόταν στον «οίκο» του μια ξένη γυναίκα ως σύζυγό του, καταδικαζόταν με πρόστιμο 1000 δραχμών. Επίσης ένας άνδρας ο οποίος, ως «κύριος» κάποιας γυναίκας έδινε σε έναν πολίτη μια ξένη ως σύζυγό του, μπορούσε να μηνυθεί με «γραφή» και αν κρινόταν ένοχος του αφαιρούνταν τα πολιτικά δικαιώματα, και η περιουσία του δημευόταν.²⁴ Βέβαια ο Περικλής δεν δίστασε αργότερα να δεχτεί ως νόμιμο γιο του το παιδί που έκανε με την περίφημη εταίρα Ασπασία, που ήταν ξένη.²⁵

Με τη λύση του γάμου, ο σύζυγος υποχρεωνόταν να επιστρέψει την προίκα αυτούσια στον κηδεμόνα της πρώην συζύγου του ή αλλιώς να πληρώσει το κεφάλαιο με 18 τοις εκατό τόκο. Με τον τρόπο αυτό η γυναίκα εξακολουθούσε να έχει οικονομική υποστήριξη, και μάλιστα, με την προίκα άθικτη, είχε και αυξημένες πιθανότητες να ξαναπαντρευτεί.²⁶ Για τον άνδρα το διαζύγιο ήταν εύκολη υπόθεση μπορούσε απλά να την διώξει, ενώ για την γυναίκα που ήθελε να πάρει διαζύγιο, η

²² Calame, 2006, 48

²³ MacDowell, 2003, 137-138

²⁴ ό. π. 138

²⁵ Calame, 2006, 48

²⁶ Pomeroy, 2008, 102

διαδικασία ήταν πιο δύσκολη, ένα από τα λιγοστά παραδείγματα είναι η γυναίκα του Αλκιβιάδη Ιππαρέτη.²⁷

Η πιο βαριά ίσως προσβολή ήταν η μοιχεία. Εάν ένα ζευγάρι συλλαμβανόταν επάνω στην πράξη, τότε επιτρεπόταν ακόμη και η θανάτωση του μοιχού.²⁸ Εφόσον ο στόχος του γάμου μεταξύ γνήσιων Αθηναίων, ήταν η γέννηση γνήσιων παιδιών. Η μοιχεία ήταν δημόσιο έγκλημα, γιατί μπορούσε το αποτέλεσμα της να είναι η εισαγωγή ενός παιδιού από άλλο αίμα στον οικό του συζύγου. Και οι δύο συμμετέχοντες στο έγκλημα της μοιχείας τιμωρούνταν αυστηρά.²⁹ Ο Απολλόδωρος αναφέρει στον *Κατά Νεαίρας* αναφέρει το νόμο για την μοιχεία, ότι ο σύζυγος, όταν συλλάβει τον μοιχό, πρέπει να πάψει να ζει μαζί με την γυναίκα του και αν δεν το κάνει θα χάνει τα πολιτικά του δικαιώματα (87).³⁰

Ο μοιχός τιμωρούνταν πολύ αυστηρά, ο σύζυγος μπορούσε να τον σκοτώσει, ή να τον βασανίσει με ραπανάκια και αποτριχώσεις, ή να εξαγοράσει την ποινή του με χρηματικό πρόστιμο. Η τιμωρία για την γυναίκα ήταν η ακόλουθη, ο σύζυγος έπρεπε να την χωρίσει, της απαγορευόταν να παρευρίσκεται σε δημόσιες θρησκευτικές τελετές και να φορά κοσμήματα, ίσως για να μην έλκει τους άνδρες. Αν δεν το έκανε τότε οποιοσδήποτε μπορούσε να της αφαιρέσει τα ρούχα και τα κοσμήματα και να την χαστουκίσει.³¹

²⁷ MacDowell, 2003, 139

²⁸ Reinsberg, 2008, 54

²⁹ Pomeroy, 2008, 133

³⁰ Κάππαρης, 2008, 290

³¹ MacDowell, 2003, 192-193

γ) Οίκος

Η γυναίκα μέσα στον οίκο έχει πολλές αρμοδιότητες. Είναι αυτή που αναλαμβάνει την διαχείριση. Είναι αυτή που διδάσκει τις δούλες της, μαγείρεμα, πλέξιμο, υφαντική και ίσως στοιχειωδώς ανάγνωση, αριθμητική και μουσική.³² Επίσης είναι αυτή που αναλαμβάνει να διαπαιδαγωγήσει τα παιδιά της με την βοήθεια των παιδαγωγών. Η σύζυγος λοιπόν είναι μητέρα αλλά και διαχειρίστρια του οίκου. Είναι περιορισμένη στο χώρο του σπιτιού κυρίως στα πάνω διαμερίσματα που είναι προορισμένα για τις γυναίκες, τον γυναικωνίτη.³³ Επίσης κάποιες από τις ασχολίες της είναι και η φροντίδα των μικρών παιδιών, η περίθαλψη των αρρώστων δούλων, η κατασκευή των ενδυμάτων και η προετοιμασία του φαγητού. Η παρασκευή του οικογενειακού φαγητού θεωρούνταν δουλειά αποκλειστικά γυναικών.³⁴ Στο γάμο, άνδρας και γυναίκα ενεργούν συντροφικά, εκείνος κάνει τις δουλειές έξω από το σπίτι, μεταξύ των άλλων φέρνει τρόφιμα, μαλλί και άλλα προϊόντα, εκείνη επιβλέπει το μετασχηματισμό των πρώτων υλών σε τελειωμένο προϊόν.³⁵

Οι φτωχότερες γυναίκες ακόμη και γυναίκες πολιτών, έβγαιναν από το σπίτι για να εργαστούν και οι περισσότερες ασχολούνταν με επαγγέλματα που αποτελούσαν λίγο πολύ προέκταση της γυναικείας εργασίας στο σπίτι. Απασχολούνταν ως πλύστρες ή στην επεξεργασία του μαλλιού. Εργάζονταν επίσης ως πωλήτριες: πουλούσαν φαγητό ή ό, τι είχε γνέσει ή υφάνει στο σπίτι. Μερικές πουλούσαν άνθινα στεφάνια, που είχαν πλέξει οι ίδιες. Άλλες έβρισκαν απασχόληση ως παραμάνες για τα παιδιά και ως μαίες. Οι γυναίκες δεν μπορούσαν να αγοράσουν ή να πουλήσουν γη.³⁶

Οι γυναίκες δεν φοιτούσαν στο σχολείο, αλλά μάθαιναν στο σπίτι κοντά στη μητέρα τους ό, τι θεωρούνταν ως αναγκαίο.³⁷ Δεν ήταν σωματικά απομονωμένες, αλλά ήταν σίγουρα κοινωνικά ελεγχόμενες. Δεν ήταν υποχρεωτικό να καλλιεργηθούν. Μόλις γεννούσαν ένα παιδί, η λειτουργία τους είχε επιτεύχθηκε.³⁸

³² Flacelière, 2005, 76

³³ ό. π. 75

³⁴ Pomeroy, 2008, 112

³⁵ ό. π. 112-113

³⁶ Pomeroy, 2008, 113

³⁷ Reinsberg, 2008, 59-60

³⁸ Cantarella, 2005, 250

Ενώ η ανώτερη εκπαίδευση ενός αγοριού επικεντρωνόταν στην τέχνη της ρητορικής, με στόχο να αποκτήσει την ικανότητα να εκφωνεί πειστικούς λόγους σε δημόσιες συγκεντρώσεις και να κερδίζει καλή φήμη μεταξύ των ανδρών. Έμφαση δινόταν επίσης στη σωματική άσκηση, ώστε να εφοδιάζεται η πολιτεία με γερούς στρατιώτες. Ωστόσο οι αρετές που θαυμάζονταν στα κορίτσια ήταν οι αντίθετες από τις επιθυμητές για τα αγόρια: σιωπή, υποτακτικότητα και αποχή από τις ηδονές των ανδρών.³⁹ Το ιδανικό της καλής μόρφωσης για τα κορίτσια, ήταν η σωφροσύνη.⁴⁰

Άλλες γυναίκες του οίκου είναι η παλλακίδες. Παλλακή σημαίνει τη γυναίκα, η οποία διαμένει στο σπίτι ενός άνδρα και έχει σεξουαλικές σχέσεις μαζί του, αλλά δεν είναι η νόμιμη σύζυγός του. Υπήρχαν παλλακίδες που προορίζονταν να γεννήσουν ελεύθερα παιδιά, αυτές ήταν ξένες που είχαν γεννηθεί ελεύθερες όχι όμως πολίτιδες. Οι υπόλοιπες ήταν δούλες και τα παιδιά τους προορίζονταν για δούλοι. Πόρνη ήταν η γυναίκα, της οποίας η σεξουαλικές υπηρεσίες προσφέρονται σε κάθε άνδρα με χρηματικό αντάλλαγμα.⁴¹

Η λέξη πόρνη, παράγεται από το ρήμα πέρνημι (:πωλώ, εκποιώ).⁴² Μερικές από αυτές εργάζονταν στα πορνεία που, σύμφωνα με την παράδοση είχαν στηθεί από το Σόλωνα, ο οποίος είχε αναθέσει τα κέρδη τους στο ναό της Αφροδίτης. Σε λίγο υψηλότερο επίπεδο ήταν οι πόρνες που εργάστηκαν στους δρόμους ή στα σπίτια τους. Μερικές από τις πόρνες ήταν σκλάβες, και αναγκάζονται να δουλεύουν. Άλλες ήταν ελεύθερα κορίτσια, που εγκαταλείφθηκαν κατά τη γέννησή τους.⁴³

Οι εταίρες (εταίρειν = συντροφεύω) βρίσκονταν στην κορυφή της κοινωνικής κλίμακας αυτών των επαγγελματιών της ερωτικής διασκέδασης, ήταν μορφωμένες και διέθεταν καλλιτεχνικά ταλέντα. Μπορούσαν να διασκεδάσουν τους άνδρες στα συμπόσια που γίνονταν στα δωμάτια των ανδρών, ή σε χώρους που νοίκιαζαν για αυτές οι προστάτες, ή ακόμα και στο δικό τους ιδιωτικό χώρο.⁴⁴ Επίσης μπορούσαν να πάρουν μέρος σε συζητήσεις για την πολιτική.⁴⁵ Η εταίρα ήταν μια γυναίκα που δεν ζούσε μαζί με τον άνδρα σε μακροπρόθεσμη βάση.⁴⁶

³⁹ Pomeroy, 2008, 114

⁴⁰ Flacelière, 2005, 76

⁴¹ MacDowell, 2003, 141-142

⁴² Reinsberg, 2008, 124

⁴³ Cantarella, 2005, 251

⁴⁴ Fantham, 2004, 155

⁴⁵ O Pry Kay, 2012, 8

⁴⁶ MacDowell, 2003, 141-142

Ολοκληρώνοντας, η ελληνική κοινωνία τουλάχιστον στην Αθήνα της αρχαϊκής και της κλασσικής εποχής δεν απέδιδε γενικά στη γυναίκα εκτίμηση και σεβασμό, αλλά μόνο σε εκείνη, η οποία έπαιρνε τη θέση, που, προβλεπόταν ως σύζυγος, και ως σύζυγος γινόταν διαχειρίστρια ενός νοικοκυριού και ως μητέρα ανέτρεφε παιδιά. Έξω από το συζυγικό βίο δεν υπήρχε κανένας άλλος χώρος, μέσα στον οποίον να μπορούν να βρουν κοινωνική αναγνώριση οι γυναίκες.⁴⁷ Ο γάμος ήταν για τις γυναίκες το κέντρο της ύπαρξής τους και ο μοναδικός στόχος του αστικού τους βίου.⁴⁸

Μια σύγχρονη γυναίκα δεν πρόκειται βέβαια να βρει ελκυστικό, ούτε το ρόλο της εταίρας, ούτε τη ζωή μιας απομονωμένης συζύγου. Υπάρχει όμως πάντα ο πειρασμός, να εξιδανικεύσουμε τον πρώτο και να οικτίρουμε τη δεύτερη. Η εταίρα μπορούσε να συμμετέχει στην πνευματική ζωή της αρχαίας Αθήνας, που σήμερα θαυμάζουμε απεριόριστα, και μια δημοφιλής επαγγελματίας, η οποία, αν δεν ήταν δούλη, είχε το ελεύθερο να συναναστρέφεται όποιον ήθελε. Πρέπει να ομολογήσουμε ότι οι πηγές μας δεν είναι αμερόληπτες, το γεγονός όμως ότι γνωρίζουμε για εταίρες που επιχείρησαν να ζήσουν ως αξιοσεβάστες σύζυγοι, ενώ δεν έχουμε πληροφορίες για καμία γυναίκα από την τάξη των πολιτών που να επιθύμησε να γίνει εταίρα, θα πρέπει να μας ωθήσει να επανεξετάσουμε την ερώτηση σχετικά με το αν στην κλασσική Αθήνα ήταν πιο επιθυμητός ο ρόλος της εταίρας ή της συζύγου.⁴⁹

⁴⁷ ό. π. 13

⁴⁸ Reinsberg, 2008, 13

⁴⁹ Pomeroy, 2008, 139

2) Γυναίκα και θρησκεία

Η θρησκεία για την καθημερινότητα της γυναίκας του 5^{ου} αιώνα κατέχει μια σημαντική θέση. Η συμμετοχή στις γιορτές, ήταν η μοναδική στιγμή, όπου οι ελεύθερες Αθηναίες μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν την ελευθερία τους. Ήταν θα λέγαμε ένας τρόπος εξόδου από τον γυναικωνίτη, αλλά και ένα ουσιαστικό μέσο για την εισαγωγή των γυναικών στην κοινωνία.⁵⁰ Η θρησκεία ήταν στην πραγματικότητα η μόνη αμιγώς πολιτική δραστηριότητα, η οποία ήταν ανοιχτή στις γυναίκες και στις κόρες των πολιτών.⁵¹

Στα πλαίσια του οίκου, η σύζυγος έραινε τον δούλο που έμπαινε για πρώτη φορά στην οικογένεια με ξερά σύκα, καρύδια και σπόρους, σύμβολα της ενσωμάτωσής του στον οίκον. Αυτή πρόσφερε καθημερινά λατρεία στην Εστία, τη θεά που προστάτευε τον οίκο. Οι γυναίκες είχαν πρωταρχικό ρόλο στις ταφικές πρακτικές, ιδιαίτερα στους θρήνους που συνόδευαν την έκθεση του νεκρού.⁵² Οι γυναίκες στέκονταν γύρω από το νεκρό έκαναν θρηνητικές χειρονομίες έγδερναν με τα νύχια τους το πρόσωπό τους, τραβούσαν τα μαλλιά τους και έκλαιγαν.⁵³

Η θρησκεία παίζει σημαντικό ρόλο και στην προετοιμασία του γάμου. Την παραμονή του γάμου, στα Προτέλεια (Προαύλια ή Προγάμια) προσφέρονταν θυσίες στις θεότητες που προστατεύουν το θεσμό του γάμου και συγκεκριμένα στο Δία, στην Ήρα, στην Άρτεμη, στον Απόλλωνα, και στην Πειθώ. Οι νεαρές κοπέλες θυσίαζαν σε μια θεότητα, συχνά στην Άρτεμη, με σύμβολα της παιδικής τους ηλικίας, παιχνίδια, βοστρύχους. Τελούνταν επίσης εξαγνισμοί, ετοίμαζαν το λουτρό της νύφης και του γαμπρού, για το οποίο στην Αθήνα έφερναν νερό από μια συγκεκριμένη πηγή την Καλλιρόη.⁵⁴

Οι γυναίκες συμμετείχαν και στην προετοιμασία κάποιων γιορτών, όπως ο καθαρισμός των κεντρικών Ιερών της Αθηνάς Πολιάδος, πριν από τα Παναθήναια. Γυναίκες που ανήκαν σε μια αριστοκρατική οικογένεια, οι Πραξιεργίδες, ήταν επιφορτισμένες με αυτό το καθήκον: αφαιρούσαν από το παλαιό λατρευτικό άγαλμα στο Ερέχθειον τα κοσμήματα, προφανώς και τον χιτώνα του, και κάλυπταν το άγαλμα με ένα κομμάτι υφάσματος. Κατόπιν γινόταν πομπή, πιθανώς για να μεταφέρουν τα

⁵⁰ Mosse, 2008, 170

⁵¹ Mosse, 1996, 48

⁵² Mosse, 2008, 170-171

⁵³ Bruit-Zaidman / Schmitt-Pantel 2007, 74

⁵⁴ ό. π. 71

ενδύματα στον τόπο του πλυσίματος και να τα καθαρίσουν. Στην αρχή της πομπής έφερναν γλυκίσματα από σύκα, επειδή τα σύκα ήταν η πρώτη καλλιεργημένη τροφή που γεύθηκαν οι άνθρωποι. Σε μια άλλη μυστηριώδη νυχτερινή εορτή στα Αρρηφόρια τερματιζόταν η ιερατική υπηρεσία δύο κοριτσιών, των Αρρηφόρων, τα οποία επί ένα σχεδόν έτος κατοικούσαν πάνω στην Ακρόπολη.⁵⁵

Στα Σκίρα σε μια περίεργη πομπή η ιέρεια της Αθηνάς, ο ιερέας του Ποσειδώνος και ο ιερέας του Ηλίου πήγαιναν από την Ακρόπολη προς ένα τόπο ονομαζόμενο «Σκίρον» κάτω από ένα σκιάδιο. Το σκιάδιο κρατούσαν οι Ετεοβουτάδες, οι οποίοι ήταν η αριστοκρατική οικογένεια της Αττικής, από την οποία επίσης προερχόταν η ιέρεια της Αθηνάς και ο ιερέας του Ερεχθούς.⁵⁶

Και στα Μικρά Παναθήναια εκτός από θυσίες, επίκεντρο της καθαυτή εορταστικής πράξεως, ήταν η προσφορά του νέου πέπλου στο παλιό ξόανο της Πολιάδος Αθηνάς, οι γυναίκες της Αθήνας εργάζονταν από κοινού γι αυτό επί μήνες, το παραδοσιακό θέμα πάνω στο υφαντό πέπλο ήταν η Γιγαντομαχία, που απεικονιζόταν επίσης στο αέτωμα, το οποίο δείχνει την γέννηση της Αθηνάς ανάμεσα στους θεούς η κονταρομαχία στις εξωτερικές μετόπες παραλλάσει το θέμα της νίκης επί των δυνάμεων που βρίσκονται έξω από τον πολιτισμό, με την ήττα των κατώτερων και τον θρίαμβο των ανώτερων φαίνεται ότι όλα είχαν τοποθετηθεί στην σωστή τους θέση.⁵⁷

Στα Μεγάλα Παναθήναια, οι γυναίκες ανοίγουν την γιορτή με μια νυχτερινή εορτή. Με την ανατολή του ήλιου φθάνει η νέα φωτιά, που μεταφέρεται με λαμπαδηδρομία από το άλσος του Ακαδήμου έξω από την πόλη, όπου γίνεται θυσία από κοινού στον Έρωτα και στην Αθηνά. Όλα τα μέλη της κοινότητας είχαν τη θέση τους, οι νεαροί ιππείς και οι επιφανείς ηλικιωμένοι, τα κορίτσια με τα απαιτούμενα για την θυσία, κάνιστρα και υδρίες.⁵⁸

Στα Ελευσίνια Μυστήρια βασικός ιερέας, ήταν ο ιεροφάντης, από το γένος των Ευμολπιδών. Το κύριο λειτούργημα του ήταν να φανερώνει τα «ιερά», κορυφαία στιγμή της τελετής μύησης των νεοφώτιστων. Αυτός ήταν που κήρυξε την έναρξη

⁵⁵ ό. π. 472-473

⁵⁶ ό. π. 475

⁵⁷ ό. π. 478

⁵⁸ ό. π.

των μυστηρίων. Δίπλα στον ιεροφάντη, η ιέρεια της Δήμητρας, από το γένος των Φιλαϊδών, το σημαντικότερο πρόσωπο μετά τον ιεροφάντη.⁵⁹

Τα Θεσμοφόρια ήταν η εορτή προς τιμή της Δήμητρας, και προοριζόταν αυστηρά μόνο για τις γυναίκες. Στην Αθήνα οι εορτασμοί λάμβαναν χώρα το φθινόπωρο, τον μήνα Οκτώβριο, την εποχή της σποράς, με στόχο να εξασφαλιστεί, με μαγικές τελετουργίες γονιμότητας, η ευνοϊκή ανάπτυξη του σπόρου.⁶⁰ Οι γυναίκες των πολιτών συγκεντρώνονταν στην Πνύκα, τον τόπο των συνελεύσεων της εκκλησίας του δήμου, και όριζαν εκείνες που θα ηγούνταν της γιορτής.⁶¹ Τα Θεσμοφόρια διαρκούσαν τρεις μέρες. Την πρώτη ημέρα των Θεσμοφορίων, οι γυναίκες κατέβαιναν στα βάραθρα και μάζευαν τα υπολείμματα των χοίρων, τα οποία τοποθετούσαν στους βωμούς, αναμειγμένα με σπόρους δημητριακών. Η δεύτερη μέρα ονομαζόταν νηστεία. Οι γυναίκες νήστευαν, καθισμένες στο έδαφος, μιμούμενες τη Δήμητρα όταν έχασε τη θυγατέρα της. Την Τρίτη ημέρα, που ονομαζόταν «Καλλιγένεια» (η καλή γέννηση), σκόρπιζαν τα υπολείμματα των χοίρων και το σπόρο των δημητριακών στα χωράφια.⁶²

Για τις γυναίκες τα θεσμοφόρια ήταν η μοναδική ευκαιρία να μείνουν μακριά από την οικογένεια και το σπίτι όχι μόνο κατά την διάρκεια της ημέρας αλλά και της νύχτας συγκεντρώνονταν στο ιερό με αυστηρό αποκλεισμό όλων των ανδρών.⁶³ Κάθε σύζυγος ήταν υποχρεωμένος να αφήσει την γυναίκα του να πάει στη θεά και να αναλάβει τα έξοδα. Ο αποκλεισμός των ανδρών δίνει στην εορτή των γυναικών χαρακτήρα απόκρυφο σκοτεινό. Όχι αδικαιολόγητα γίνεται συχνά λόγος για Μυστήρια.⁶⁴

Τα Ανθεστήρια γιορτάζονταν προς τιμήν του Διονύσου γύρω στα τέλη του Φεβρουαρίου και διαρκούσαν τρεις μέρες. Την πρώτη μέρα, άνοιγαν τα πήλινα πιθάρια που περιείχαν το προϊόν του τρύγου από το προηγούμενο φθινόπωρο και δοκίμαζαν για πρώτη φορά το κρασί, αφού έκαναν προηγουμένως σπονδές στο Διόνυσο. Η δεύτερη μέρα λεγόταν Χοές και ήταν η μόνη μέρα του έτους που το ιερό του Διονύσου «Ἐν Λιμναῖς» ήταν ανοιχτό και έπιναν το νέο κρασί.⁶⁵ Στον ιερό

⁵⁹ Bruit-Zaidman / Schmitt-Pantel 2007, 129-130

⁶⁰ Pomeroy, 2008, 118

⁶¹ Mosse, 1996, 78

⁶² Pomeroy, 2008, 118

⁶³ Burkert, 1993, 496

⁶⁴ ό. π. 497

⁶⁵ ό. π. 501

περίβολο διεξάγονταν μυστικές τελετές που προετοίμαζαν την τελετουργική ένωση του Διονύσου με τη σύζυγό του άρχοντος βασιλέως στο Βουκόλειον. Η Τρίτη μέρα ονομαζόταν Χύτροι και ήταν αφιερωμένη στη λατρεία των νεκρών.⁶⁶ Στο «Εν Λιμναΐς» Ιερό ανήκουν δεκατέσσερις γυναίκες, οι οποίες λέγονταν «σεβαστές», αυτές ήσαν υπό την εποπτεία της «βασίλισσας», της συζύγου του άρχοντος βασιλέως.⁶⁷

Ολοκληρώνοντας θα λέγαμε ότι η θρησκεία διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο μέσα στα πλαίσια της εύρυθμης λειτουργίας της πόλης. Υπάρχουν γιορτές που συμμετέχουν μόνο οι άνδρες και άλλες που συμμετέχουν μόνο γυναίκες. Και οι δύο πλευρές σέβονται τον αποκλεισμό του ενός ή του άλλου. Αναφορικά με τις γυναίκες είναι το μόνο καθεστώς, όπου είναι ελεύθερες και αυτεξούσιες. Οι άνδρες σέβονται αυτή τους την ελευθερία γιατί υπηρετεί σκοπούς θρησκευτικούς, με απώτερο κέρδος το κοινό καλό.

⁶⁶ Moretti, 2007 67

⁶⁷ Burkert, 1993 491

3) Γυναίκα και θέατρο

Στο θέατρο η γυναίκα είναι βασικό συστατικό των δραμάτων. Είναι πρωταγωνίστρια, παίρνει αποφάσεις, υπερασπιζόμενη πάντα το δίκαιο και το ηθικά σωστό. Βέβαια αυτό έρχεται σε αντίθεση με την πραγματική θέση της γυναίκας στην κοινωνία, της εποχής. Πιο συγκεκριμένα, μόνο ένα από τα τριάντα δύο σωζόμενα έργα δεν έχει γυναικείοι χαρακτήρες, ο *Φιλοκτήτης* του Σοφοκλή. Οι γυναικείοι χοροί υπερτερούν αριθμητικά, από τους αρσενικούς. Αν και τους γυναικείους ρόλους τους υποδύονταν άνδρες, και το κοινό στην πλειοψηφία του ήταν άνδρες, ωστόσο οι γυναικείοι ρόλοι υπερτερούν.

Η γυναίκα στο αρχαίο δράμα κατέχει εξέχουσα θέση. Οι κόρες του Δαναού στις *Ικέτιδες*, η μητέρα του Ξέρξη στους *Πέρσες*, η Κλυταιμνήστρα στην *Ορέστεια* του Αισχύλου, η Δηιάνειρα στις *Τραχίνιες*, η Αντιγόνη και η Ηλέκτρα στις αντίστοιχες τραγωδίες του Σοφοκλή. Όσο για τον Ευριπίδη, αποκλειστικά σχεδόν γυναίκες είναι οι ηρωίδες των έργων του: η Άλκηστη, η Μήδεια, η Ανδρομάχη, η Εκάβη, η Ιφιγένεια, η Ηλέκτρα, κι ακόμη οι Φοίνισσες, οι Τρωάδες, οι Βάκχες.⁶⁸

Αν και οι τραγικοί ποιητές, άντλησαν τα θέματα των έργων τους από τους μύθους, του παρελθόντος, οδηγήθηκαν ωστόσο στο σημείο να ανεβάσουν επί σκηνής εξαιρετικές γυναίκες, σε καμία περίπτωση όμως, αυτές οι γυναίκες δεν βγήκαν ατιμωρητί από την παραδοσιακή τους θέση. Και όταν θέλησαν να το επιχειρήσουν, ολόκληρη η κοσμική τάξη βρέθηκε σε κίνδυνο.⁶⁹ Για το αθηναϊκό κοινό, εξοικειωμένο με τα έργα του Ομήρου, δεν θα μπορούσε ούτε ο Ευριπίδης να παρουσιάσει μια σιωπηλή και καταπιεσμένη Ελένη ή Κλυταιμνήστρα. Επίσης ο θηβαϊκός επικός κύκλος παρουσίαζε μια αμοιβαία αδελφοκτονία των γιων του Οιδίποδα. Τα επιζώντα μέλη της οικογένειας ήταν γνωστό, ότι ήταν η Αντιγόνη και η Ισμήνη. Ο Σοφοκλής δεν θα μπορούσε να παρουσιάσει τις δύο αδελφές ως αγόρια. Ορισμένοι μύθοι όπως παρατηρούμε, συνέφεραν το σκελετό της πλοκής των τραγωδιών της κλασικής εποχής περιέγραφαν τα κλέη ισχυρών γυναικών και ο κλασικός δραματουργός δεν μπορούσε να τροποποιήσει ριζικά αυτά τα δεδομένα.⁷⁰

Στις τραγωδίες του Αισχύλου και συγκεκριμένα στις *Ικέτιδες* οι γυναίκες μπορούν να εκφράζουν συναισθήματα. Πιο συγκεκριμένα οι κόρες του Δαναού

⁶⁸ Mosse, 2008, 114

⁶⁹ ό. π. 126

⁷⁰ Pomeroy, 2008, 143

αποφεύγουν τον Αίγυπτο και το γάμο με τα ξαδέλφια τους, κι έρχονται να βρουν καταφύγιο στην Ελλάδα, όπου τις υποδέχεται ο βασιλιάς του Άργους. Ο ποιητής καταδικάζει την συμπεριφορά των γιων του Αιγύπτου, τη βία που ασκούν στις κόρες του Δαναού, και δικαιολογεί την άρνηση του γάμου. Δεν απομακρύνεται από την παραδοσιακή ιδεολογία. Η γυναίκα δεν έχει αληθινή ύπαρξη έξω από τον οίκο του πατέρα της ή από αυτόν του συζύγου της.⁷¹

Ο Σοφοκλής παρουσιάζει την Αντιγόνη ως την θαρραλέα αντίπαλο του κρατικού δικαίου εκφρασμένου από τον Κρέοντα, έδωσε μια εικόνα της γυναίκας, πολύ διαφορετική κι άλλωστε μια εικόνα θετική. Μόνη αυτή τολμά να ενταφιάσει το πτώμα του αδελφού της, μόνη αυτή σηκώνει κεφάλι στον αντίπαλό της, κι είναι εκπληκτικό να διαπιστώσουμε πως ο Κρέων την κατηγορεί πως όχι μόνο, ότι καταπάτησε τους θεσπισμένους νόμους, αλλά ακόμη πως με αυτή την πράξη της πήρε τη θέση του άνδρα. Η Αντιγόνη υποστηρίζει, ότι είναι πρώτα οι δεσμοί του αίματος. Ο ποιητής παρουσιάζοντάς την να θλίβεται που δεν γνώρισε το γάμο, εκφράζει εδώ την κοινή αντίληψη σχετικά με τη θέση των γυναικών στην πόλη.⁷²

Η ηρωίδα των *Τραχινίων*, η Διήανειρα, που σκοτώνει άθελά τον σύζυγο της κάνοντάς τον να φορέσει τον δηλητηριασμένο με το αίμα του Κενταύρου Νέσσου χιτώνα, με τον οποίο ήλπιζε να ξανακερδίσει τον έρωτά της, φωτίζει με τη σειρά της, την ουσιαστική λειτουργία του γάμου στην πόλη.⁷³

Ο Ευριπίδης παρουσιάζει τις γυναίκες, με τέτοιο τρόπο, ώστε να περιγράφει τις αιτίες των πράξεών τους, δίνοντάς μας πολλά στοιχεία της ψυχολογίας τους. Στην *Ελένη* ο ποιητής γράφει μια ολόκληρη τραγωδία με τίτλο το όνομά της, εκμεταλλευόμενος μια εκδοχή του μύθου σύμφωνα με την οποία, η ηρωίδα του δεν είχε βρεθεί καν στην Τροία, αλλά βρισκόταν φυλακισμένη στην Αίγυπτο και είχε παραμείνει αγνή σε όλη τη διάρκεια του Τρωικού Πολέμου.⁷⁴ Επίσης οι γυναίκες ηρωίδες του Ευριπίδη είναι ιδιαίτερες, από την μια η Άλκηστη που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως η τέλεια σύζυγος και από την άλλη η Μήδεια, η οποία θα μπορούσε να είναι ο εφιάλτης κάθε συζύγου, αφού σκοτώνει τους απογόνους του.

Στην *Ορέστεια* το πρόσωπό της Κλυταιμνήστρας αποτελεί ένα αμφιλεγόμενο πρόσωπο, μια γυναίκα, που διεκδικεί τη θέση ενός άνδρα. Μετά την αναχώρηση του

⁷¹ Mosse, 2008, 114-115

⁷² ό. π. 117-119

⁷³ ό. π. 119

⁷⁴ Pomeroy, 2008, 161

Αγαμέμνονα, αυτή είναι η προστάτιδα του παλατιού. Η Κλυταιμνήστρα είναι μια σπάνια γυναίκα, που διεκδικεί τις ιδιότητες του άνδρα. Η υπερβολή της ύβρις δικαιολογεί την τιμωρία που της επιφυλάσσεται στη δεύτερη τραγωδία της τριλογίας, το θάνατο από τον γιο της.⁷⁵ Στην *Ορέστεια* ο Ορέστης απαλλάχθηκε από την κατηγορία του φόνου της μητέρας του, αυτής της γυναίκας, η οποία σκοτώνοντας τον άνδρα της, βάζοντας μέσα στο παλάτι τον εραστή της, είχε παραβιάσει τον νόμο του γάμου, είχε αντιστρέψει τους αμοιβαίους ρόλους του άνδρα και της γυναίκας, και για αυτό ακριβώς βρήκε μια δίκαιη τιμωρία. Θα μπορούσαμε να αντιτεινουμε πως η Κλυταιμνήστρα, η μοιχαλίδα γυναίκα, δεν θα μπορούσε να αντιπροσωπεύει τη γυναίκα στα μάτια των Αθηναίων του 5^{ου} αιώνα.⁷⁶

Για τον Αριστοφάνη οι γυναίκες είναι ο βασικός στόχος σάτιρας. Τις χρησιμοποιεί για να κάνει κριτική στην σύγχρονη δημοκρατία. Αλλά καθώς ο πρωταρχικός στόχος του, είναι να προκαλέσει το γέλιο, γυναίκες, δολερές, φλύαρες, που αγαπούν το κρασί και τον έρωτα, θα του προσφέρουν ένα ιδανικό θέμα.⁷⁷ Από τα ένδεκα έργα του που γνωρίζουμε, τρία παρουσιάζουν επί σκηνής γυναίκες και τις έχουν να παίζουν έναν ουσιαστικό ρόλο στην υπόθεση: η *Λυσιστράτη*, οι *Θεσμοφοριάζουσες* και οι *Εκκλησιάζουσες*.⁷⁸

Στην *Λυσιστράτη*, ο Αριστοφάνης μέσα από μια ευτράπελη κατάσταση, δεν ήθελε να επιβεβαιώσει την γυναικεία εξουσία, αλλά μέσα από τις πράξεις των γυναικών, οι οποίες κατάφεραν τελικά την σύναψη συνθήκης ειρήνης, να προτείνει στους Αθηναίους, μέσα από το γέλιο, τη λύση στο πρόβλημά τους. Αλλά ο Αθηναίος θεατής του 5^{ου} αιώνα γνώριζε καλά, πως στο τέλος όλα θα επανέρχονταν στην τάξη, ο κόσμος «αντεστραμμένος τα πάνω κάτω» θα επέστρεφε και πάλι στη θέση του, και οι γυναίκες θα ξανάβρισκαν το δρόμο για τον οίκο.⁷⁹

Στις *Θεσμοφοριάζουσες*, την δεύτερη κωμωδία, όπου οι γυναίκες πρωταγωνιστούν, ο Αριστοφάνης μέσα από μια ευτράπελη κατάσταση, την μεταμφίεση ενός άνδρα και την ένταξή του στο ιερό των Θεσμοφόρων, καταφέρνει να παρωδήσει τον Ευριπίδη.⁸⁰ Στις *Εκκλησιάζουσες* την τρίτη γυναικεία κωμωδία του

⁷⁵ Mosse, 2008, 115-116

⁷⁶ ό. π. 117

⁷⁷ ό. π. 133

⁷⁸ ό. π. 127

⁷⁹ ό. π. 127-129

⁸⁰ ό. π. 129

Αριστοφάνη, πρόκειται πραγματικά για μια πολιτική επανάσταση, οι γυναίκες της Αθήνας, μεταμφιεσμένες σε άνδρες, καταλαμβάνουν την εξουσία.⁸¹

Ολοκληρώνοντας θα λέγαμε οι ποιητές χρησιμοποίησαν τις γυναίκες για να πετύχουν τους σκοπούς τους, να περάσουν τα μηνύματα και τα διδάγματά τους με έναν τρόπο που θα μείνει στο μυαλό του Αθηναίου θεατή, είτε αυτός είναι άνδρας είτε γυναίκα, μια γυναίκα σαν την Κλυταιμνήστρα ή την Μήδεια δεν ξεχνιέται εύκολα, όχι ως πρότυπο προς μίμηση αλλά ως μια ηρωίδα που ξεπερνά τα όρια και τιμωρείται για αυτό. Με άλλα λόγια ο τραγικός ή ο κωμικός ποιητής έδωσε στην γυναίκα λόγο, την έβγαλε από την αδράνεια, την έβαλε να κάνει πράγματα αποτρόπαια (Μήδεια), αλλά και αξιοθαύμαστα (Άλκηστη, Ιφιγένεια).

⁸¹ ό, π. 130

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

«ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΗ ΔΙΚΑΝΙΚΗ ΡΗΤΟΡΕΙΑ»

A) Γυναίκα στα δικαστήρια

Οι γυναίκες στον χώρο του δικαστηρίου, δεν είχαν δικαίωμα λόγου. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει η γυναίκα είναι μια αιώνια έφηβη, οπότε και στους χώρους των δικαστηρίων εκπροσωπείται από έναν άνδρα, τον κύριό της, ο οποίος μπορεί να ήταν ο πατέρας της, ο σύζυγός της, ο αδελφός της, ή ακόμα και ο γιός της, αρκεί να ήταν ενήλικος.

Μας σώζονται δύο λόγοι τους οποίους και θα αναλύσουμε στα ακόλουθα κεφάλαια, στους οποίους η γυναίκα είναι κατηγορούμενη και στις δύο περιπτώσεις οι γυναίκες εκπροσωπούνται από άνδρες. Η μία στο έργο του Αντιφώντα, *Φαρμακείας κατά της μητριᾶς*, όπου η μητριά του ομιλητή κατηγορείται, ότι δηλητηρίασε τον άνδρα της και η άλλη στο λόγο του Απολλοδώρου, ο οποίος εντάσσεται στο Δημοσθενικό corpus *Κατά Νεαίρας*, όπου ο Απολλόδωρος κατηγορεί τη Νεαίρα, ότι είχε παντρευτεί παράνομα με Αθηναίο πολίτη. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, ο κύριος της γυναίκας ήταν υπεύθυνος για την εκδίκαση της υπόθεσής της στο δικαστήριο. Το γεγονός, ότι η δίκη είχε αντιδίκους δύο άνδρες, έχει σχολιαστεί από τους μελετητές, ότι ίσως ο αρχικός σκοπός της αντιδικίας ήταν να βλάψει, ο ένας τον άλλον στερώντας του τα πολιτικά δικαιώματα, και μέρος της περιουσίας του. Δίνοντας λιγότερη σημασία στην ίδια την κατηγορουμένη. Επίσης οι Αθηναίες έχοντας το πολιτικό δικαίωμα, ότι είναι αυτές που δίνουν την δυνατότητα στους γιούς τους να γίνουν Αθηναίοι πολίτες, συχνά βρισκόνταν σε δίκες, που αφορούσαν κυρίως σε θέματα γέννησης ή αμφισβήτησης πολιτικών δικαιωμάτων.⁸²

Στον *Κατά Νεαίρας* για παράδειγμα, κατηγορείται η αλλοδαπή γυναίκα Νεαίρα που είναι μαζί με τον Στέφανο, κατηγορείται, ότι παρουσίασε τα παιδιά της ως νόμιμους Αθηναίους πολίτες, και σε αυτή τη διαμάχη εμπλέκεται και ο άνδρας που συζούσε, ο οποίος είναι ο πραγματικός στόχος των κατηγορών. Από τις ομιλίες στα δικαστήρια έχουμε μόνο την πλευρά των ανδρών της ιστορίας. Αλλά σε έναν κόσμο, στον οποίο τα νοικοκυριά ανταγωνίζονταν μεταξύ τους διαρκώς για τα

⁸² Foxhall, 2003, 140

κοινωνικά και οικονομικά πλεονεκτήματα, ήταν αναμενόμενες τέτοιου είδους συγκρούσεις.⁸³

Το να κατηγορηθεί μια γυναίκα σε δικαστήριο είχε συνέπειες και στην καθημερινότητά της. Ένα καλό παράδειγμα στον *Κατά Νεαίρας* είναι, η κόρη της Νεαίρας, μια γυναίκα κακής φήμης, σύμφωνα με τον κατηγορο, ντροπιασμένη από την διάλυση του γάμου της με τον άρχοντα βασιλέα, επειδή θεωρήθηκε, ότι δεν είχε την ιδιότητα του πολίτη, γίνεται στόχος του κατηγορού και στον λόγο *Κατά Νεαίρας* για να βλάψει την Νεαίρα κατηγορώντας την Φανώ ως πραγματική κόρη της Νεαίρας.⁸⁴

Ο δεύτερος πιο προφανής τρόπος που εμφανίζονται οι γυναίκες στο δικαστήριο είναι όταν αυτές έχουν κατηγορηθεί για τη διάπραξη ενός εγκλήματος. Αυτό δεν αποτελεί έκπληξη, αλλά είναι σπάνιο, δεδομένου, ότι δεν ήθελαν, ούτε οι ίδιες εύχονταν, να βρεθούν σε αυτή τη θέση αλλά, ούτε και οι άνδρες, δεν τις ήθελαν να εμφανίζονται όπως στον λόγο του Αντιφώντα *Φαρμακείας κατά τῆς μητριᾶς*. Και αυτό γιατί οι γυναίκες που δικάζονται, μπορεί να γίνουν υποκείμενο βίαιων κατηγοριών από τους νομικούς αντιπάλους ή και από τους άνδρες της οικογενείας.⁸⁵

Στην αρχαιότητα η δικαιοσύνη για υποθέσεις φόνου, είχε διαχωριστεί σε πέντε δικαστήρια ανθρωποκτονίας, οι αρμοδιότητές τους ήταν κατανεμημένες ως εξής. Ο «*Άρειος πάγος*» εκδίκασε υποθέσεις δηλητηρίασης, εάν ο θάνατος προήλθε από χορήγηση δηλητηρίου σύμφωνα πάντα με τους ισχυρισμούς του κατηγορού. Επίσης για φόνους εκ προθέσεως και τραυματισμούς καθώς επίσης και εμπρησμούς. Το «*Παλλάδιον*» εκδίκασε υποθέσεις ακούσιου ή εκ προθέσεως τραυματισμού, ή τη θανάτωση ενός σκλάβου ή μέτοικος ή μόνιμοι κατοίκου. Αρμοδιότητα του «*Δελφινίου*», ήταν η εκδίκαση υποθέσεων, όπου ο κατηγορούμενος παραδεχόταν, ότι είχε σκοτώσει, αλλά είπε ότι η θανάτωση ήταν νόμιμη. Το «*Φρεάτιον*», αν κάποιος, ο οποίος είχε ήδη φύγει σε εξορία, για μια πράξη και είχε αθωωθεί και κατηγορήθηκε ξανά για μια ακόμη πράξη ανθρωποκτονίας ή τραυματισμού. Τέλος το «*Πρυτανείο*» ασχολούνταν με τα ζώα και τα άψυχα αντικείμενα στα οποία είχε προκληθεί θάνατος αλλά καθώς και άγνωστοι δολοφόνοι.⁸⁶

⁸³ Foxhall, 2003, 140-141

⁸⁴ ό. π. 141

⁸⁵ ό. π.

⁸⁶ Sealey, 1983, 277

Η διαδικασία που ακολουθούσαν στις δίκες φόνου στην Αθήνα ήταν ίδιες και στα πέντε δικαστήρια. Το πρώτο πράγμα που έπρεπε να γίνει ήταν η καταγραφή του φόνου. Αυτό γινόταν από κάποιον συγγενή του δολοφονηθέντος, όπως αδέρφια, ξαδέρφια και παιδιά.⁸⁷ Επίσης έπρεπε να κάνουν γνωστό στο λαό το κατηγορητήριο, με γραφή. Ο κατηγορος πρόφερε στην κηδεία του δολοφονηθέντος άνδρα ή και αργότερα, την επίσημη καταγγελία. Ο άρχοντας βασιλιάς αφού εξέταζε την υπόθεση, παρέπεμπε στο ανάλογο δικαστήριο και σε όλες τις υποθέσεις προέδρευε στη δίκη. Ο ενάγων και ο κατηγορούμενος είχαν και οι δύο την δυνατότητα να μιλήσουν δύο φορές. Η ποινή ήταν δήμευση της περιουσίας, ή θάνατος.⁸⁸

Σε περιπτώσεις δηλητηρίασης δεν υπάρχει δίκη, εκτός εάν ο θάνατος ακολουθούσε. Οι αιτίες του θανάτου αξιολογούνταν από τις περιστάσεις, καθώς δεν υπήρχε αυτοψία ή ιατροδικαστική εξέταση από τους γιατρούς της αρχαιότητας. Εάν αποδείκνυαν τον εκούσιο φόνο του θύματος τότε η ποινή για τον κατηγορούμενο ήταν θάνατος.⁸⁹

B) Αναφορά για χρήση δηλητηρίου στη λογοτεχνία

Στην υπάρχουσα βιβλιογραφία υπάρχουν πολύ λίγα παραδείγματα περιπτώσεων χρήσης δηλητηρίου. Σε τέτοιου είδους περιπτώσεις συνήθως μια γυναίκα πιστεύει, ότι ο σύζυγός την παραμελεί και χρησιμοποιεί ένα φάρμακο με την πεποίθηση, ότι θα αποκαταστήσει την αγάπη του για αυτήν, αλλά στην πραγματικότητα τον σκοτώνει.

Τρία κείμενα αναφέρονται σε αυτό το γεγονός, το πρώτο είναι ο κατηγορητήριος λόγος του Αντιφώντα *Φαρμακείας κατά τῆς μητριᾶς*, ένας λόγος που παραδόθηκε από έναν άνδρα για την μητριά του με την κατηγορία της δηλητηρίασης τον πατέρα του. Ισχυρίστηκε ότι είχε χρησιμοποιήσει μια σκλάβο για να ολοκληρώσει το σχέδιό της (26). Ο ενάγων επέμενε (19-20), ότι η μητριά γνώριζε, ότι το σχέδιο ήταν θανατηφόρο και ότι είχε την πρόθεση να προκαλέσει θάνατο, αλλά η άμυνα κατά πάσα πιθανότητα είπε, ότι είχε προσπαθήσει, να ανακτήσει την αγάπη του συζύγου της, με ένα υποτιθέμενο ερωτικό φίλτρο. Αποδείχθηκε ότι η σκλάβο είχε χορηγήσει το φάρμακο και στον δικό της εραστή για τον ίδιο σκοπό.

⁸⁷ Woodburn, Hyde, 1918, 331

⁸⁸ ό. π. 332-333

⁸⁹ ό. π. 337

Το δεύτερο κείμενο που σώζεται και αναφέρεται στη χρήση δηλητηρίου είναι η τραγωδία του Σοφοκλή *Τραχίνιες*, η οποία αφηγείται την ιστορία της Δηιάνειρας και του Ηρακλή. Ένας υπαινιγμός για τον ίδιο θρύλο μπορεί ίσως να αναγνωριστεί στον Βακχυλίδης (5. 165-75). Η Δηιάνειρα φοβόταν ότι ο Ηρακλής είχε αποξενωθεί από αυτήν, και έτσι του έστειλε ένα ένδυμα εμποτισμένο με το αίμα του τέρατος, Νέσσου. Ενδιαφέρον είναι το γεγονός, όταν η Δηιάνειρα αρχίζει να υποπτεύεται ότι το δώρο της μπορεί να προκαλέσει βλάβη και εξηγεί τις αμφιβολίες της στο χορό, το τελευταίο σχόλιο (727 - 28): «Αλλά όταν οι άνθρωποι έχουν σφάλει χωρίς τη θέλησή τους, η δυσαρέσκεια απέναντί τους είναι ήπια, και θα πρέπει να επωφεληθούν από αυτή την ηπιότητα». Προφανώς η έννοια της ακούσιας ανθρωποκτονίας ήταν γνωστή στο αθηναϊκό κοινό.⁹⁰

Το τρίτο κείμενο όπου γίνεται αναφορά σε δηλητήριο, είναι στον Αριστοτέλη (Mag. Mor. 1188b31-37) ο οποίος αναφέρει ότι μια γυναίκα έδωσε σε κάποιον ένα φάρμακο με την πεποίθηση, ότι ήταν ένα φίλτρο αγάπης, αλλά πέθανε τελικά. Είχε δικαστεί στον Άρειο Πάγο και αθώωθηκε επειδή η ανθρωποκτονία δεν ήταν εσκεμμένη. Η αναφορά του Αριστοτέλη είναι σύντομη, αλλά πλήρως κατανοητή και συνεπής. Παρατηρούμε ότι ο Αριστοτέλης αναφέρει την αθώωση μέσω του αόριστου απαρεμφάτου, «αποφυγείν», το οποίο είναι συνηθισμένο για μια πλήρη αθώωση.⁹¹

Την άσκηση της φαρμακείας από μια γριά υπηρέτρια περιγράφει και ο Ευριπίδης στην τραγωδία του *Ιππόλυτος*, όταν η Φαίδρα ψάχνει τη λύση για να απελευθερωθεί από το ερωτικό της πάθος. Η τροφός της αναφέρει, ότι έχει στην κατοχή της «φίλτρα θελκτήρια έρωτος» που θα την απελευθερώσουν απ' αυτή την αρρώστια χωρίς να προξενήσουν ντροπή ή βλάβη στο μυαλό της, με την προϋπόθεση ότι δεν θα υποχωρήσει. Ό,τι χρειάζεται είναι κάποιο ενθύμιο από τον άνδρα που αγαπά, μια τούφα μαλλιά ή ένα κομμάτι ρούχο, το οποίο θα αναμειχθεί με το φάρμακο. Όταν η Φαίδρα ρωτά αν το φάρμακο είναι αλοιφή ή ποτό, η φαρμακεύτρια δηλώνει άγνοια, γιατί πασχίζει για το καλό κι όχι για την απόκτηση γνώσεων. Τα λόγια της υπηρέτριας, καθώς και ο φόβος της Φαίδρας, ότι η ενέργεια αυτή θα της βγει σε κακό, υποδηλώνουν ότι οι φαρμακοί, έχοντας τις περισσότερες φορές πλήρη άγνοια των συστατικών, που χρησιμοποιούσαν ή της κατάλληλης δοσολογίας,

⁹⁰ Sealey, 1983, 281-282

⁹¹ ό. π. 282

τρέλαιναν ή σκότωναν τους ασθενείς. Η απόλυτη μυστικότητα, την οποία απαιτεί η Φαίδρα από την τροφό, φανερώνει, επίσης, ότι η φαρμακεία θεωρείτο ως έργο αποτρόπαιο κι επικίνδυνο.⁹²

Επίσης σε άλλους δικανικούς λόγους γίνεται αναφορά σε γυναίκες. Στον λόγο του Ανδοκίδα *Κατά Αλκιβιάδου* γίνεται αναφορά για την βία που άσκησε ο Αλκιβιάδης στην γυναίκα του, όταν ζήτησε διαζύγιο. Στον *Λυσία Υπέρ του Ερατοσθένους φόνου απολογία* γίνεται αναφορά στην μοιχεία και αναφέρεται στους νόμους που του επιτρέπουν να σκοτώσει τον μοιχό αν τους πιάσει την στιγμή της πράξης. Στον λόγο του *Λυσία Κατά Φίλωνος δοκιμασία* (21) μια γυναίκα που φοβάται ότι ο γιος της δεν θα της παρείχε αξιοπρεπή ταφή δίνει σε κάποιον Αντιφάνη τρεις μνας 300 δραχμές. Στον λόγο του Δημοσθένη *Παραγραφή υπέρ Φορμίωνος* (14) η μητέρα αφήνει περιουσία στα παιδιά της. Στον Δημοσθένη *Προς Σπουδίαν* (3-4, 9) έχουν ένα παράδειγμα όπου η γυναίκα έχει οικονομικές συναλλαγές (*Λυσ Κατά Αγοράτου ενδείξεως* (39-42) / *Λυσ. Κατά Διογείτονος* (11-18) / *Δημ. Κατά Ευεργέτου και Μνησιβούλου* (57) / *Δημ. Υπέρ Φορμίωνος* (14)).⁹³ Η σύζυγος ενός Πολυδεύκη, η οποία είναι επίκληρος, αν και ο σύζυγός της δεν είναι συγγενής της, δανείζει κάποιον Σπουδία χρήματα με γραπτή απόδειξη για αυτό το δάνειο. Επίσης στον Δημοσθένη *Προς Ευβουλίδην* (35, 45), μια γυναίκα του λαού βγαίνει από το σπίτι και πάει στην αγορά για να συμπληρώσει στα έσοδα της οικογένειας. Στον Δημοσθένη *Προς Ονήτορα* (Α'33,22) καθώς και στον Δημοσθένη *Κατά αφόβου* (Α 5) ο σύζυγος κανονίζει τον επόμενο γάμο της γυναίκας του μετά το θάνατό του. Ο σύζυγος κανονίζει τον επόμενο γάμο της γυναίκας του μετά το θάνατό του.⁹⁴

⁹² Βακαλούδη, 2008, 162

⁹³ Pomeroy, 2008, 120-123

⁹⁴ ό.π.

B) Η φωνή των γυναικών στα δικαστήρια

Μέσα σε μια ανδροκρατούμενη κοινωνία, όπου η γυναίκα είναι έγκλειστη, είναι δύσκολο να ανακαλύψουμε παραδείγματα, όπου να ακούμε την φωνή της, να εκφράζει λόγο. Το Αθηναϊκό κοινό και ο πολιτισμός διακρίνεται σε μεγάλο βαθμό από μια ανδρική κουλτούρα. Είναι επίσης μια προφορική κουλτούρα, στην οποία σχεδόν όλη η επικοινωνία, συζήτηση και λήψη αποφάσεων γίνεται με τη βοήθεια του προφορικού Λόγου. Λογογράφοι συνθέτουν γραπτές ομιλίες, αλλά οι πελάτες τους απαγγέλουν αυτούς τους λόγους απέξω στα δικαστήρια. Σε μια τέτοια κουλτούρα, η ομιλία είναι ένα μέσο άσκησης της εξουσίας. Οι γυναίκες δεν συμμετέχουν σε αυτόν τον πολιτισμό ή σε αυτό το αρσενικό δημόσιο διάλογο.⁹⁵

Μερικές φορές μια γυναίκα είναι ουδέτερο. Σε σπάνιες περιπτώσεις θα ακούσουμε την φωνή μιας γυναίκας και όταν θα συμβεί αυτό τότε η φωνή της, ή θα έχει παραποιηθεί, ή θα είναι καθαρά επινόηση κάποιου άνδρα. Έτσι, αν και οι φωνές των γυναικών στην αθηναϊκή ρητορική μπορεί περιστασιακά να υπαινίσσονται την πραγματικότητα της κατάστασης μιας γυναίκας, είναι όμως γενικά αναξιόπιστος οδηγός για την πραγματική κατάσταση.⁹⁶

Αν προσπαθήσουμε να φανταστούμε, πως ήταν να παρευρεθεί κανείς σε μια ακρόαση διαιτησίας. Ποιος θα είναι εκεί, εκτός από τον διαφωνούντα και τους διαιτητές. Τα δύο μέρη έφεραν μαζί τους, τους δικούς τους μάρτυρες, και δημιουργούνταν δύο αντίπαλες ομάδες. Με αποτέλεσμα όχι παράλογα να δημιουργείται μια ομάδα δέκα με είκοσι ατόμων. Η ακρόαση λάμβανε χώρα, στον περίβολο του ναού, σε ένα δημόσιο χώρο που ήταν σχετικά απαλλαγμένο από περαστικούς. Οι ένορκοι, πιθανώς δήλωναν ότι θα αναζητήσουν την αλήθεια και θα πάρουν μια δίκαιη και εύλογη απόφαση.⁹⁷ Οι γυναίκες δεν μπορούσαν να εμφανιστούν στα Αθηναϊκά δικαστήρια. Εκπροσωπούσαν πάντα από τον εκάστοτε κύριο τους.⁹⁸

Κατά Νεαίρας

Στον κατηγορητήριο λόγο *Κατά Νεαίρας*, η μοναδική στιγμή που «ακούμε» τη φωνή των γυναικών είναι στις παραγράφους (59.110-111). Φαίνεται πως η γνώμη

⁹⁵ Lardinois, MacClure, 2001, 176

⁹⁶ ό. π. 176

⁹⁷ ό. π. 60

⁹⁸ James, Dillon, Levick, 2012, 103

των Αθηναίων γυναικών του οίκου, είχε κάποια επιρροή στα αρσενικά μέλη της οικογένειας, αλλιώς δεν θα ζητούσε ο δημόσιος κατηγορος, στη δίκη της Νεαίρας, από τους ενόρκους να το σκεφτούν καλά πριν αθώσουν την κατηγορουμένη.⁹⁹ Είναι σαν μια επίκληση της γυναικείας φωνής ο κατηγορος Απολλόδωρος αυξάνει την φοβερή δυνατότητα αθώωση, στο «τι θα πουν στις γυναίκες τους όταν γυρίσουν στο σπίτι». Είναι φανερό ότι, οι άνδρες αυτοί μιλούσαν στις γυναίκες, όταν διαδραματιζόταν η δίκη και σίγουρα ήταν ένα θέμα συζήτησης στο σπίτι. Αυτό είναι το μόνο απόσπασμα, στο οποίο τις φωνές των γυναικών μπορούμε, να τις φανταστούμε στο μέλλον και δεν αναφέρονται σε κάτι που έχει γίνει στο παρελθόν. Αυτό το ρητορικό επιχείρημα χρησιμοποιείται εδώ για να δείξει ότι η Αθηναία σύζυγος καλούνταν τακτικά να πει τη γνώμη της για τις δημόσιες υποθέσεις.¹⁰⁰

Ο Απολλόδωρος μεταβαίνει από τον ενικό στον πληθυντικό και αυτή είναι η μόνη περίπτωση στην ρητορική, όπου η συλλογική φωνή των γυναικών, είναι παρούσα, είναι μια συλλογική φωνή, παραπέμπει στην τελετουργική δραστηριότητα των Θεσμοφορίων. Ο Απολλόδωρος δεν θυμίζει απλώς την ειδική ηθική εξουσία που μερικές φορές αναγνωρίζεται στις Αθηναίες, αλλά και τη δύναμη των γυναικών να λειτουργούν συλλογικά, σε τελετουργικές δραστηριότητες.¹⁰¹

Με άλλα λόγια οι γυναίκες αναδύονται από τους εσωτερικούς τους ρόλους, να καταλάβουν θέσεις μέσα σε μια δημόσια συζήτηση, σχετικά με την λατρευτική ταυτότητα της πόλης. Για θέματα που αφορούν την ταυτότητα του πολίτη, ο κατηγορος ζωντανεύει με παραστατικό τρόπο την ανάγκη των γυναικών να φωνάξουν και η φωνή τους είναι τόσο μεγάλη, που ο ίδιος ο κατηγορος την μιμείται πραγματικά. Η συλλογική γυναικεία φωνή αναφέρεται σε θέματα που αφορούν την γυναικεία συμπεριφορά και μας αφήνει να αντιληφθούμε με έμμεσο τρόπο πως λειτουργούσαν οι γυναίκες.¹⁰²

Η Νεαίρα είναι το αντίθετο από τις Αθηναίες συζύγους, τις μητέρες και τις κόρες των ενόρκων. Διαφαίνεται μια εναλλαγή πίσω από την αφήγηση, ο Απολλόδωρο ενημερώνει τους ενόρκους ότι οι πιο αξιοπρεπείς από τις γυναίκες θα είναι έξω φρενών, γιατί οι άνδρες έχουν αντιμετωπίσει την Νεαίρα ως ίση με αυτές.

⁹⁹ Ξενίδου, 2001, 233

¹⁰⁰ Lardinois, MacClure, 2001, 173

¹⁰¹ ό. π. 173

¹⁰² ό. π. 174

(59.111).¹⁰³ Η Νέαιρα είναι μια πόρνη, μια εταίρα και δεν μπορεί να είναι το ίδιο με αυτές τις γυναίκες. Έχει καταχραστεί σύμφωνα πάντα με τον κατηγορο το μοναδικό δικαίωμα αυτών των γυναικών, το δικαίωμα να γεννούν Αθηναίους πολίτες και το δικαίωμα να συμμετέχουν σε λατρευτικές τελετές.

Ο Απολλόδωρος με το να ζωντανεύει τη σκηνή της επιστροφής των ενόρκων στο σπίτι τους, οραματίζεται την πιθανότητα να αποτύχουν να σεβαστούν το μερίδιο των γυναικών και να μεταμορφώσουν τις ενάρετες γυναίκες από αληθινές βασιλίνες σε μοιχαλίδες. Βασιλίνες του είδους της Φανώς. Τους υπενθυμίζει ότι πρέπει να βγουν από αυτή τη σφαίρα του δικαστηρίου και να επιστρέψουν στον ιδιωτικό τομέα, όπου συναντούν, όσους αποκλείονται από το δικαίωμα να λαμβάνουν αποφάσεις.¹⁰⁴ Αλλά πίσω από αυτή τη δραματική άποψη, κρύβεται και ο φόβος μήπως η Νέαιρα είναι αυτή που θα οδηγήσει τις Αθηναίες ώστε να χάσουν τη θέση τους ως σύζυγοι, μητέρες και κόρες των πολιτών. Δίνεται μια ζωντανή εικόνα του κινδύνου αστάθειας, όχι μόνο για την ευημερία των γυναικών, αλλά και στη διατήρηση του κοινωνικού συστήματος.¹⁰⁵ Η αθώωση της Νεαίρας κρύβει κατ'επέκταση και την καταστροφή της κοινωνικής συνοχής, της δημοκρατίας, της ιδιότητας του Αθηναίου πολίτη.

Φαρμακείας κατά τῆς μητροῦς

Η απουσία περιπτώσεων, όπου γυναίκες να είχαν παραβρεθεί ή καταθέσει σε δίκη δεν πρέπει μας προκαλούν έκπληξη. Οι γυναίκες που ζούσαν σε απομόνωση, όπως και οι γυναίκες της Αθήνας, σπάνια θα συμμετείχαν ή θα ήταν παρούσες σε οποιαδήποτε πράξη βίας. Επιπλέον, υπήρχαν συγκριτικά πολύ λίγες περιπτώσεις ανθρωποκτονίας, οι οποίες να είχαν αντιμετωπιστεί, ή ακόμη και αναφερθεί περιστασιακά, στους σωζόμενους λόγους. Και μόνο σε δύο από αυτούς, τους έξι περίπου, μια γυναίκα εμπλέκεται αποκλειστικά ως πρωταγωνίστρια.¹⁰⁶

Μια παρόμοια αμφιθυμία διακρίνεται στον Αντιφώντα (15 – 16). Ο ομιλητής αρχίζει την περιγραφή του από τη συνομιλία μεταξύ των δύο γυναικών, σημειώνοντας, ότι η μητριά του, συνάντησε την παλλακίδα και ζωντάνεψε ο κατηγορος τον διάλογο ανάμεσα στις δύο γυναίκες στο λόγο του. Της δίνει λόγο, αλλά τα λόγια της είναι αυτά που ο κατηγορος θέλει να πει. Το καθήκον του Αντιφώντα είναι δύσκολο, στη μητριά πρέπει να δοθεί κάποιο κίνητρο για το

¹⁰³ Glazebrook, 2006, 129

¹⁰⁴ Goff, 2004, 173

¹⁰⁵ Just, 2009, 41

¹⁰⁶ Bonner, 1906, 132

υποτιθέμενο έγκλημα της, και γι' αυτό μπορεί να ήταν σημαντικό να αναφέρουμε το παράπονό της, ακόμη και αν αυτό της επιτρέπει επίσης να θεωρηθεί ως θύμα. Έτσι, ο Αντιφών επιτρέπει τη φωνή σε μια γυναίκα, για να ζωντανέψει το δίλημμα, που αντιμετωπίζει μια γυναίκα που χάνει την αγάπη του συζύγου της.¹⁰⁷

Επίσης, η παλλακή πρέπει να φαίνεται, ότι είναι τόσο ένοχη όσο ήταν, γιατί μετά από όλα, εκτελείται αμέσως, και είναι το αθώο θύμα του σχεδίου της μητριάς του. Ο Αντιφώντας την βάζει να σκέφτεται τι είναι καλό να κάνει, να τους ρίξει το δηλητήριο πριν ή μετά το δείπνο. Της δίνει μια έμμεση φωνή, όταν μας περιγράφει ότι κάθισε και σκέφτηκε, πως θα έπρεπε να ενεργήσει. Περιέργως την βάζει να σκεφτεί, ότι αν ρίξει περισσότερο δηλητήριο στον δικό της άνδρα, θα την αγαπήσει περισσότερο, ο σκοπός του κατηγορού, ίσως να ήταν, να την περιγράψει λίγο αφελή, για να κάνει να φανεί πιο σατανική η Μητριά, χαρακτηρίζοντάς την Κλυταιμνήστρα. Ίσως ο Αντιφών να θέλει να περιγράψει μια ευτράπελη, τραγελαφική κατάσταση, όπου δύο γυναίκες καταφέρνουν και σκοτώνουν τους άνδρες τους, που τις εμπιστεύτηκαν, γεγονός που τις καθιστά επικίνδυνες.

Η γυναίκα στα δικαστήρια είναι ένα μέσο στα χέρια του άνδρα, δεν μπορεί μόνη της να υπερασπιστεί τον εαυτό της, την χρησιμοποιούν για να κατηγορήσουν άλλους άνδρες, ίσως συχνά πολιτικούς αντιπάλους, αλλά και συγγενείς για να διεκδικήσουν την περιουσία τους. Οι γυναίκες δεν παρευρίσκονταν στα δικαστήρια, όπως αναφέρθηκε, ακόμα και όταν τις αφορούσε άμεσα, γιατί δεν ήταν ο χώρος των αρμοδιοτήτων τους. Επιπλέον το γεγονός ότι δεν ήταν μορφωμένες δύσκολα θα μπορούσαν να αντιταχθούν στα λεγόμενα ενός κατηγορού που έχει εμπειρία σε δίκες. Οι γυναίκες δεν έρχονταν συχνά σε αντιπαραθέσεις, οπότε δεν είχαν ούτε την εμπειρία, ούτε τις γνώσεις αλλά ούτε και την πείρα να υπερασπιστούν τον εαυτό τους.

¹⁰⁷ Lardinois, MacClure, 2001, 175

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Απολλοδώρου Κατά Νεαίρας

Στο κεφάλαιο αυτό θα προσπαθήσουμε να περιγράψουμε τις γυναικείες μορφές στον λόγο *Κατά Νεαίρας*, όπως την κατηγορουμένη Νεαίρα, την κόρη της Φανώ, την Νικαρέτη, τις δούλες της Νεαίρας και τις «αδελφές» της, τις λεγόμενες κόρες της Νικαρέτης. Θα αναζητήσουμε τους λόγους που κατηγορήθηκε μια γυναίκα, εταίρα σε ηλικία 50 ετών, η οποία δεν ασκούσε πλέον το επάγγελμα της εταίρας. Θα αναφερθούμε στον σκοπό του ρήτορα, τον φανερό αλλά και τον απώτερο. Πως διαμορφώνονται οι χαρακτήρες των γυναικών, μέσα πάντα από τα λεγόμενα του κατηγορού. Κάνει φανερό, το πώς ευφυείς ήταν οι ρήτορες της εποχής, στο να καταφέρνουν να παρουσιάζουν τις γυναίκες ως κάτι το πολύ επικίνδυνο, ή ένα παράδειγμα προς αποφυγήν, ή άξιο τιμωρίας. Κατάφερναν με την σωστή χρήση των ρητορικών μέσων να επηρεάζουν τους ακροατές τους και να τους οδηγούν, ώστε να αποφασίζουν σύμφωνα με τα θέλω τους. Αρχικά θα παραθέσουμε κάποια στοιχεία σχετικά με την δομή και το ύφος του λόγου καθώς και την χρονολόγησή του. Ο *Κατά Νεαίρας* είναι ένα από τα δύο μοναδικά σωζόμενα παραδείγματα ρητορικών λόγων, στον οποίο βασική κατηγορουμένη είναι μια γυναίκα.

Ο λόγος είναι ένα συναρπαστικό ανάγνωσμα, ακριβώς επειδή στοχεύει στο συναίσθημα του ακροατή, και όπως γενεές αναγνωστών ανά τους αιώνες ήταν διατεθειμένοι να πιστέψουν πολλά από τα λεγόμενα του Απολλοδώρου χωρίς δεύτερη σκέψη, έτσι και πολλοί δικαστές μπορεί να επηρεάστηκαν από τη ζωντανή του αφήγηση. Σε μια δίκη που κράτησε ολόκληρη μέρα, οι ζωντανές ιστορίες για τον εορτασμό των Ανθεστηρίων και την τραγική μοίρα των Πλαταιών, και οι σκανδαλιστικές λεπτομέρειες της ερωτικής ζωής της Νεαίρας μπορεί να ήταν σε θέση να προσελκύσουν την προσοχή των δικαστών πολύ περισσότερο από περίπλοκες ρητορικές αναλύσεις και σύνθετα επιχειρήματα.¹⁰⁸

Ο *Κατά Νεαίρας*, γράφτηκε μεταξύ του 343 και του 340π.Χ, προσφέρει μια ενδιαφέρουσα ανάλυση των αθηναϊκών ηθών κατά τον 4^ο αι. π. Χ. και αποτελεί τον μοναδικό σωζόμενο δικανικό λόγο κατά μιας εταίρας.¹⁰⁹ Η βασική ερώτηση στο λόγο

¹⁰⁸ Κάππαρης, 2008, 22-23

¹⁰⁹ Montanari, 2010, 606

αυτό, είναι αυτή της ιθαγένειας.¹¹⁰ Ο λόγος αναφέρεται στην κατηγορία μιας εταίρας της Νεαίρας, η οποία, κατηγορείται, ότι έχει παντρευτεί με τον Στέφανο, κατά συνέπεια έχει παραβεί τον νόμο του 451 π. Χ που απαγορεύει σε ξένες να παντρεύονται αθηναίους πολίτες και έχει εγγράψει τα παιδιά της ως αθηναίους πολίτες, αλλά και έχει παντρέψει την κόρη της με αθηναίο πολίτη. Με άλλα λόγια ο παρών λόγος αφορά την καταγγελία των Αθηναίων Θεόμνηστου και Απολλοδώρου εναντίον της Νεαίρας, πως, παρ ότι ήταν ξένη και εταίρα, σφετερίστηκε δικαιώματα Αθηναίας. Ο σκοπός των μηνυτών όμως ήταν ευρύτερος από αυτόν της καταδίκης της κατηγορουμένης.¹¹¹

Προηγουμένως ο Στέφανος, Αθηναίος πολίτης, οπαδός της πολιτικής μερίδας του Εύβουλου, είχε πετύχει την καταδίκη του Απολλοδώρου, οπαδού της αντίθετης πολιτικής μερίδας, αυτής του Δημοσθένη, για πρόταση παράνομου ψηφίσματος.¹¹² Το ψήφισμά του, για το οποίο καταδικάστηκε, πρότεινε τη μετατροπή της χρήσης των θεωρικών χρημάτων σε στρατιωτικά, κάτι που αποτελούσε βασική αρχή της πολιτικής του Δημοσθένη, εν όψει των περιστάσεων υπό τις οποίες βρισκόταν τότε η Αθήνα (τα γεγονότα διαδραματίζονται τη δεκαετία του 350-340 π. Χ. το κυρίως διάστημα της πολιτικής δράσης και των πολιτικών λόγων του Δημοσθένη). Λίγα χρόνια μετά την καταδίκη του, ο Απολλόδωρος, μαζί με τον γαμπρό του Θεόμνηστο, μήνυσαν τη Νεαίρα. Με αυτήν συζούσε επί σειρά ετών ο Στέφανος. Την κατηγορήσαν ότι ως ξένη και εταίρα έλαβε παράνομα τα δικαιώματα Αθηναίας, και παράνομα έκανε παιδιά της, μέσω του Στεφάνου, Αθηναίους πολίτες. Αν η κατηγορία γινόταν δεκτή από το δικαστήριο, η Νεαίρα θα επωλείτο ως δούλη, τα παιδιά της θα έχαναν την ιδιότητα του πολίτη, ενώ ο Στέφανος θα έχανε τα πολιτικά του δικαιώματα.¹¹³

Τον λόγο αρχίζει ο Θεόμνηστος και τον συνεχίζει ο Απολλόδωρος, ο οποίος, ως πρεσβύτερος και εμπειρότερος, εκφωνεί το μεγαλύτερο μέρος του. Η προσπάθειά των ομιλητών επικεντρώνεται στο να αποδείξουν την παράνομη και ανήθικη συμπεριφορά της Νεαίρας και της οικογένειάς της με την οποία παραβιάστηκε τόσο το θετικό όσο και το άγραφο δίκαιο της Αθήνας.¹¹⁴

¹¹⁰ James, Dillon, Levick, 2012, 98

¹¹¹ Δημοσθένης 1994, 56-57

¹¹² ό. π. 56-57

¹¹³ ό. π.

¹¹⁴ ό. π.

Ο Απολλόδωρος, ο οποίος χρεώνει τον Στέφανο για την ψευδή κατηγορία για τη δολοφονία, συνεχίζει με την κατηγορία, ότι ο Στέφανος είναι συνωμότης και εκβιαστής. Ενημερώνει το κοινό ότι η Νέαιρα συνέχισε να εργάζεται ως πόρνη, ακόμη και αφού είχε αποκτήσει την ελευθερία της και άρχισε να ζει με τον Στέφανο ως οικιακή σύντροφο του. Αυτές οι πληροφορίες παρέχουν το αναγκαίο υπόβαθρο.¹¹⁵

Το ενδιαφέρον σε αυτό το λόγο είναι ο τρόπος με τον οποίο ο κατήγορος παρουσιάζει με λεπτομέρειες κάθε βαθμίδα της ζωής της Νεαίρας. Για να φορτίσει εντονότερα τους αντιπάλους του, ο Απολλόδωρος όντως επιδίδεται σε μια αληθινή έρευνα για το παρελθόν της Νεαίρας. Με υπομονή αναστήλωσε την ερωτική σταδιοδρομία αυτής της γυναίκας και συνέλεξε με φροντίδα τις μαρτυρίες των παλιών εραστών της. Έρευνα που ξαφνιάζει, καλύπτοντας περίπου πενήντα χρόνια από την καριέρα μιας πόρνης.¹¹⁶ Οι δύο κατήγοροι ο Θεόμνηστος και ο Απολλόδωρος κατηγορούν την Νέαιρα ως ξένη και εταίρα που ζει παντρεμένη με τον Στέφανο. Για να το αποδείξουν περιγράφουν τη ζωή της μέχρι τη στιγμή της δίκης, αν ήταν όντως περιβόητη εταίρα, σίγουρα κάποιοι από το ακροατήριο, αν όχι όλοι, θα την γνώριζαν ή θα είχαν ακούσει για αυτήν.

Η Νέαιρα λοιπόν σύμφωνα με τα λεγόμενα του κατήγορου, Απολλοδώρου, είναι μια πρώην δούλα, την οποία αγόρασαν έναντι του ποσού (30 μνες), δυο νεαροί πελάτες ο Τιμανορίδας και ο Ευκράτης από την Λευκάδα, από την ιδιοκτήτρια του οίκου ανοχής στην Κόρινθο όπου ζούσε, την Νικαρέτη (59.29). Όταν έφτασε η ώρα τους να παντρευτούν, της πρότειναν να εξαγοράσει την ελευθερία της, κάνοντας της μια γενναιόδωρη έκπτωση στην αρχική τιμή της αγοράς της. Η Νέαιρα για να συγκεντρώσει τα απαραίτητα χρήματα έκανε φιλικό έρανο στους παλιούς πελάτες της και κατόπιν ήρθε στην Αθήνα με εκείνον, που είχε προσφέρει περισσότερα, τον Φρύνιο.¹¹⁷ Ο Φρύνιος σύστησε την ερωμένη του στην καλή κοινωνία της πόλης και συνήθιζε να την παίρνει μαζί του στα συμπόσια (59. 31-35). Στις εκδηλώσεις αυτές η συμπεριφορά της ήταν σκανδαλώδης. Σύμφωνα με τους κατήγορους, ο Φρύνιος έκανε έρωτα μαζί της μπροστά στους άλλους καλεσμένους και σε κάποια ιδιαίτερα έξαλλη γιορτή συνουσιάστηκε με πολλούς από τους παρευρισκομένους άνδρες, ακόμα και

¹¹⁵ Roisman, 2006, 58

¹¹⁶ Salles, 2007, 45-46

¹¹⁷ Blundell, 2006, 144-145

κάποιους δούλους. Τελικά, εγκατέλειψε τον Φρόνιο και συγκατοίκησε με έναν Αθηναίο τον Στέφανο.¹¹⁸

Αργότερα, περίπου το 340 π. Χ. η Νεαίρα οδηγήθηκε στο δικαστήριο με την κατηγορία, πως ζούσε με τον Στέφανο ως σύζυγός του, ενώ εκείνη την εποχή ήταν παράνομο για τους πολίτες να παντρεύονται μη- Αθηναίες. Οι κατηγοροί της ήταν ιδιαίτερα συγκλονισμένοι, επειδή ο Στέφανος εμφάνιζε ως δικά του τα παιδιά της Νεαίρας και είχε παντρέψει δυο φορές την κόρη της με Αθηναίους πολίτες. Με μια συγκινητική έκκληση παρότρυναν τους δικαστές να θυμηθούν πως οι δικές τους σύζυγοι, κόρες και μητέρες σύμφωνα με τα λεγόμενα του κατηγορού, «δεν έπρεπε να χαίρουν της ίδιας υπόληψης με μια πόρνη ή να μοιράζονται τα προνόμιά τους με μια γυναίκα, η οποία με τόσους πολλούς πρόστυχους τρόπους συνουσιάστηκε τόσες πολλές φορές την ημέρα με τόσους πολλούς άνδρες» (59.114).¹¹⁹

Εμφανίζεται λοιπόν η Νεαίρα σε όλους, ως μια Αθηναία που έχει περάσει τα πενήντα, σύζυγος ενός αξιότιμου πολίτη γνωστού, για την ανάμιξή του στα κοινά του Στεφάνου.¹²⁰ Ο λόγος εκφωνείται κατά την έξαρση του «ψυχρού πολέμου» ανάμεσα στον Φίλιππο τον Μακεδόνα και την Αθήνα και όλα τα επιχειρήματα επιστρατεύονται στον αγώνα που αντιπαραθέτει τους οπαδούς της αντίστασης και εκείνους της συνεργασίας. Η κατηγορία κατά της Νεαίρας είναι ίσως μια καλή αφορμή για την παράταξη του Δημοσθένη να βλάψει την υπόληψη του αντιπάλου αφού, μέσω της Νεαίρας, επιχειρείται εμφανώς να χτυπηθεί ο σύζυγός της από τους πολιτικούς του αντιπάλους.¹²¹

Ο ομιλητής συνεχίζει με μια έκθεση ότι, όταν ήταν μικρή η Νεαίρα και ζούσε κάτω από την προστασία της Νικαρέτης, τα κορίτσια ήταν αρκετά μεγάλα για να εργαστούν ως πόρνες ο κατηγορος Λυσίας, ο οποίος ήταν λάτρης ενός από τα κορίτσια, της Μετάνειρας, αποφάσισε να την πάρει στα Ελευσίνια μυστήρια. Ζήτησε λοιπόν από την Νικαρέτη να έρθει στα μυστήρια και να φέρει και τη Μετάνειρα. Η Νεαίρα ήρθε μαζί τους.¹²²

Ο Φιλόστρατος καλείται να καταθέσει ότι είχε συνεργαστεί με τον Λυσία στον τομέα της στέγασης των γυναικών στην Αθήνα, και γνώριζε ότι είχαν έρθει από

¹¹⁸ ό. π. 144-145

¹¹⁹ Blundell, 2006, 144-145

¹²⁰ Salles, 2007, 45-46

¹²¹ ό. π.

¹²² Maclachlan, 2012, 105

την Κόρινθο, όπου εργάζονταν ως πόρνες. Αργότερα, η Νέαιρα ήρθε και πάλι στην Αθήνα με τη Νικαρέτη, για να παρακολουθήσουν την γιορτή των Παναθηναίων. Αυτή τη φορά είχε κληθεί από τον Θεσσαλό Σίμο. Οι γυναίκες στεγάστηκαν σε έναν άλλο Αθηναίο ο οποίος ονομαζόταν Κτήσιπος και η Νέαιρα διασκέδασε με μια σειρά από άνδρες, με ποτό και φαγητό σε συμπόσια. Στη συνέχεια, επέστρεψε στη ζωή της ως πόρνη στην Κόρινθο. Στην συνέχεια ο Απολλόδωρος κατευθύνει τις κατηγορίες εναντίον του Στέφανου, απειλώντας τον, ότι οι ενέργειές του δικαιολογούν μια ακόμα μεγαλύτερη τιμωρία για την Νέαιρα. Ισχυρίζεται ότι ο Στέφανος δεν είχε κανένα νόμιμο εισόδημα εκτός από το να εκβιάζει και να ενεργεί ως πληροφοριοδότη, και να λαμβάνει πληρωμές για τις δημόσιες καταγγελίες του.¹²³

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός που αναφέρει ο Κάππαρης, ότι υπάρχουν κωμικοί ποιητές που έχουν γράψει έργα που ονομάζονται *Neaera* μια Ρωμαϊκή κωμωδία του Licinius Imbrex. Αλλά και ο Οράτιος αναφέρεται σε μια εταίρα ονόματι Neaera. Πιθανότατα να αναφέρονται σε αυτήν τη Νεαίρα γιατί δύσκολα θα υπήρχε άλλη εταίρα με το ίδιο όνομα. Αν όντως ήταν τόσο περιβόητη, σίγουρα κάποια μέλη του ακροατηρίου θα την είχαν ακούσει και θα την θυμόντουσαν, αν και είχαν περάσει περίπου 30 χρόνια από τότε που εγκατέλειψε την πορνεία για την ασφαλέστερη αφάνεια μιας αττικής παλλακίδας.¹²⁴

¹²³ MacLachlan, 2012, 105

¹²⁴ Κάππαρης, 2008, 15

Δομή - Ύφος

Ο λόγος είναι Δημόσιος Δικανικός λόγος και κατατάσσεται στο τέλος των ιδιωτικών και πριν τους επιδεικτικούς. Είναι ο μόνος λόγος που σώζεται και αναφέρεται σε μια γυναίκα. Ο Τρόπος είναι με γραφή, ο χώρος είναι ένα δικαστήριο του 4^{ου} αιώνα π. Χ. ο χρόνος είναι το 340 π. Χ και η διάρκεια είναι μια δίκη που κράτησε μια ολόκληρη μέρα.

Η δομή είναι η ακόλουθη, το προοίμιο από τον Θεόμνηστο (59. 1-15), η διήγηση (59. 18-84) και οι αποδείξεις (59. 85-125). Πιο αναλυτικά θα μπορούσαμε να χωρίσουμε τη δομή με βάση του τι περιγράφει ο κατηγορος κάθε φορά, με αυτό τον τρόπο έχουμε τον ακόλουθο διαχωρισμό: Η αναφορά στη ζωή της Νεαίρας (59. - 50) η αναφορά στην Φανώ (59. - 94), τα Ελευσίνια Μυστήρια (59. 74- 95), η Πολιτογράφηση των Πλαταιών (59. 96-104) και ο επίλογος (59. 126).

Οι συχνές επαναλήψεις του Απολλοδώρου λειτουργούν βοηθητικά, ώστε να εντυπωθεί στο νου του ακροατηρίου, και ως το τέλος οι δικαστές ασυνείδητα να πιστέψουν ότι είναι αληθείς και αποδεδειγμένες. Η επανάληψη για παράδειγμα, ότι η Νεαίρα είναι ξένη «ὡς δ' ἔστιν ξένη Νεαίρα αὐτή» 14 αναφέρεται πολλές φορές (14, 16, 17, 43, 49, 62, 63, 64, 73, 85, 110, 119, 124, 126) και ότι η Φανώ είναι κόρη της Νεαίρας, θυγατέρα (52, 53, 55, 56, 59, 63, 69, 70, 72, 83). Είναι μια τεχνική ιδιαίτερα αποτελεσματική στην υποβολή της εντύπωσης ότι το αποδεικτέο ήταν αυταπόδεικτο.¹²⁵

Ο δικανικός λόγος *Κατά Νεαίρας* έχει ενταχθεί το corpus του Δημοσθενικού έργου με τον αριθμό 59 αλλά τα τελευταία χρόνια έχει αποδοθεί στον ρήτορα που τον εκφώνησε τον Απολλόδωρο. Ο λόγος, που γράφτηκε μεταξύ του 343 και του 340 π. Χ, προσφέρει μια ενδιαφέρουσα ανάλυση των αθηναϊκών ηθών κατά τον 4^ο αι. π. Χ. και αποτελεί τον μοναδικό σωζόμενο δικανικό λόγο κατά μιας γυναίκας.¹²⁶ Η δίκη χρονολογείται γύρω στα 343-340 π. Χ. Στις παραγράφους (59. 3-8) περιγράφεται μια αποτυχημένη προσπάθεια από τον Απολλόδωρο να μεταφέρει χρήματα από το θεωρικό ταμείο στο στρατιωτικό. Το 339 π. Χ το κατάφερε με τη βοήθεια του Δημοσθένη. Ο Απολλόδωρος στο λόγο *Κατά Νεαίρας* δεν το αναφέρει συνεπώς πιθανότατα ο λόγος να προηγείται. Άρα ο λόγος τοποθετείται πριν το 340 π. Χ. Επίσης αναφέρει ότι ο Ξενοκλείδης δεν μπορεί να καταθέσει γιατί του έχουν στερήσει τα

¹²⁵ Κάππαρης, 2008, 27

¹²⁶ Montanari, 2010, 606

πολιτικά του δικαιώματα και βρίσκεται στην Αθήνα (59. 26). Γνωρίζουμε ότι εξορίστηκε από την Μακεδονία το 343 π. Χ, συνεπώς η δίκη προηγείται του γεγονότος αυτού.¹²⁷

Ο Κάππαρης δεν δίνει χαρακτηρισμό στο είδος της γραφής, αναφέρει μόνο ότι η διαδικασία ήταν γραφή (δηλαδή δημόσια καταγγελία την οποία μπορούσε να εκφέρει οιοσδήποτε πολίτης), σύμφωνα με ένα νόμο που απαγόρευε σε ξένους να παντρεύονται Αθηναίους πολίτες, προσποιούμενοι ότι ήταν οι ίδιοι Αθηναίοι. Ο Απολλόδωρος δεν υποστήριζε, ότι ο Στέφανος και η Νέαира ήταν νόμιμα παντρεμένοι, επειδή και ο ίδιος αναγνώριζε ότι αυτό δεν μπορούσε να συμβεί. Η Νέαира δεν ήταν Αθηναία, μια και ήταν πρώην εταίρα, η οποία είχε γεννηθεί την πρώτη δεκαετία του 4^{ου} αιώνα, ανατράφηκε ως δούλη στην Κόρινθο και αργότερα απελευθερώθηκε. Αυτό ήταν κοινώς αποδεκτό. Οι απόψεις διαφέρουν αλλά καταλήγουν στο ίδιο το ζητούμενο για το αν η Νέαира έχει εκμεταλλευτεί τα δικαιώματα του Αθηναίου πολίτη και κατηγορώντας οι δύο ρήτορες αυτήν και πιο συγκεκριμένα στο να την καταδικάσουν, μπορούσαν να στερήσουν τα πολιτικά δικαιώματα στον Στέφανο, γεγονός το οποίο είναι και ο βασικός σκοπός τους.¹²⁸

Είναι όμως προφανές ότι ο Απολλόδωρος είναι ο σημαντικός παράγων πίσω από αυτή την καταγγελία. Όχι μόνο προετοίμασε την όλη διαδικασία. Την πρόκληση κατά του Στεφάνου (59.118-124) αλλά και έγραψε και τους δύο λόγους, τον δικό του και του Θεόμνηστου, αλλά και ως το τέλος του λόγου έχει ξεχάσει ότι ο Θεόμνηστος ήταν ο επίσημος κατηγορός (59.126) «τῆ γραφῆ Νέαира ἦν ἐγὼ αὐτὴν ἐγραψάμην». Δεν χωράει αμφιβολία ότι ο Θεόμνηστος στη συγκεκριμένη περίπτωση ενεργεί ως εξάρτημα του πραγματικού κατηγορούμενου που δεν είναι άλλος από τον Απολλόδωρο, βέβαια δεν γνωρίζουμε σίγουρα το λόγο που συνέβη αυτό. Ίσως να ήταν ρητορικό τέχνασμα για να φανεί ότι μια ολόκληρη οικογένεια έχει θιγεί από την συμπεριφορά της Νεαίρας. Επίσης θα μπορούσαν να υπάρχουν και νομικοί λόγοι που να μην επέτρεπαν στον Απολλόδωρο να κατηγορήσει μόνος του τη Νεαίρα όπως στερήση πολιτικών δικαιωμάτων για παράδειγμα.¹²⁹

Ο Απολλόδωρος χρησιμοποιεί στο λόγο του, δύο παρεκβάσεις. Αρχικά περιγράφει την γιορτή των Ανθεστηρίων, για να τονίσει το πόσο σημαντική είναι μια

¹²⁷ Carey, 1994, 3

¹²⁸ Κάππαρης, 2008, 14-15

¹²⁹ ό. π. 160

θηρσκευτική γιορτή σαν και αυτή και να θυμίσει στους ακροατές, ότι η οργή του θεού, όταν κάποιος τον προσβάλλει μπορεί να βλάψει ολόκληρη την πόλη. Και δεύτερη παρέκβαση έχουμε με την περιγραφή της πολιτογράφησης των Πλαταιέων, και αυτό γίνεται για να τονιστεί ότι κάποιος χαρακτηριζόταν πολίτης, όταν προσφέρεται να πολεμήσει για την πόλη και συμβάλλει στο κοινό καλό. Δεν έχουν λοιπόν επιλεγεί τυχαία γιατί η μια θέλει να τονίσει το πόσο σημαντική είναι η θρησκευτική ηθική που προσβάλλει η Φανώ, αλλά και η πολιτική ηθική που προσβάλλει η Νεαίρα στο επίπεδο της Ιθαγένειας. Στην συνέχεια θα αναφερθούμε στην παρέκβαση των Ανθεστηρίων γιατί μας βοηθά στο να αντιληφθούμε το πόσο σημαντικό είναι το σφάλμα της Φανώς με το να γίνει Βασιλίνα. Δεν θα αναφερθούμε στην πολιτογράφηση των Πλαταιών γιατί όπως σημειώσαμε παραπάνω έχει σημασία ως προς την Ιθαγένεια και δεν θα ήταν σκόπιμη μια εκτενής αναφορά στην παρούσα εργασία.

Ο κατηγορος δηλώνει στους δικαστές ότι θα αφηγηθεί τα γεγονότα που σχετίζονται με τα Ανθεστήρια (59. 74-78) και τον ρόλο της βασιλίννας από την αρχή, την εποχή που κληρονομικοί βασιλείς κυβερνούσαν την Αθήνα. Αν και αυτή η παρέκβαση είναι λιγότερο ξένη στο σώμα του λόγου από την παρέκβαση για τους Πλαταιείς (59. 94-106), παρά ταύτα είναι μακρά και δεν εξυπηρετεί τη νομική επιχειρηματολογία του λόγου. Αν και έχει δεχθεί κριτική συχνά ο Απολλοδώρος για τις παρεκβάσεις του, έχει ωστόσο τους λόγους του να τις χρησιμοποιεί. Συστηματικά προσπαθεί να υποβάλει την ιδέα ότι η κατηγορία της Νεαίρας δεν αφορά μόνο τα άτομα που έχουν εμπλακεί σε αυτήν την υπόθεση αλλά ολόκληρη την πόλη (59. 12, 13, 107, 109, 116-7, 126). Η άποψη ότι αν ένα άτομο το οποίο έχει προσβάλει κάποιο θεό έμενε ατιμώρητο, όλη η πόλη μπορούσε να υποστεί την οργή του, δεν θα φαινόταν παράξενη στο αθηναϊκό ακροατήριο, το οποίο είχε αίσθηση της συλλογικής ευθύνης από ότι θα έχει ένα ανάλογο κοινό στην εποχή μας. Όσο λοιπόν κι αν φαίνονται άσχετες και αδύναμες οι παρεκβάσεις του, έχουν έναν σκοπό να επηρεάσουν το ακροατήριο και να του ξυπνήσουν πρωτόγονα ένστικτα.¹³⁰

Η παρέμβαση του Απολλοδώρου για τα Ανθεστήρια 74-78 είναι η πιο σημαντική φιλολογική μαρτυρία για τα Ανθεστήρια, την αρχαιότερη Διονυσιακή γιορτή στην Αττική, η οποία είχε διατηρήσει τον χαρακτήρα της ως τελετουργία γονιμότητας και εορτασμός του κύκλου της ζωής, του θανάτου και της αναγέννησης

¹³⁰ ό. π. 273

της φύσης.¹³¹ Ο τριήμερος εορτασμός των Ανθεστηρίων γινόταν τον Φεβρουάριο, την εποχή όπου τα δέντρα στην ελληνική φύση είναι γεμάτα ανθούς, ο ήλιος έχει αρχίσει και ζεσταίνει και η υπόσχεση της αναγέννησης της φύσης γεμίζει την ατμόσφαιρα. Η ενδέκατη του Ανθεστηρίωνος ήταν η πρώτη μέρα της γιορτής και ονομαζόταν Πιθοίγια, γιατί ανοίγονταν οι πίθοι δηλαδή τα βαρέλια με το καινούριο κρασί της χρονιάς. Η δεύτερη μέρα ήταν οι χοές, ήταν η κεντρική ημέρα της γιορτής και περιελάμβανε τελετές στο άστυ με κεντρικό σημείο το ιερό του Διονύσου εν Λιμναίς. Και το τελετουργικό του γάμου του θεού με τη βασιλίνα, τη σύζυγο του βασιλέως. Ο ίδιος ο βασιλεύς οργάνωνε διαγωνισμό ποτού, και όποιος έπινε περισσότερο κέρδιζε έναν ασκό κρασί, ενώ αργά το βράδυ όλοι η πόλη παρευρισκόταν στη γαμήλια πομπή του Διονύσου και της βασιλίνης από το εν Λιμναίς ιερό στο Βουκόλειο. Η Τρίτη μέρα των Ανθεστηρίων, οι Χύτροι, ήταν τοπική γιορτή στους δήμους της Αττικής, και το όνομα της οφείλεται στο γεγονός ότι έβραζαν πανσπερμίες για να συνέλθουν από τις οινοποσίες των δυο προηγούμενων ημερών.¹³²

Η Φανώ κόρη μιας εταίρας σύμφωνα με τον κατήγορο και η ίδια εταίρα εκφώνησε τον όρκο (59. 75-78). Όρκος Γεραρῶν «ἀγιστεύω καὶ εἰμι καθαρὰ καὶ ἀγνή ἀπὸ τε τῶν ἄλλων τῶν οὐ καθαρευόντων καὶ ἀπ' ἀνδρὸς συνουσίας, καὶ τὰ θεοῖνια καὶ τὰ ἰοβάκχεια γεραρῶ τῷ Διονύσῳ κατὰ τὰ πάτρια καὶ ἐν τοῖς καθήκουσι χρόνοις». «Ζω με αγνότητα και είμαι καθαρή και άσπιλη από κάθε τι το ακάθαρμο, και από συνεύρεση με άνδρα. Και τελώ για τον Διόνυσο τα Θεοῖνια και τα Ιοβάκχεια ακολουθώντας τα πατροπαράδοτα, και στον θεσπισμένο για κάθε γιορτή χρόνο». Στο Εν Λιμναίς Ιερό ανήκουν δεκατέσσερις γυναίκες, οι οποίες εκκαλούντο απλώς «σεβαστές», γεραιραι, αυτές τις εγκαθιστούσε ο «βασιλεύς» και ήσαν υπό την εποπτεία της «βασίλισσας», της συζύγου του άρχοντος βασιλέως. Αυτή όρκιζε τις «σεβαστές» και ανελάμβανε ένα πολύ θεαματικό ρόλο: αυτή η ίδια δινόταν ως σύζυγος στον θεό, η ερωτική ένωση γινόταν στο σπίτι του βουκόλου, στην Αγορά. Σε καμία άλλη περίπτωση στην ελληνική λογοτεχνία δεν γίνεται τόσο σαφής αναφορά στο τελετουργικό ενός «ιερού γάμου». Μια τέτοια γυναίκα εισήλθε σε χώρο, στον οποίο κανείς άλλος από όλους τους τόσους Αθηναίους δεν εισέρχεται, παρά μόνο η γυναίκα του βασιλέως. Αυτή όρκισε τις «γεραρές» που βοηθούσαν κατά τις ιεροπραξίες, δόθηκε στον Διόνυσο ως σύζυγός του, τέλεσε για λογαριασμό της

¹³¹ ό. π. 267

¹³² ό. π.

πόλεως τα πατροπαράδοτα έθιμα προς τους θεούς, πολλά και άγια και απόρρητα (59. 73).¹³³

Γυναικεία πρόσωπα του λόγου

Τα πρόσωπα του λόγου αυτού είναι τα ακόλουθα: Ο Θεόμνηστος νεαρός, ο Απολλόδωρος ώριμος σε ηλικία, η Νέαιρα ηλικιωμένη (50 ετών περίπου), ο Στέφανος, ο Φράστορας πρώτος σύζυγος Φανούς, η Νικαρέτη, η Άντεια, η Στράτολα, η Αριστόκλεια, η Μετάνειρα εταίρα του Λυσία, η Φίλα, η Ισθμιάδα και η δεύτερη γυναίκα του Φράστορα, οι μάρτυρες και τα πρόσωπα για τα οποία γίνεται αναφορά. Δρώντα πρόσωπα, αυτά δηλαδή που θα μιλήσουν, είναι οι δύο κατήγοροι Θεόμνηστος και Απολλόδωρος, οι μάρτυρες και ο ιερός κήρυκας, ο κλητήρας.

Νέαιρα

Όταν η Νικαρέτη αγοράζει την Νέαιρα, ήταν περίπου τεσσάρων ή πέντε ετών, δηλαδή στην πιο κατάλληλη ηλικία για μια τέλεια μήση στο επάγγελμα που την περιμένει. Δεν είναι μόνη της, η Νικαρέτη έχει μαζέψει κι άλλα παιδιά κλεμμένα-μαζεμένα από δω κι από κει ή αγορασμένα, τα παιδιά αυτά είναι όντως θύματα του μεγαλύτερου εμπορίου που προέρχεται από την πιο αντιπροσωπευτική για τη μεσογειακή λεκάνη μορφή εγκληματικότητας, την πειρατεία. Πολλά από αυτά τα κοριτσάκια μαζεύονται από τους δουλεμπόρους στους δρόμους, όπου οι γονείς τους τα παρατούν μόλις γεννηθούν. Για τους φτωχότερους, μια κόρη είναι πράγματι ένα άχρηστο να τραφεί στόμα και καταδικάζεται στην έκθεση ακόμα και πριν τη γέννησή της.¹³⁴

Η ζωή που περνά μια μικρή Νέαιρα, όσο και να σοκάρει τις σύγχρονες ευαισθησίες μας, είναι πολύ συνηθισμένη στον αρχαίο κόσμο. Η παιδική πορνεία είναι απόλυτα αποδεκτή, όταν τα παιδιά δεν είναι από ελεύθερη οικογένεια. Οι διάφορες τομές που μπορούν να γίνουν με αφετηρία ολόκληρο το λόγο *Κατά Νεαίρας* μας δείχνουν, ότι η Νέαιρα είναι περίπου έξι χρονών, ίσως και λιγότερο, όταν η μητέρα της αρχίζει να τη χρησιμοποιεί για κερδοσκοπικούς λόγους.¹³⁵

Τις αποκαλούσε κόρες της και τις παρουσίαζε ως ελεύθερες, για να μπορεί να κερδίζει περισσότερα από αυτούς που ήθελαν να τις χαρούν. Αφού εκμεταλλεύτηκε τη

¹³³ Burkert, 1993, 491-492

¹³⁴ Salles, 2007, 47

¹³⁵ ό. π. 58

νιότη τους, θέλησε να τις πουλήσει όλες μαζί. Ήταν επτά, η Άντεια, η Στράτολα, η Αριστόκλεια, η Μετάνειρα, η Φίλας και τέλος η Νέαιρα(59. 19). Στη συνέχεια του ίδιου λόγου, που αληθινά είναι πολύ διδακτικός, μαθαίνουμε πως ο κατηγορος Λυσίας (59. 21) ήταν εραστής μιας από τις επτά εταίρες, της Μετάνειρας, που τη μύησε μάλιστα στα Ελευσίνα μυστήρια.¹³⁶

Όσο για τη Νέαιρα, εξάσκησε το επάγγελμα της, δημόσια στην Κόρινθο και είχε μεγάλη φήμη για την ομορφιά της. Δύο από τους εραστές της, θέλοντας να την έχουν συνεταιρικά, την αγόρασαν δίνοντας τριάντα μνας. Όταν και οι δυο αποφάσισαν να παντρευτούν, φέρθηκαν με γενναιοδωρία στη Νέαιρα, πράγμα που της επέτρεψε να εξαγοράσει την ελευθερία της με τη βοήθεια του Αθηναίου Φρυνίωνα (59. 29), που την έκανε ερωμένη του. Η εταίρα στην Αθήνα της κλασικής εποχής χαρακτηρίζεται από τη συμμετοχή της στο συμπόσιο των ανδρών, όπως το βεβαιώνει ο ίδιος ο ρητορικός λόγος.¹³⁷

Δυσανεστημένη από αυτόν, έφυγε στα Μέγαρα με τα τρία παιδιά της (δύο αγόρια κι ένα κορίτσι τη Φανώ), και τις δύο θεραπαινίδες της. Στα Μέγαρα συνάντησε έναν άλλον Αθηναίο, το Στέφανο, που όντας χήρος, την πήρε και την εγκατέστησε σπίτι του, σα γυναίκα του, στην Αθήνα³⁷. Θα αναγνωρίσει μάλιστα τα παιδιά της και θα παντρέψει τη Φανώ με έναν Αθηναίο που θα εξασκήσει την εξουσία του Βασιλέως- Άρχοντος, έτσι που η κόρη της Νεαίρας, για ένα χρόνο, θα πάρει μέρος, σα βασίλισσα, στις πιο ιερές τελετές της θρησκείας (59.73-80).¹³⁸

Ο Φρύνιος την κατασκόπευε έξω στην Αθήνα και με θυμωμένος την πήγε ενώπιον του πολέμαρχου που ήταν ο ετήσιος επίσημος υπεύθυνος για τις υποθέσεις που αφορούσαν αλλοδαπούς. Ισχυρίστηκε ότι ήταν δική του σκλάβο, και ότι με την προτροπή των φίλων, ωστόσο, η υπόθεση τελικά υποβλήθηκε σε μια τριάδα διαιτητών. Μερικοί από τους όρους της κρίσης τους ήταν οι ακόλουθοι:¹³⁹ Η Νέαιρα επίσης, είχε την υποχρέωση να επιστρέψει στον Φρύνιο όλα όσα ήταν δικά του. Από την άλλη πλευρά, είχε την άδεια να κρατήσει τα ρούχα, τα κοσμήματα, και τους δούλους που ο Φρύνιος είχε αγοράσει για εκείνη. Είχε αποφασιστεί ότι ήταν δικά της. Οι αποφάσεις των διαιτητών είχαν στόχο, να επιτευχθεί η συμφιλίωση και η αρμονία

¹³⁶ Flacelière, 1995, 156

¹³⁷ Calame, 2006, 139

¹³⁸ Flacelière, 1995, 155-156

¹³⁹ Hunter, 1994, 24

χωρίς προσφυγή σε δικαστικές διαμάχες. Από έναν ειδικό νόμο τα δώρα που απονέμονταν σε μια γυναίκα πιστευόταν ότι ήταν δικό της.¹⁴⁰

Στην προσπάθεια μας να υπολογίσουμε την ηλικία της Νεαίρας ο λόγος μας βοηθά σε δύο τομείς, στο γεγονός, ότι η Νεαίρα βρέθηκε στο περιβάλλον του Λυσία (59. 20-22), ο οποίος είχε σχέση με την Μετάνειρα, η οποία ήταν δούλα μαζί με την Νεαίρα στο σπίτι της Νικαρέτης. Εάν δεχτούμε ότι ο Λυσίας γεννήθηκε γύρω στα 459 π. Χ τότε το 395 π. Χ είναι η περίοδος που είναι ενεργός σεξουαλικά και η μητέρα του είναι εν ζωή. Σύγχρονοι μελετητές τοποθετούν τη γέννηση του Λυσία στα μέσα του 440 π. Χ με αυτή τη βάση τότε το γεγονός τοποθετείται γύρω στο 380 π. Χ. Εκείνη την εποχή η Νεαίρα δεν είχε φτάσει ακόμα στην εφηβεία συνεπώς την τοποθετούμε στην ηλικία των 10-11 ετών άρα και τη γέννησή της στο 405π. Χ. και 390 π. Χ. Δεύτερον η Νεαίρα εργαζόταν ως πόρνη στα Μέγαρα, ήταν σε θέση να προσελκύσει εραστές το 371 συνεπώς θα ήταν περίπου 30 ετών³⁷, ίσως να ήταν 25 ετών. Η γέννησή της λοιπόν τοποθετείται γύρω στα 400 π. Χ. και 395 π. Χ και το γεγονός των παραγράφων 20-22 μεταξύ του 390-395π. Χ, άρα η εποχή του δικαστικού αγώνα ήταν πιθανότατα 50 ετών ή στο τέλος της δεκαετίας των 50 ετών.¹⁴¹

Είναι πολύ σημαντικό να αναφέρουμε το ποσό που κατέβαλαν οι δύο νέοι για να την έχουν δική τους τη Νεαίρα και αυτό το μαθαίνουμε από τον κατηγορο, όταν θέλησαν να την ελευθερώσουν γιατί ήθελαν να παντρευτούν. Η ελευθερία της Νεαίρας λοιπόν ήταν 3000 χιλιάδες, δηλαδή 30 μνες, και το «σκόντο» που της έκαναν ήταν 1000 δραχμές, 500 ο καθένας, αρκεί να μην μένει και εργάζεται στο Μέγαρο. Η Νεαίρα ήταν δύσκολο να βρει μόνη αυτά τα χρήματα και έκανε έρανο από παλιούς εραστές της. Οι δύο νέοι ήταν ο Τιμανορίδας από την Κόρινθο και ο Ευκράτης από τη Λευκάδα (59. 29).

Επίσης το πόσο μεγάλο ήταν το ποσό που κατέβαλαν οι δύο νέοι αξίζει να σημειωθεί εδώ το περιεχόμενο μιας στήλης που βρέθηκε στην Αττική και αναφέρει λεπτομερειακά μια πώληση σκλάβων που έγινε στο τέλος του 5^{ου} αι π. Χ. Τα παιδιά πουλιούνται 70 δραχμές, ενώ οι άνδρες, πολύ διατιμημένα εμπορεύματα, κοστίζουν 200 δραχμές. Όταν ο φιλόσοφος Πλάτων πουλιέται ως σκλάβος στην Αίγινα, ο αγοραστής του πληρώνει μια πολύ υψηλή τιμή: 20 ή 30 μνες, δηλαδή 2000 ή 3000 δραχμές. Είναι σημαντικό ποσό που αντιστοιχεί στις εξαιρετικές, σωματικές ή

¹⁴⁰ ό. π. 24

¹⁴¹ Carey, 1994, 3

πνευματικές, ικανότητες ορισμένων σκλάβων. Η τιμή του αμόρφωτου παιδιού, που πρέπει να ανατραφεί και να παιδευτεί και κοστίζει περισσότερο από ότι αποδίδει, είναι 50 δραχμές. Η τιμή των ενηλίκων που η φήμη τους δικαιολογεί την ακρίβεια τους είναι 3000 δραχμές.¹⁴²

Αργότερα, περίπου το 340 π. Χ. η Νέαιρα οδηγήθηκε στο δικαστήριο με την κατηγορία, πως ζούσε με τον Στέφανο ως σύζυγός του, ενώ εκείνη την εποχή ήταν παράνομο για τους πολίτες να παντρεύονται μη- Αθηναίες. Οι κατήγοροι της ήταν ιδιαίτερα συγκλονισμένοι, επειδή ο Στέφανος εμφάνιζε ως δικά του τα παιδιά της Νεαίρας και είχε παντρέψει δυο φορές την κόρη της με Αθηναίους πολίτες. Με μια συγκινητική έκκληση παρότρυναν τους δικαστές να θυμηθούν πως οι δικές τους σύζυγοι, κόρες και μητέρες «δεν έπρεπε να χαίρουν της ίδιας υπόληψης με μια πόρνη ή να μοιράζονται τα προνόμιά τους με μια γυναίκα, η οποία με τόσους πολλούς πρόστυχους τρόπους συνουσιάστηκε τόσες πολλές φορές την ημέρα με τόσους πολλούς άνδρες» (59.114). Περιττό να πούμε ότι κανείς δεν έλαβε υπόψη το γεγονός πως, ως δούλα, η Νέαιρα δεν είχε εξαρχής καμιά επιλογή για το αν θα γίνει πόρνη.¹⁴³

Η Νέαιρα είναι μια γυναίκα της κλασικής Αθήνας η οποία δεν υποτάσσεται στο ιδεώδες της ταπεινής και υπάκουης γυναίκας. Μας είναι δύσκολο σήμερα να κατανοήσουμε πλήρως τους λόγους, για τους οποίους οι Αθηναίοι ανησυχούσαν τόσο για τις γυναίκες. Εμπειρείχαν πολυσύνθετους παράγοντες, ανάμεσα τους όμως μπορούμε να συμπεριλάβουμε την τεράστια εξουσία, την οποία έδινε το δημοκρατικό σύστημα στους άνδρες πολίτες, και το χάσμα, το οποίο αυτό δημιουργούσε ανάμεσα στην άρχουσα ομάδα και στον υπόλοιπο κόσμο.¹⁴⁴

Φανώ

Η Φανώ, Στρύβιλη κατά τον Κατήγορο, (59. 50) γίνεται σε μας γνωστή, μέσα από το λόγο, ο κατήγορος με σκοπό να πείσει ότι η Νέαιρα είναι ξένη και να επηρεάσει το ακροατήριο ότι και η κόρη της, σύμφωνα με τα λεγόμενα του κατήγορου, είναι καταρχήν δική της κόρη και κατ επέκταση και αυτή ξένη. Αρχίζει μια περιγραφή για τους άνδρες της ζωής της. Τον Φράστωρ (59. 50-63), τον πρώτο της σύζυγο, μετά τον Επαίνετο (59. 64-71), από τον οποίο με δόλο απέσπασαν χρήματα και τελευταίο τον Θεογένη (59. 72-84), ο οποίος όταν έγινε άρχοντας της

¹⁴² Salles, 2007, 54

¹⁴³ Blundell, 2006, 144-145

¹⁴⁴ ό. π. 144-147

πόλης, της έδωσε το δικαίωμα να τελέσει θρησκευτικές τελετές με αποτέλεσμα να καταπατήσει και τους θείους νόμους της πόλης.

Η Φανώ αρχικά διάλεξε το δρόμο της εντιμότητας: παντρεύεται με το Φράστορα, νεαρό Αθηναίο από καλή οικογένεια, φτωχό και εργατικό, και φυσικά ελπίζει, ότι αυτός ο γάμος θα συμβάλει στην παγίωση της νομιμότητας της οικογένειας του Στεφάνου στην κοινωνία της Αθήνας. Μα ο γάμος γρήγορα αποδεικνύεται αποτυχία: η Φανώ είχε αποκτήσει τις πολυτελείς συνήθειες της μητέρας της και αρνείται να ακολουθήσει τον τίμιο και ταπεινό τρόπο ζωής που πρέπει να έχει με τον Φράστορα. Όντως γι αυτή την κοπέλα που γνώρισε την απελευθερωμένη και λαμπερή ζωή της μητέρας της, η έγκλειστη και μονότονη ζωή μιας «τίμιας» παντρεμένης Αθηναίας γρήγορα γίνεται ανυπόφορη. Ο σύζυγος εξάλλου μαθαίνει σύντομα τις υποψίες για την «κπηκοότητα» της γυναίκας του και τη στέλνει πίσω στη μητέρα της, παρότι ήταν έγκυο. Η Νέαιρα με τις ραδιουργίες της προσπαθεί να καλοπιάνει το Φράστορα, όμως μια δικαστική απόφαση ακυρώνει το γάμο της Φανώς και του Φράστορα κι ο γιος τους διαγράφεται από τη φατρία του πατέρα του (59. 55). Ακόμα μια φορά ο Στέφανος και η Νέαιρα καταφεύγουν σε τεχνάσματα για να συντηρήσουν την οικογένειά τους. Και πάλι ένας εκβιασμός που στήνει ο Στέφανος με υποψήφιο θύμα έναν παλιό πελάτη της Νεαίρας. Ο Επαίνετος ο Ανδρίος ήταν κάποτε ένας από τους εραστές της Νεαίρας κι είχε ξοδέψει πολλά λεφτά για κείνη. Όταν ερχόταν στην Αθήνα γι αυτό το δεσμό του με τη Νέαιρα, έμενε σπίτι της. Ο Στέφανος του έστησε μια ενέδρα (59. 64).¹⁴⁵

Με πρόφαση μια θρησκευτική τελετή, έφερε τον Επαίνετο στην εξοχή, έκανε πως τον έπιασε επ αυτοφώρω με την κόρη της Νεαίρας και, απειλώντας τον, τον έκανε να του υποσχεθεί τριάντα μνες. Αυτή τη διαδικασία του αυτοφώρου ο Στέφανος τη γνώρισε καλά κι όμως αυτή τη φορά η ραδιουργία στρέφεται εναντίον του. Ο «διαφθορέας». Επαίνετος, παρότι ήταν από την Άνδρο, ξέρει καλά την αθηναϊκή νομοθεσία. Αφού γλυτώνει από την παγίδα του Στεφάνου, κατηγορεί τον τελευταίο για παράνομη κατακράτηση. Αρνείται ότι διέπραξε μοιχεία αφού, όπως υποστήριξε, δεν μπορεί να υπάρξει μοιχεία, όταν η γυναίκα είναι τρόφιμος δημόσιου σπιτιού ή παίρνει πελάτες από το δρόμο. Η δίκη θα εξελισσόταν κατά του Στεφάνου, αν ο τελευταίος δεν συγκινούσε τους ενόρκους με άφθονα κλάματα. Αυτός ο «ευγενής πατέρας» φτάνει μάλιστα να αποσπάσει από τον αντίπαλο και θύμα του το ποσό των

¹⁴⁵ ό. π. 136

1000 δραχμών που θα χρησιμεύσει για προίκα της Φανώς. Η συμφιλιωτική απόφαση προβλέπει εξάλλου ότι ο Επαίνετος θα έχει κάποια προτεραιότητα ως προς τη Φανώ, που θα είναι στη διάθεσή του όταν θα είναι περαστικός από την Αθήνα (59. 66-70).¹⁴⁶

Ο Απολλόδωρος περιγράφει στον *Κατά Νεαίρας* ένα νόμο που απαιτεί η σύζυγος του άρχοντα βασιλέα να είναι παρθένα. Ο νόμος ήταν χαραγμένο στην πέτρα, αλλά τα γράμματα του είχε ξεθωριάσει και διαμορφώθηκε στο ιερό του Διονύσου στα Έλη, η οποία ήταν ανοιχτή μόνο μία ημέρα κάθε χρόνο. Ακόμα γνωρίζοντας τη θέση μιας επιγραφής προφανώς, δεν μπορούσε να εγγυηθεί την εύκολη διαβούλευση για το περιεχόμενό της. Αλλά αυτή η επιγραφή στο ιερό του Διονύσου στα Έλη έχει δύσκολη προσβασιμότητα, με αποτέλεσμα οι Αθηναίοι να μην γνωρίζουν το περιεχόμενο της επιγραφής. Στην πραγματικότητα, ο ίδιος προτείνει ότι η στήλη είχε συσταθεί σε ένα απομονωμένο μέρος, λόγω της μυστικότητας των ιεροτελεστιών που καταγράφονταν.¹⁴⁷

Η Φανώ κλήθηκε να γίνει βασίλισσα σε τελετή ιερού γάμου. Ο Απολλόδωρος είναι οργισμένος που μια τέτοια γυναίκα η Φανώ θα εκτελούσε κρίσιμα τελετουργικά καθήκοντα (59. 79) και αυτή η γυναίκα θα πρόσφερε ακατανόμαστες θυσίες για την πόλη και θα έβλεπε αυτά που δεν θα έπρεπε να είχε δει μιας και ήταν ξένη, και αν και ήταν ότι ήταν, πήγε εκεί που κανένας Αθηναίος. Αν και ο Απολλόδωρος δίνει λεπτομέρειες για την ζωή της Νεαίρας και της Φανώς, η Φανώ θα είχε αποκλειστεί από βασίλισσα, απλά επειδή δεν ήταν Αθηναία ή παρθένα, όταν παντρεύτηκε.¹⁴⁸

Το θέμα δεν είναι μόνο η σεξουαλική αρετή της Φανώς και της Νεαίρας αν και είναι σημαντική αλλά και η ικανότητα τους να πάρουν μέρος στις τελετές που απαρτίζουν την γυναικεία συμμετοχή στην πολιτεία και συνεπώς παραλληλίζει την συνέλευση και τα δικαστήρια για τους ενόρκους. Αν οι ένορκοι αθώσουν θα μπερδέψουν τους όρους όπου η συμμετοχή στην πολιτεία είναι δυνατή όχι μόνο για αυτούς αλλά και για τις γυναίκες τους οι οποίες δηλώνουν τα ημι πολιτικά προσόντα των γνήσιων αθηναίων και της συμμόρφωσης που ορίζει το γυναικείο φύλο. Οι τιμές των Αθηναίων γυναικών προσωποποιούνται στις υπευθυνότητες της βασίλισσας.¹⁴⁹

¹⁴⁶ ό. π. 137

¹⁴⁷ Harris, Rubinstein, 2004, 97

¹⁴⁸ Goff, 2004, 171

¹⁴⁹ ό. π. 173

Ο Απολλόδωρος στη ανάλυση του λόγου του συνεχώς συνδυάζει την Νεαίρα με τη Φανώ, έτσι ώστε στο τέλος της αγόρευσης οι ένορκοι να έχουν να αντιμετωπίσουν ένα τέρας με δύο κεφάλια σεξουαλικής και λατρευτικής αχρειότητας και ενάντια στο τέρας κινητοποιούνται οι σύζυγοι των ενόρκων όχι μόνο σαν αγνές γυναίκες αλλά και σαν υπερασπιστές της θρησκείας. Απεικονίζονται σαν να ρισκάρουν την αποκλειστικότητα της πόλης και στους ισχυρισμούς των πολιτών ενάντια στις εισβολές των μη Αθηναίων πολιτών, τους οποίους εύγλωττα χρησιμοποιούν στα πλαίσια των δημόσιων τελετουργικών και θρησκευτικών τελετών τις οποίες τελετές θα μπορούσαν να εκτελέσουν αν δημοκρατικά είχαν εκλεγεί σαν βασίλισσες αλλά για τις οποίες η ξένη Φανώ και η Νεαίρα δεν θα μπορούσαν ποτέ να εκτελέσουν.¹⁵⁰

Οι δύο κατήγοροι φαίνεται να χρησιμοποιούν τον αρνητικό χαρακτηρισμό της εταίρας άσχετα με την πραγματική θέση της γυναίκας που ελέγχουν. Η Φανώ επίσης χαρακτηρίζεται από τον Απολλόδωρο ως θύμα μιας τέτοιας στρατηγικής. Η Φανώ πχ. θα έπρεπε να θεωρείται νόμιμη γυναίκα μια και είχε δύο φορές παντρευτεί Αθηναίο, (59. 50,72), επιπλέον αν και ο Απολλόδωρος αμφισβητεί τη θέση του παιδιού της, δεν επιβεβαιώνει, ότι ο πρώτος της άνδρας δεν κατάφερε να δηλώσει το παιδί του στο γένος του και στη φατρία του. (59. 55-63). Παρά τη θέση της και τις καταστάσεις ο Απολλόδωρος ταυτίζει την Φανώ με τις συνήθειες και τα στοιχεία της Εταίρας στην αγόρευση που και ευθέως αναφέρεται στο ρόλο της ως Πόρνη. Η Φανώ ξεφεύγει από το νοικοκυριό της εξαιτίας της σπατάλης της, την περιγράφει σαν ανίκανη να ζήσει σύμφωνα με τα οικονομικά του α συζύγου της (59.50). Σύμφωνα με τον Απολλόδωρο λαμβάνει μέχρι και αμοιβή από τον Επαίνετο, τον εραστή, ο οποίος δηλώνει ότι ξόδεψε αρκετά χρήματα για την ίδια και το σπίτι της (59. 67). Ο Στέφανος με τη σειρά του, τον πείθει αργότερα να προσφέρει 1000δρχ για τον γάμο της Φανώς. Αναφέρεται στο γεγονός ότι ο Επαίνετος την χρησιμοποιούσε σεξουαλικά όποτε της χρωστάει.¹⁵¹

Νικαρέτη

Η Νικαρέτη σκιαγραφείται μέσα από τα λόγια του Απολλοδώρου, ο οποίος αναφέρει χαρακτηριστικά για την παιδική ηλικία της Νεαίρας, «Η Νικαρέτη, απελεύθερη του Ήλειου Χαρίσιου και σύζυγος του φημισμένου μάγιστρα Ιπία,

¹⁵⁰ ό. π. 173

¹⁵¹ Faraone, McClure, Allison Glazebrook, 2006, 131

αγόρασε εφτά πολύ μικρά ακόμα κορίτσια. Ήξερε πολύ καλά να κρίνει τη μελλοντική ομορφιά των κοριτσιών και να τα ανατρέφει, να τα εκπαιδεύει κατάλληλα. Με αυτό το επάγγελμα έβγαζε το ψωμί της. Παρίστανε ότι ήταν κόρες της και ελεύθερες και έτσι αποσπούσε μεγαλύτερα ποσά από εκείνους στους οποίους τις εξέδιδε. Αφού εκμεταλλεύτηκε τη νιότη της καθεμιάς, τις ξαναπούλησε και τις εφτά, την Άντεια, τη Στράτολα, την Αριστόκλεια, τη Μετάνειρα, τη Φίλα, την Ισθμιάδα και τη Νέαιρα. (59. 18-19).¹⁵² Στη συνέχεια του λόγου, μαθαίνουμε πως ο κατηγορος Λυσίας ήταν εραστής μιας από τις επτά εταίρες, της Μετάνειρας, που τη μύησε μάλιστα στα Ελευσίνια μυστήρια.¹⁵³

Η Νικαρέτη είναι σύζυγος ενός μάγειρα, που ασκεί το επάγγελμα του μαστροπού χωρίς να το έχει δηλώσει επίσημα. Πιθανότατα, όταν ήταν νεότερη η Νικαρέτη, ήταν κι αυτή πόρνη που εξέδιδε ο παλιός της αφέντης Χαρίσιος. Όταν απελευθερώθηκε, συνέχισε, κατά τα συνήθη, να δίνει στον αφέντη της ένα μέρος από τα κέρδη της που έβγαζε εκδίδοντας τις δικές της σκλάβες. Η Νικαρέτη επιπλέον είναι τυχερή που έχει σύζυγο μάγειρα, κάτι που της επιτρέπει να βρίσκει εύκολα πελάτες για τα κοριτσάκια που ανατρέφει. Όντως ο μάγειρας κατά την αρχαιότητα παίρνει παραμάγειρους, κατσαρόλες και άλλα σκεύη και πηγαίνει σε σπίτια να οργανώσει τις γιορτές. Τα συμπόσια γενικά διανθίζονται από την παρουσία μουσικών και χορευτριών, δηλαδή στην πραγματικότητα πορνών. Η Νικαρέτη λοιπόν ασκεί ένα κάπως συμπληρωματικό επάγγελμα σε σχέση με αυτό του άνδρα της.¹⁵⁴ Μια σκλάβη που είχε απελευθερωθεί, γυναίκα ενός μάγειρα «ήταν ικανή να προλέγει στα κοριτσάκια τη μελλοντική ομορφιά τους. Κι ήξερε να τα ανατρέφει και να τα εκγυμνάζει με όλους τους κανόνες, κερδίζοντας με αυτή την τέχνη το καθημερινό ψωμί της.»¹⁵⁵

¹⁵² Salles, 2007, 46-47

¹⁵³ ό. π. 156

¹⁵⁴ Salles, 2007, 55

¹⁵⁵ Flacelière, 1995, 155

Άλλα πρόσωπα

Συναντούμε στην αφήγηση και παιδιά και αυτά είναι τα παιδιά της Νεαίρας, σύμφωνα με τον κατήγορο αλλά μπορεί να είναι και του Στεφάνου από την πρώτη του γυναίκα. Αυτά τα παιδιά είναι ο Πρόξενος, ο οποίος δεν ζει, ο Αρίστων, ο Αντιδωρίδης, ο δρομέας και η Φανώ, η οποία λεγόταν Στρύβηλη πριν έρθει στην Αθήνα σύμφωνα πάντα με τον κατήγορο (59.50). Γίνεται αναφορά σε δούλες όπως η Θράττα από τα Μέγαρα, η Κοκκαλίνη από τα Μέγαρα (59. 35), η Ξεννίδα, η Δροσίδα (59. 120).

Στον λόγο συναντούμε πολλούς μάρτυρες, Φιλόστρατος, γιος του Διονύσιου, δημότης Κολωνών (23), Ευφίλητος, γιος του Σίμονα, δημότης Αιξωνής (25), Αριστόμαχος, γιος Κριτόδημου, δημότης Αλωπεκής (25), Ίππαρχος, δημότης Αθμόνου (29), Φίλαργος, δημότης Μελίτης (32), Χιονίδης, δημότης Ξυπέτης (δείπνο Χαβρία) (34), Ευθετίων, δημότης Κυδαθηναίου (34), Αέτης, δημότης Κειριαδών πολέμαρχος.

Επίσης γίνεται αναφορά και σε κάποιους εγγυητές, οι οποίοι είναι ο Στέφανος δημότης Εραιοδών, ο Γλαυκέτης, δημότης Κηφισιάς και ο Αριστοκράτης, δημότης Φαλήρου (40). Άλλοι μάρτυρες είναι ο Σάτυρος, δημότης Αλωπεκής (47), ο Σαυρίας δημότης Λαμπτρών (47), ο Διογείτων, δημότης Αχαρνών (47), ο Ευβουλος, δημότης Προβαλίνθου (48), ο Διοπέιθης, δημότης Μελίτης (48), ο Κτήσωνας, δημότης Κεραμέων (48), ο Φράστωρας, δημότης Αιγιλιάς (54), ο Τιμόστρατος, δημότης Εκάλης (61), ο Ξάνθιππος, δημότης Εραιοδών (61), ο Εύαλκος, δημότης Φαλήρου (61), ο Άνυτος, δημότης Λακιαδών (61), ο Ευφράνωρ, δημότης Αιγιλιάς (61), ο Νίκιππος, δημότης Κεφαλής (61), ο Ναυσίφιλος, δημότης Κεφαλής (71), ο Αριστόμαχος, δημότης Κεφαλής (71), ο Θεογένης, δημότης Ερχιάς (84).

Αναφορά γίνεται και σε εραστές της Νεαίρας που καλούνται ως μάρτυρες και είναι, ο Ξενοκλείδης ποιητής (δεν μπορεί να εμφανιστεί ως μάρτυρας εξαιτίας συκοφαντίας από Στέφανο) (26), ο Ίππαρχος ηθοποιός, ο Τιμανορίδας από την Κόρινθο (την αγοράζουν με 30 μνες) (29), ο Ευκράτης από τη Λευκάδα (την αγοράζουν με 30 μνες) (29), ο Φρυνίων από την Παιανία γιος του Δήμωνα και αδελφός του Δημοχάρη (31), ο Επαίνετος από την Άνδρο διαιτητής (64).

Συμπεράσματα

Για να δώσουμε απάντηση στο ποια ήταν η αιτία αυτής της δίκης εναντίον μιας εταίρας, μεγάλης σε ηλικία πια, η οποία κάποια στιγμή της ζωής της εξαγόρασε την ελευθερία της, θα δυσκολευτούμε αρκετά. Γιατί τα κίνητρα δεν είναι μόνο εναντίον της ίδιας της Νεαίρας, αλλά και του συντρόφου της του Στεφάνου, ο οποίος είχε πολιτικούς αντιπάλους. Το υπόβαθρο λοιπόν της κατηγορίας της Νεαίρας ήταν πιθανόν πολιτικό. Όχι για τη Νεαίρα, αλλά για τον σύντροφό της Στέφανο. Ο λόγος που ο κατήγορος επιλέγει να φέρει στο δικαστήριο την Νεαίρα είναι από νομιμοφροσύνη και αγανάκτηση για τα ασεβήματά της προς τους θεούς και την πόλη. Ωστόσο, δεν αποκρύπτει ότι είχε και προσωπικά κίνητρα, τα οποία ήταν αποτέλεσμα πολλών και μακροχρόνιων προστριβών με τον Στέφανο.¹⁵⁶

Σε αυτό το πλαίσιο η εισαγωγή από τον Στέφανο στη φρατρία του των αγοριών, των οποίων δεν ήταν ο πατέρας τους, και το δόσιμο τους σε γάμο κατά παράβαση του νόμου, ήταν ένα έγκλημα κατά των ίδιων των αρχών της αθηναϊκής κοινωνίας. Αρχές με τις οποίες η αθηναϊκή κοινότητα οριζόταν ως ιδανική και οι οποίες ήταν το μέσο χειραγώγησης και τροποποίησης των πολιτικών και ιστορικών συνθηκών. Αρχές θεμελιώδεις για την σύλληψη της πόλης της Αθήνας. Αξίζει να υπενθυμίσουμε τον έλεγχο που κάθε Αθηναίος δικαστής, συμπεριλαμβανομένων του κάθε μέλους του συμβουλίου, έπρεπε να υποβληθεί πριν από την ανάληψη των καθηκόντων του.¹⁵⁷ Το ότι ο Στέφανος ζει με μια ξένη γυναίκα ως εταίρα ή παλλακίδα του δεν ήταν μια παράβαση για τον νόμο, και ότι το συνοίκειν, αναφέρεται εδώ ως αποτέλεσμα της συγκατοίκησης τους.¹⁵⁸

Γνωρίζει ο κατήγορος, ότι ο Στέφανος θα έφερνε πιθανότατα συγγενείς και θα πιστοποιούσε με μάρτυρες ότι τα παιδιά ήταν δικά του, από την πρώτη του σύζυγο και ότι η Νεαίρα ήταν απλώς μια παλλακίδα του. Για να αντιστρέψει λοιπόν ο Απολλόδωρος το ενδεχόμενο αυτό, παρουσιάζει έτσι το λόγο του ώστε να στρέψει την προσοχή του ακροατηρίου μακριά από νομικά επιχειρήματα και αποδείξεις για το καθεστώς των παιδιών προς την κατεύθυνση της συναισθηματικής φόρτισης. Αν είχε κάποιες ελπίδες να εξασφαλίσει την καταδίκη της Νεαίρας, αυτό δεν θα γινόταν επειδή είχε δίκιο, αλλά επειδή ήγειρε αρκετή προκατάληψη και ενστικτώδη

¹⁵⁶ Κάππαρης, 2008, 14-15

¹⁵⁷ Just, 2009, 20

¹⁵⁸ Edward, 2006, 413-414

αντιδράσεις ώστε μέχρι το τέλος του λόγου του αρκετοί δικαστές είχαν πειστεί και δεν ήταν διατεθειμένοι να ακούσουν τα πιο πεζά νομικά επιχειρήματα της υπεράσπισης.¹⁵⁹

Ουσιαστικά ο Απολλόδωρος δεν έχει επιχειρήματα για να αποδείξει τα λεγόμενά του. Τα αγόρια εγγράφονταν στα ληξιαρχικά γραμματεία των δήμων (στο 18^ο έτος) με αποδοχή από το δήμο με ψηφοφορία. Αλλά και λίγο μετά από τις δέκα ημέρες ο πατέρας τα παρουσίαζε στη φατρία του. Στηρίζεται στο γεγονός ότι μπορεί να κατηγορήσει την κόρη, γιατί τα κορίτσια δεν εγγράφονταν πουθενά και ο τρόπος ελέγχου του πολιτικού καθεστώτος τους, ήταν η αποδοχή τους από την οικογένεια και την κοινότητα ως Αθηναίων, και τελικά ο γάμος τους με Αθηναίους άνδρες. Ο Απολλόδωρος δεν χάνει χρόνο σε πράγματα που δεν θα είχε τα επιχειρήματα και αυτό γιατί την επόμενη μέρα θα έπρεπε να αποδείξει ότι τρεις Αθηναίοι πολίτες, δεν είναι Αθηναίοι πολίτες και δεν είχε τα επιχειρήματα για να το αποδείξει. Στρέφεται λοιπόν στις γυναίκες. Το 1/3 του λόγου το αφιερώνει στην Νεαίρα και την σταδιοδρομία της ως εταίρα. Το δεύτερο μέρος στην κόρη της Φανώ και τους αποτυχημένους γάμους της και τη συμμετοχή της σε ιερές τελετουργίες εφόσον ήταν γυναίκα του Βασιλιά. Μια εκτενής παρέκβαση για την πολιτογράφηση των Πλαταιών.¹⁶⁰

Ο Απολλόδωρος συμβουλεύει τους δικαστές του να ακούσουν τα επιχειρήματα και τους νόμους και μετά να στρέψουν απλώς το βλέμμα τους στη Νεαίρα, για να δουν αν είναι ένοχη ή όχι. Ίσως να έχει μάθει ο Απολλόδωρος το κόλπο αυτό από τον Δημοσθένη. Ο Δημοσθένης είχε ισχυριστεί κάποτε ότι αρκούσε να συναντήσεις τον Απολλόδωρο στο δρόμο για να καταλάβεις πως «ζούσε μian ακόλαστη ζωή».¹⁶¹

Πολύ σημαντικό είναι το γεγονός ότι ο βασανισμός είχε ενσωματωθεί στις διαδικασίες που είχαν θεσπιστεί για την επίλυση ιδιωτικών διαφορών. Έτσι, οτιδήποτε ήξεραν οι σκλάβοι ήταν πάντα ένας δυνητικός κίνδυνος γι αυτούς. Είχαν επίγνωση του κινδύνου, δεδομένου ότι μπορούσε ανά πάσα στιγμή ο σκλάβος να γίνει πληροφοριοδότης.¹⁶² Ο Απολλόδωρος λέει στο δικαστήριο, ότι ο Στέφανος θα υποστηρίξει στην απολογία του ότι τα παιδιά Νεαίρας (συμπεριλαμβανομένης της Φανώς) είναι νόμιμα, που γεννήθηκαν από αυτόν από μια Αθηναία την οποία είχε παντρευτεί νωρίτερα. Για να το αντιμετωπίσει προκαλεί το Στέφανο, να πάρει τις

¹⁵⁹ Κάππαρης, 2008, 17

¹⁶⁰ ό. π. 16 - 17

¹⁶¹ Davidson, 2003, 315

¹⁶² Hunter, 1994, 89

υπηρέτριες της Νεαίρας για βασανισμό σχετικά με την καταγωγή των παιδιών. Αν οι γυναίκες μαρτυρούσαν, ότι τα παιδιά ήταν νόμιμοι απόγονοι του Στέφανο θα απέσυρε την κατηγορία.¹⁶³ Επειδή τέτοιες ανακρίσεις γίνονταν συνήθως με βασανισμό, και μια άρνηση του ιδιοκτήτη του δούλου από φόβο μήπως χάσει μια τέτοια εργατική δύναμη, δεν ήταν σπάνια, γι' αυτό δε μπορούμε να θεωρήσουμε την άρνηση του Στεφάνου ως απόδειξη ενοχής. Η έκβαση της δίκης δεν είναι γνωστή.¹⁶⁴ Αν ο Στέφανος δεχθεί την πρόκληση και οι σκλάβοι δεχθούν ότι η Νεαίρα είναι ένοχη, τότε η Νεαίρα πρόκειται να πωληθεί ως δούλα και τα παιδιά θα χάσουν την ιδιότητα του Αθηναίου πολίτη.¹⁶⁵

Αν και κατηγορούμενη είναι η Νεαίρα, ο αληθινός σκοπός των δύο κατηγορών, του Απολλοδώρου και του Θεόμνηστου, είναι μέσω της ανελέητης επίθεσής τους κατά της Νεαίρας να δυσφημίσουν τον Στέφανο.¹⁶⁶ Δεδομένου ότι η νομική θέση του είναι ασθενής, αν οι δικαστές αρχίσουν να εξετάζουν τις λεπτομέρειες, μπορεί να επισημάνουν τις αδυναμίες της, αν όμως απλουστεύσουν και εξετάσουν απλώς το ερώτημα αν αυτή η ξένη εταίρα φαίνεται ένοχη, τότε αρκετοί δικαστές μπορεί να παρασυρθούν υποσυνείδητα από τις δραματικές και συναισθηματικές εκκλήσεις του και να πιστέψουν ότι θα πρέπει να είναι ένοχη. Ο Carey (59. 140-141) επισημαίνει ότι αν και ως τώρα ο κατήγορος μιλούσε για τη Νεαίρα ως εταίρα πολυτελείας, ξαφνικά αλλάζει τον τόνο, όταν ταιριάζει στο επιχείρημά του, και την αποκαλεί πόρνη. Η διαφορά ανάμεσα στους όρους εταίρα και πόρνη, αν και ευδιάκριτη, παρά τούτα ήταν ρευστή.¹⁶⁷

Οι δύο κατήγοροι τονίζουν ότι ιδανικό πρότυπο για τις γυναίκες είναι η γυναίκα που την χαρακτηρίζει η σωφροσύνη και όχι η εταίρα.¹⁶⁸ Καλώντας μια γυναίκα εταίρα από μόνο του δεν είναι απαραίτητα αρκετό για να την επικρίνει και να διεγείρει την αποδοκιμασία των ενόρκων, αφού η πορνεία ήταν κοινός τόπος. Αξιοσημείωτο στην περίπτωση της Νεαίρας είναι ότι οι λεπτομέρειες και η επανάληψη των στοιχείων, επιβεβαιώνουν ότι οι κατήγοροι απευθύνονται σε ένα αρνητικό στερεότυπο της εταίρας, ως μέρος μιας στρατηγικής για να αφυπνίσουν το

¹⁶³ Maclachlan, 2012, 113

¹⁶⁴ Reinsberg, 2008, 203

¹⁶⁵ Caravan, 2007, 232

¹⁶⁶ Fantham, 2004, 154

¹⁶⁷ Κάππαρης, 2008, 324

¹⁶⁸ Faraone, McClure, Allison Glazebrook, 2006, 128

πάθος των ενόρκων, σε αυτή την περίπτωση το θυμό, το μίσος και το φόβο.¹⁶⁹ Οι γυναίκες δεν μιλούν ο Απολλόδωρος μιλάει εκ μέρους τους και αυτά που τις βάζει να λένε είναι αυτά που θέλει να ακούσει.¹⁷⁰

Αν και οι εταίρες ήταν πολυπόθητες και καλοπληρωμένες ωστόσο η ιστορία της ζωής της Νεαίρας δείχνει ξεκάθαρα με ποιον τρόπο ήταν εξαρτημένες και η εξάρτηση αυτή ήταν πολύπλευρη. Ακόμα και οι καλύτερες οικονομικές σχέσεις δε μπορούσαν να βγάλουν την εταίρα από τον κύκλο της ανδρικής κηδεμονίας και των εκβιασμών. Οι εταίρα ήταν υπό την κυριαρχία οποιουδήποτε την προστάτευε ή την αγόραζε. Όπως για παράδειγμα οι αρχικές διαβεβαιώσεις του Στεφάνου, ότι θα την προφυλάξει, την Νεαίρα από κάθε άδικη επέμβαση του Φρυνίωνα, παραμερίστηκαν πολύ γρήγορα κατόπιν ενός συμβιβασμού των δύο ανταγωνιστών σε βάρος της εταίρας. Αντίθετα η αστή, ήταν υπό την προστασία του κυρίου της, του πατέρα ή του συζύγου.¹⁷¹ *Ο Ο' Neal αναφέρει ότι «Η Αθηναία γυναίκα πρέπει να είναι η τέλεια Πηνελόπη, μια σύντροφος για το σύζυγό της, ένας φρουρός του σπιτιού, και αυτός που ασκεί τις αρετές που ορίζονται από τον σύζυγό της. Η φυσική ομορφιά δεν ήταν στόχος, ούτε το θεωρούσαν σαν ένα πρωταρχικό χαρακτηριστικό. Η απόλυτη αρετή ήταν η συνολική αφοσίωση για την ευημερία του συζύγου, των παιδιών και των νοικοκυριών».*¹⁷²

Ο Απολλόδωρος θέλει οι ένορκοι να ψηφίσουν, αναλογιζόμενοι τις γυναίκες τους, τη δέσμευσή τους προς αυτές. Οι γυναίκες προσωποποιούν την δημόσια ζωή της πόλης, την ιθαγένεια, τα οποία είναι πολύ σημαντικά και ουσιαστικά.¹⁷³ Ο λόγος *Κατά Νεαίρας*, δεν αναφέρεται στην Νεαίρα ως αυτόνομη προσωπικότητα, αλλά στον οίκο του Στεφάνου, και της Νεαίρας, το «συνοίκειν», το ότι είχαν στήσει έναν οίκο μαζί. Αν ο Στέφανος έχανε τη δίκη, μπορεί να μην έχανε τα πολιτικά του δικαιώματα και την ιδιότητα του πολίτη, αλλά ο οίκος του είχε προσβληθεί.¹⁷⁴ Δύο λοιπόν είναι τα επιχειρήματα του κατηγορού, το πρώτο είναι ότι η Νεαίρα είναι ξένη και το δεύτερο, ότι έχει στήσει έναν οίκο με τον Στέφανο.¹⁷⁵ Ο Στέφανος θα αποκριθεί στον Απολλόδωρο ότι τα παιδιά που χάρισε στην πόλη δεν τα γέννησε η αλλοδαπή μήτρα

¹⁶⁹ ό. π. 130

¹⁷⁰ Goff, 2004, 173

¹⁷¹ Reinsberg 2008, 203

¹⁷² O Neal, 1993, 118

¹⁷³ Davidson, 2003, 201

¹⁷⁴ ό. π. 203

¹⁷⁵ ό. π. 205

της Νεαίρας, αλλά είναι προϊόν του γάμου του με μια πολίτιδα προγενέστερή της.¹⁷⁶ Όμως ο κατηγορος με την αγόρευσή του έχει δημιουργήσει ένα κλίμα τόσο αρνητικό που τα λεγόμενα του Στεφάνου, ακόμα κι αν είναι αληθινά δεν θα έχουν το αναμενόμενο αποτέλεσμα.

¹⁷⁶ ό. π. 161

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Αντιφών Φαρμακείας κατά τῆς μητριᾶς

Από τους τρεις λόγους του Αντιφώντα που σώζονται, ο ένας από αυτούς αναφέρει ως κατηγορούμενη μια γυναίκα και είναι ο *Φαρμακείας κατά τῆς μητριᾶς*. Εκφωνήθηκε από το γιο κάποιου, κατά της μητριάς, την οποία κατηγορεί για «φαρμακεία». Ο πατέρας του πέθανε πίνοντας κρασί, που περιείχε δηλητήριο. Ο λόγος κάνει λόγο για παροχή δηλητηρίου, δηλαδή φαρμακεία. Εκφωνήθηκε στον εκφωνήθηκε στον Άρειο Πάγο, δικαστήριο αρμόδιο για την εκδίκαση τέτοιου είδους υποθέσεων. Ο λόγος είναι απαγγελία κατηγορίας. Η μητριά κατηγορείται, ότι, αυτή υπήρξε ο ηθικός αυτουργός για το θάνατο του πατέρα του κατηγορού, που πέθανε πριν από χρόνια από δηλητηρίαση.¹⁷⁷ Αναφέρει ο κατήγορος, ότι η μητριά χρησιμοποιώντας σαν εκτελεστικό όργανο, μια αφελή παλλακίδα του φίλου και συγκατοίκου, του συζύγου της, δηλητηρίασε τον πατέρα του και τον φίλο του. Την υπεράσπιση της μητριάς ανέλαβαν οι δύο γιοι της, οι οποίοι ήταν και ετεροθαλή αδέρφια με τον κατήγορο. Αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό του λόγου αυτού είναι η εκτεταμένη διήγησή του, η οποία έρχεται σε σαφή αντίθεση με την όλη βραχύτητα του. Είναι φανερό, ότι ο κατήγορος στην περίπτωση αυτή, βρέθηκε σε πολύ δύσκολη θέση, για να μπορέσει να στηρίξει την κατηγορία του. Ίσως εδώ οφείλεται η προσπάθειά του να δημιουργήσει εντυπώσεις με ρητορικούς βερμπαλισμούς και πλατειασμούς (21 - 30).¹⁷⁸

Πριν πεθάνει, ο πατέρας του ομιλητή του έδωσε εντολή να ασκήσει δίωξη στη μητριά του για το έγκλημα, υποστηρίζοντας, ότι αυτή δεν ήταν η πρώτη φορά που είχε προσπαθήσει να τον σκοτώσει με ένα ποτό, το οποίο υποτίθεται ότι ήταν για να κερδίσει και πάλι την αγάπη του. Παρά το γεγονός ότι οι θάνατοι συνέβησαν πριν από λίγο καιρό, όταν ο ομιλητής ήταν ακόμα παιδί (30) έπρεπε να περιμένει μέχρι να πτάσει την απαιτούμενη νόμιμη ηλικία των δεκαοκτώ, για να ασκήσει δίωξη.¹⁷⁹

Οι πρώτες γραμμές του λόγου με έξυπνο τρόπο πλέκουν την περιγραφή του εγκλήματος με θεατρικότητα. «Είμαι νέος» 30. Έτσι παρουσιάζει την υπόθεσή του

¹⁷⁷ Θεοδωρακόπουλος, 1989, 28

¹⁷⁸ ό. π. 28

¹⁷⁹ Gagarin, 1997, 104

μπροστά στον Άρειο Πάγο σαν μια επανάληψη της δίκης του Ορέστη, στις Ευμενίδες και ελπίζει σε μια παρόμοια έκβαση, σαν ένας άλλος Ορέστης. Γίνεται η πρώτη αναγωγή στην τραγωδία, με σκοπό να συγκινήσει τους ακροατές.¹⁸⁰

Πιο συγκεκριμένα και σύμφωνα με την διήγηση του κατηγορού, ο φίλος του πατέρα του κατηγορού, Φιλόνεος είχε μια ερωμένη, η οποία τον είχε κουράσει. Η μητριά φημολογείται, πως είπε στην κοπέλα, ότι είχε ένα ερωτικό φίλτρο, με το οποίο θα ανανεωνόταν η στοργή των δύο ανδρών για το κορίτσι και την ίδια, την μητριά. Οπότε θα έστηναν ένα σχέδιο. Η κοπέλα θα έριχνε το ερωτικό φίλτρο στο κρασί των ανδρών, όταν αυτοί θα έπιναν μαζί το βράδυ. Όταν λοιπόν, ο Φιλόνεος διασκέδαζε με τον φίλο του στο σπίτι του, το κορίτσι έριξε το φίλτρο στο κρασί, και έδωσε στον Φιλόνεο μεγαλύτερη ποσότητα από ότι στον νεκρό. Ο Φιλόνεος πέθανε. Ο πατέρας αδιαθέτησε και πέθανε είκοσι ημέρες αργότερα. Η ερωμένη εκτελέστηκε. Αργότερα ο γιος διώκει την μητριά κατηγορώντας την με βούλευσις, για προμελετημένη δολοφονία.¹⁸¹

Ο κατήγορος δίνει μια ζωντανή αφήγηση των γεγονότων γύρω από το θάνατο του πατέρα του, που συνέβη ίσως επτά ή οκτώ χρόνια πριν, όταν ήταν ακόμα παιδί. Είναι για τον κατήγορο, η ιστορία μιας κακιάς γυναίκας που δηλητηρίασε τον σύζυγό της με τη βοήθεια μιας παλλακής. Βέβαια, μέσα από την αφήγηση του κατηγορού ζωντανεύει με εξαιρετική ζωντάνια, μια δολοφονία μπροστά στα μάτια των ακροατών, και ο αληθινός δολοφόνος, η χήρα του, έχει μέχρι στιγμής διαφύγει την τιμωρία. Μια διαπίστωση που θα εξόργιζε σε μια πρώτη ανάγνωση τους ενόρκους.¹⁸²

Η αφήγηση περιλαμβάνει δύο επεισόδια, το μοιραίο δείπνο και μια προηγούμενη σκηνή, στην οποία, οι δύο γυναίκες προγραμματίσαν την δηλητηρίαση. Ο Αντιφών δεν είχε σχεδόν καμία σίγουρη και άμεση πηγή για αυτό το σχεδιασμό της σκηνής, και πρέπει να έχει δημιουργήσει απλά τις λεπτομέρειες από το πουθενά, συμπεριλαμβανομένης και της συζήτησης μεταξύ των δύο γυναικών, στην οποία η μητριά επιβεβαιώνει ρητά ότι είναι ο κύριος πρωταγωνιστής της πλοκής.¹⁸³

Η αφήγηση δίνει ακόμα και λεπτομέρειες του πως θα προμηθευτούν το φάρμακο από την ίδια την μητριά. Καθήκον της υπηρέτριας είναι μόνο να την

¹⁸⁰ Wolh, 2010², 46

¹⁸¹ Loomis, 1972, 91

¹⁸² Gagarin, 2003, 205

¹⁸³ ό. π. 205

εξυπηρετήσει. Της είπε ότι έχει ένα φίλτρο αγάπης που θα βοηθήσει και τις δύο γυναίκες να ξανακερδίσουν τις αγάπες των ανδρών τους.¹⁸⁴

Ο θετός γιος παρουσιάζει διάφορα επιχειρήματα, εκτός από τους συνήθεις λόγους για συμπάθεια για το θύμα, και για τον εαυτό του. Επικρίνει τον ετεροθαλή αδελφό του για απιστία στο νεκρό πατέρα τους. Επίσης, μιλάει για μια πρόκληση, που έκανε στους σκλάβους με βασανιστήρια, ώστε να μπορούν να βεβαιώσουν ότι κάποια φορά η θετή μητέρα ομολόγησε ότι έδινε στο σύζυγό της δηλητήριο και μόνο ως δικαιολογία σκέφτηκε ότι το δηλητήριο ήταν ένα φίλτρο αγάπης. Και ο ίδιος επικρίνει τους αντιπάλους του για την άρνηση αυτής της πρόκλησης.¹⁸⁵

Δεν γίνεται αναφορά στον σύζυγο, για το αν όντως την παραμελούσε κάτι που θα ήταν ένα κίνητρο για την δολοφονία, άλλωστε αυτό ήταν κάτι που ο ενάγων δεν θα ήθελε να επιστήσει την προσοχή, δεδομένου ότι θα δημιουργήσει μεγαλύτερη συμπάθεια για την μητριά και λιγότερο για το θύμα της. Έτσι αφηγείται τα γεγονότα προσεκτικά και περιγράφει μόνο αμυδρά το φόβο της απώλειας της αγάπη του. Επίσης η απιστία θα μπορούσε να είναι ένα καλό κίνητρο για τη δολοφονία.¹⁸⁶

Ακόμα και αν ο κατήγορος, ή η υπεράσπιση, ήθελαν να βοηθήσουν την μητριά και να την παρουσιάσουν ως θύμα καταστάσεων και στη συνέχεια να υποστηρίξουν ότι δεν είχε κανένα κίνητρο για τη δολοφονία, τότε ο ισχυρισμός της ότι, νόμιζε ότι είχε βρει ένα φίλτρο αγάπης, και όχι ενός δηλητηρίου, θα ήταν προβληματική. Το ακροατήριο, οι ένορκοι, είναι όλο άνδρες, οι οποίοι θα θεωρήσουν μια γυναίκα που έδωσε το σύζυγό της ένα φίλτρο αγάπης εξίσου επικίνδυνη όπως αυτή που του έδωσε το δηλητήριο.¹⁸⁷

¹⁸⁴ ό. π. 205

¹⁸⁵ ό. π.

¹⁸⁶ ό. π. 206

¹⁸⁷ ό. π.

Δομή - ύφος

Η μεγάλη δύναμη του Αντιφώντα είναι η σύνθεση και η διάταξη των επιχειρημάτων του, κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να πετύχει την καλύτερη δυνατή βοήθεια για τον πελάτη του.¹⁸⁸ Οι προτάσεις του είναι διατεταγμένες ως επί το πλείστον κατά περιόδους, που αποτελούνται μερικές φορές από μακροσκελείς ισοζυγισμένες προτάσεις, αλλά πιο συχνά από μικρότερες, με εκτενή χρήση της αντίθεσης ή του παραλληλισμού σε δύο σκέλη.¹⁸⁹ Η γλώσσα του είναι η αρχαία Αττική διάλεκτος εμπλουτισμένη με ποιητικές φράσεις. Για αυτό το λόγο ο Θεοδωρακόπουλος δικαιολογεί τον τίτλο του πρώτου ποινικολόγου του κόσμου για τον Αντιφώντα.¹⁹⁰

Ο λόγος αρχίζει με το προοίμιο (1-4) όπου γίνεται έκκληση για απόδοση δικαιοσύνης. Ο Ομιλητής συνεχίζει (5-13) με συμπεράσματα που βγαίνουν από την άρνηση της υπεράσπισης να βασανιστούν οι δούλοι προκειμένου να καταθέσουν στο δικαστήριο. Ακολουθεί η μεγαλύτερη ενότητα του λόγου (14-20), όπου περιγράφονται με λεπτομέρειες οι συνθήκες κάτω από τις οποίες έγινε ο φόνος. Ύστερα από την επανάληψη κάποιων επιχειρημάτων, που είχαν προαναφερθεί στο πρώτο μέρος του λόγου από το (1-13) δίνεται από (21-31) νέα έμφαση στην ενοχή της μητριάς παρουσιάζοντας τον φόνο ως προμελετημένο. Ο λόγος κλείνει ξαφνικά, αμέσως μετά την τελευταία αφήγηση των γεγονότων, χωρίς την συνηθισμένη μορφή του epilógou.¹⁹¹ Ο λόγος δεν έχει μάρτυρες κάτι που κατά καιρό έχει οδηγήσει τους μελετητές να αναφέρουν ότι ο λόγος πιθανόν να μην γράφτηκε για να εκφωνηθεί στο δικαστήριο αλλά ότι είναι μια μορφή άσκησης.

Γυναικεία πρόσωπα του λόγου

Παλλακίδα

Εκτός από την Μητρυιά βασικό πρόσωπο στην πλοκή είναι η παλλακίδα, είναι αυτή που ενεργεί και δίνει το δηλητήριο, ωστόσο η αναφορά είναι σύντομη και χωρίς συναίσθημα, το κορίτσι βασανίζεται, είτε για να δώσει πληροφορίες σχετικά με

¹⁸⁸ Gagarin, 1997, 16

¹⁸⁹ Edwards, 2002, 22

¹⁹⁰ Θεοδωρακόπουλος, 1989, 29

¹⁹¹ Gagarin, 1997, 106

το θάνατο, ή για τον ρόλο της σε αυτό, και μετά σκοτώνεται.¹⁹² Ο βασανισμός της περιγράφεται μόνο με μια μετοχή σε παθητική φωνή τροκισθείσα. Η αθωότητά της είναι σχεδιασμένη να έρθει, σε αντίθεση με της μητριάς την αξιοπιστία.¹⁹³ Η εκτέλεσή της ήταν η μοίρα μιας σκλάβας που εμπλέκονταν στη δολοφονία του αφέντη της. Την ίδια στιγμή, ο θάνατός της χρησιμεύει, ως επιχείρημα κατά την μητριά: αν η απλή βοηθός, η οποία δεν ήταν υπεύθυνη, άξιζε το θάνατο, τόσο περισσότερο κάνει την γυναίκα που το σχεδίασε δύο φορές υπεύθυνη και για τα βασανιστήρια αλλά και για το θάνατο της παλλακίδας.

Η παλλακίδα είναι κατώτερη της Δηάνειρας και ο θάνατος της, έχει ένα άηχο πάθος.¹⁹⁴ Ο ομιλητής ελπίζει να χρησιμοποιήσει την τραγωδία σαν ένα απλό μοντέλο μιας απλής περίπτωσης αμφιβολίας.¹⁹⁵ Η παλλακίδα γίνεται όμως τραγική φιγούρα γιατί με τον απλό συλλογισμό της να βάλει περισσότερο φίλτρο στον Φιλόνεο για να την αγαπήσει περισσότερο, τον σκοτώνει. Από φόβο και άγνοια, τυφλωμένη από το θετικό αποτέλεσμα που πίστευε ότι θα είχε η πράξη της, γίνεται τραγική ηρωίδα, έστω και για λίγο. Επίσης είναι και η περιγραφή ενός άδικου θανάτου μιας ακόμη γυναίκας.¹⁹⁶

Μητριά

Κάθε μία από τις γυναίκες του λόγου αυτού, έχουν ένα διακριτό ρόλο και χαρακτήρα, αλλά ο ομιλητής εστιάζει στην κατηγορούμενη μητριά και καθιστά σαφές ότι το έγκλημα ήταν κυρίως δική της δουλειά. Ο ομιλητής κάνει ιδιαίτερα αποτελεσματική χρήση των τραγικών εικόνων και μεταφορών, τόσο για τις δραματικές επιπτώσεις και για να συνδέσει την κατηγορούμενη με το μυθολογικό στερεότυπο της συζύγου-δολοφόνου, της Κλυταιμνήστρας.¹⁹⁷

Η μητριά δεν έχει κανένα λόγο να πει στην παλλακίδα ρητά, ότι η ίδια θα επινοήσει τη δηλητηρίαση, ενώ η παλλακίδα θα είναι μόνο η υπάλληλος, δεδομένου ότι αυτό θα ήταν εμφανές στη σχέση τους, αλλά για να ενισχύσει, τα λεγόμενα του, ο κατηγορος, γι αυτό βάζει αυτά τα λόγια στο στόμα της. Έτσι, η γυναίκα πρέπει να ακουστεί, για να την καταδικάσουν οι ένορκοι, να το λέει, να είναι η αληθινή

¹⁹² Wolf, 2010², 61

¹⁹³ ό. π. 61

¹⁹⁴ ό. π.

¹⁹⁵ ό. π. 65

¹⁹⁶ Wolh, 2010¹, 93-94

¹⁹⁷ Gagarin, 1997, 105

αυτουργός του εγκλήματος. Οι λογογράφοι δημιουργούν λέξεις ή φράσεις ολόκληρες και στην περίπτωση του Αντιφώντα ακόμα και διαλόγους, για τις γυναίκες, που έχουν σχεδιαστεί για να υποστηρίξουν τον πελάτη τους.¹⁹⁸

Αν και είναι απίθανο οποιαδήποτε από αυτές τις γυναίκες να μπορεί να χρησιμοποιεί ρητορικά σχήματα και λέξεις όπως αυτές των ρητόρων, ωστόσο συχνά ξαναγράφουν τα λόγια των γυναικών και σε ορισμένες περιπτώσεις δημιουργώντας ίσως ομιλίες από το τίποτα. Ο λόγος του Αντιφώντα έχει πολλά στοιχεία που ίσως να είναι δημιουργήματα της φαντασίας του. Ο κατήγορος δεν ήταν παρών κατά τη διάρκεια της συνομιλίας, την οποία, ο ίδιος αναφέρει μεταξύ των δύο γυναικών, και ούτε η μητριά ούτε η παλλακίδα θα μπορούσε να περιγράψει την σκηνή σε αυτόν. Βέβαια πριν από την εκτέλεση της η παλλακίδα μπορεί να είχε δώσει μια γενική άποψη για το ρόλο της μητριάς στην υπόθεση, αλλά αυτό δεν το αναφέρει ο κατήγορος.¹⁹⁹

Επίσης εμφανής είναι στον λόγο η επιρροή ανάμεσα στην τραγωδία και τον νόμο τον 5^ο αι στην Αθήνα εστιάζοντας στις διαφορές ανάμεσα στο τραγικό και στο νομικό πλαίσιο. Ο ομιλητής ονομάζει την μητέρα του Κλυταιμνήστρα. Με αυτή την τραγική αναφορά ελπίζει να κρίνει της μητέρας του την ειλικρίνεια. Όμως η μητέρα υπονοεί μια άλλη συμπονετική τραγική φιγούρα του Σοφοκλή την Δηιάνειρα. Η ένταση ανάμεσα σε αυτές τις δύο γυναικείες δραματικές φιγούρες εισάγει τραγικές ασάφειες στον νόμο και αποκαλύπτει και τις πιθανότητες και τους κινδύνους της τραγωδίας σαν τρόπο νομικής σκέψης.²⁰⁰

Ο ομιλητής θέλει να καταστήσει τον εαυτό του τραγικό άνδρα θύμα κατ' επέκταση μιας Κλυταιμνήστρας. Καλεί τη μητέρα, Κλυταιμνήστρα, «η παλλακίδα έδωσε το δηλητήριο στον άνδρα ακολουθώντας τη συμβουλή της Κλυταιμνήστρας της μητέρας του αντιπάλου μου» (17).²⁰¹ Ο κατήγορος προσπαθεί να δημιουργήσει στην σκέψη των ενόρκων ότι ο φόνος του πατέρα του ήταν ανάλογος του φόνου του Αγαμέμνονα από την Κλυταιμνήστρα.

Στο Λόγο ο ομιλητής προσπαθεί να χρησιμοποιήσει την τραγωδία για να κρίνει την πρόθεση της μητέρας Όμως ζητώντας από το σώμα των ενόρκων να σκεφτούν τις τραγικές συνέπειες του νόμου ανοίγει την πιθανότητα να νιώσουν

¹⁹⁸ Lardinois, MacClure, 2001, 169

¹⁹⁹ ό. π. 169

²⁰⁰ Wolh, 2010², 33

²⁰¹ ό. π. 45-46

συμπόνια για την πρόθεση της μητέρας, παρά φόβο για την πράξη της. Ελπίζει πως οι τραγικές αναφορές, θα του επιτρέψουν να εξαφανίσει τις αμφιβολίες της υπόθεσης, της αλήθειας, έτσι ώστε, να μην οδηγηθούμε σε απορία αλλά σε ετυμγορία.²⁰²

Η πρόθεση είναι το βασικό στοιχείο αυτής της υπόθεσης αλλά είναι δύσκολο να αποδειχθεί, η μητέρα δεν μπορεί να δικαστεί, οι γυναίκες δεν μπορούσαν να παρουσιαστούν στο δικαστήριο.²⁰³ Ενάντια στις δηλώσεις των αντιπάλων του πως η μητέρα ήθελε να κερδίσει μόνο την αγάπη του πατέρα, ο ομιλητής επιμένει πως αυτή επιθυμούσε και είχε την πρόθεση της δολοφονίας. Ξανά και ξανά επαναλαμβάνει «θα δείξω στους ενόρκους ότι η μητέρα δολοφόνησε τον πατέρα μου εξ επιβουλής και προβουλης, είναι υπεύθυνη ως αυτή που έκανε την πράξη. Τον σκότωσε οικειοθελώς «εκουσίως» και «βουλευσασα» (26). Με αυτά τα επαναλαμβανόμενα επιχειρήματα σχετικά με την επιθυμία την πρόθεση και την πράξη ο κατηγορος όχι μόνο προσπαθεί να φτιάξει την κατηγορία, ότι ο θάνατος ήταν ατύχημα έχει την πρόθεση να τονίσει το γεγονός, ότι η μητέρα έδωσε το φάρμακο μόνη της, έδρασε η ίδια.²⁰⁴

Στην Ορέστεια την τριλογία του Αισχύλου, η Κλυταιμνήστρα είναι ενοχή, προμελέτησε το θάνατο του άνδρα της, και επιθύμησε το αποτέλεσμα, η ίδια έδωσε το μοιραίο χτύπημα όχι μόνο το εξομολογείται αλλά το καυχείται.²⁰⁵ Συγκρίνοντας τη μητριά με την Κλυταιμνήστρα του Αισχύλου έλπιζε να περάσει στο μυαλό των ενόρκων την ιδέα ότι όχι μόνο διέπραξε μόνη της το φόνο, όπως η βασίλισσα του Αισχύλου αλλά προσχεδίασε τη πράξη και προσδοκούσε το αποτέλεσμα. Και ακόμα κι αν αυτή δεν το έκανε, η πρόθεσή της είναι άσχετη, αφού προκάλεσε το θάνατο.²⁰⁶

Ενώ κάνει αναφορά στην Ορέστεια η διήγηση του ομιλητή είναι πιο κοντά στη διήγηση του Σοφοκλή στις Τραχίνιαι. Στις Τραχίνιες η ηρωίδα Δηάνειρα φοβάται ότι χάνει την αγάπη του συζύγου της Ηρακλή η οποία έχει μάθει, ότι φέρνει στο σπίτι τους την Ιόλη για να μείνει μαζί τους, με απόγνωση η Δηάνειρα θυμάται το μαγικό φίλτρο που της δόθηκε πολλά χρόνια πριν από τον Κένταυρο Νέσσου, ως ξόρκι αγάπης, είναι αποφασισμένη να το χρησιμοποιήσει για να σώσει το γάμο της,

²⁰² ό. π. 39

²⁰³ ό. π. 44

²⁰⁴ ό. π.

²⁰⁵ ό. π. 47

²⁰⁶ Wolh, 2010², 50

τρίβοντάς το στη ρόμπα, που θα στείλει στον Ηρακλή, όμως αυτό είναι δηλητήριο και όταν συνειδητοποιεί ότι δολοφόνησε το σύζυγό της σκοτώνεται και η ίδια.²⁰⁷

Ενώ η αναφορά στην Κλυταιμνήστρα φαίνεται να υπόσχεται την καταδίκη στην υπόθεση Φαρμακείας του Αντιφώντα. Η σκοτεινή παρουσία της Δηάνειρας²⁰⁸ πλανάται στο μυαλό μας, όχι η Κλυταιμνήστρα. Το μοντέλο της τραγωδίας παράγει τέτοιες τραγικές ειρωνείες και ασάφειες του στα λεγόμενα του κατηγορού όπου ένας ένορκος που σκέφτεται τραγικά θα οδηγηθεί στην Δηάνειρα. Σε μια εποχή όπου το θέατρο ήταν βασικό εργαλείο της παιδείας του Αθηναίου, συνεπώς η Κλυταιμνήστρα και η Δηάνειρα δεν ήταν πρόσωπα που περνούσαν απαρατήρητα στις τραγωδίες που πρωταγωνίστησαν αλλά ήταν αντικείμενο συζήτησης και διήγησης για ολόκληρη την χρονιά που πρωτοπαρουσιάστηκαν αλλά και στις επόμενες. Είναι πρωταγωνίστριες που δημιούργησαν έναν χαρακτήρα που δεν ξεχάστηκε στο χρόνο.²⁰⁹

Η λέξη αδικία ενέχει μια εκδίκηση, η μητριά αναφέρει ότι και η ίδια είχε αδικηθεί από τον πατέρα του κατηγορού (15). Για να πείσει την παλλακίδα να την υπακούσει προσπαθεί να κατέβει στο επίπεδό της, να της δείξει ότι συμπάσχει. Η μητριά είχε αδικηθεί από τον σύζυγό της, και για αυτό παίρνει τώρα την εκδίκησή της, σύμφωνα πάντα με τον κατήγορο (55). Και όλα τα παραπάνω για να στηρίξει το επιχείρημά του ότι θα πρέπει να πάρει εκδίκηση για τον θάνατο του πατέρα του σαν άλλος Ορέστης σκοτώνοντας τη μητριά του, κάτι που δεν αναφέρει στο λόγο του. Θέλει να δώσει στον εαυτό του μια τραγική διάσταση, του αδικημένου, αλλά δεν θα προβεί και σε δολοφονία της μητριάς του.

Στην συνομιλία των δύο γυναικών, η μητριά χρησιμοποιεί τη γλώσσα του νόμου για να κερδίσει την εμπιστοσύνη της παλλακίδας. Και οι δύο έχουν αδικηθεί (15). Αυτό μας μεταφέρει σε ένα θεωρητικό «δικαστήριο της αγάπης», όπου οι γυναίκες μπορούν να μηνύσει για την ερωτική απιστία. Εδώ ο πατέρας και ο φίλος του δικάζονται για την αδικία τους ενάντια σε αυτές τις γυναίκες και έχουν κριθεί ένοχοι. Σε αυτήν την αίθουσα του δικαστηρίου, η μητριά δεν είναι μια Κλυταιμνήστρα αλλά μια Δηάνειρα, η συμπαθητική τραγική ηρωίδα που δηλητηριάζει τον σύζυγό της Ηρακλή με το φάρμακο που ελπίζει ότι θα αποκαταστήσει την αγάπη του, και σκοτώνει τον εαυτό της, όταν ανακαλύπτει το

²⁰⁷ Wolh, 2010², 51

²⁰⁸ ό. π. 52

²⁰⁹ ό. π. 60

θανατηφόρο σφάλμα της, βέβαια στην περίπτωση της μητριάς, η ίδια δεν αυτοκτονεί.²¹⁰

Συμπεράσματα

Ο λόγος ακροβατεί μεταξύ αθωότητας και ενοχής. Ο ομιλητής προσπαθεί να διαχωρίσει την κατάσταση σε άσπρο και μαύρο, πατέρας ή μητριά. Η μητριά δεν αξίζει κανένα οίκτο από τους ενόρκους, γιατί σκότωσε τον σύζυγό της, χωρίς οίκτο (27).²¹¹ Ο κατήγορος είναι ο γιός μιας ερωμένης ή παλλακίδας. Δεν μπορεί να μένει ασυγκίνητος στον θάνατο της παλλακίδας γιατί θα μπορούσε να είναι η ίδια του η μητέρα. Θέλει να προβάλει τις αδικίες και τις ανισότητες εις βάρος των γυναικών κατώτερης θέσης. Ίσως γι αυτόν το λόγο να λέει αναίτια.

Αν και φαίνεται απίθανο σε ένα σύγχρονο αναγνώστη, ότι η δίωξη θα μπορούσε να κερδίσει μια υπόθεση με τόσο λίγα στοιχεία. Πολλά θα εξαρτηθούν από την αποτελεσματικότητα των λεγομένων της υπεράσπισης. Από την άλλη πλευρά, ένα από τα κίνητρα του ομιλητή για τη δίωξη είναι, προφανώς για να εκπληρώσει το καθήκον του στον πατέρα του, που, πέθαινε, και έτσι μπορεί να έχει φέρει την υπόθεση, ακόμη και με μια μικρή πιθανότητα καταδίκης. Θα μπορούσε επίσης να υπάρχει κάποιο άλλο θέμα που να πυροδοτεί μια διαμάχη μεταξύ του ομιλητή και του ετεροθαλή αδελφού του, ίσως μια διαφορά ακίνητου, για το οποίο μια νίκη ή ακόμα και μια καλή παρουσίαση, σε αυτήν την περίπτωση θα μπορούσε να φανεί υπέρ του. Μπορεί ο αντίπαλος του ομιλητή να κληρονόμησε μέρος της περιουσίας του πατέρα τους.²¹²

Η στρατηγική του είναι να σκιαγραφήσει το πορτρέτο της Μητριάς ως τον κύριο εμπνευστή της υπόθεσης. Ούτως ή άλλως η ασχολία με δηλητήρια ήταν πολύ επικίνδυνη δουλειά, η οποία στην λογοτεχνία συνδέεται με γυναίκες που συχνά καταστρέφουν τους άνδρες τους, όπως η Κίρκη και η Μήδεια. Ακόμα και η Δηϊάνειρα του Σοφοκλή στις *Τραχίνιες* η οποία παρουσιάζεται να σκοτώνει τον άνδρα της τον Ηρακλή κατά λάθος. Τα παραπάνω επιβεβαιώνουν την σκέψη ότι καμία γυναίκα δεν πρέπει να δίνει δηλητήριο στον άνδρα της ακόμα κι αν είναι για την αγάπη, καθώς επίσης και κάθε γυναίκα που προσπαθεί να ξανακερδίσει την αγάπη του άνδρα της είναι πολύ επικίνδυνη υπόθεση. Δημιουργείται η βεβαιότητα ότι κάθε

²¹⁰ Wolh, 2010¹, 96

²¹¹ ό. π. 95

²¹² Gagarin, 1997, 106

Αθηναίος σίγουρα δεν θα ήθελε η γυναίκα του να τον βάλει δηλητήριο στο ποτήρι του ακόμα κι αν ήταν το κίνητρο η αγάπη.²¹³

Αν η πράξη της μητριάς προκαλούσε τον θάνατο του συζύγου της, τότε τα κίνητρα της δεν θα ενδιέφεραν καθόλου τους ενόρκους. Αν η Μητριά είναι μια Κλυταιμνήστρα (17) είναι σίγουρο ότι ο κατηγορος είναι ένας ακόμα Ορέστης που καλείται να εκδικηθεί την μητέρα του. Ο Αντιφών ακολουθεί το πλάνο του να διηγηθεί την ιστορία μια γυναίκας που νομίζει ότι χάνει την αγάπη του άνδρα της και προσπαθεί να την ξανακερδίσει. Γι αυτό της αξίζει η τιμωρία χωρίς να έχει σημασία αν γνωρίζει αν αυτό που θα του δώσει είναι ή όχι δηλητήριο.²¹⁴ Η προσφώνηση της Μητριάς ως Κλυταιμνήστρας και ποτέ με το δικό της όνομα, θέλει να θολώσει την πραγματικότητα, θέλει να εξαφανίσει κάθε αμφιβολία στους ενόρκους. Η συντομία του λόγου ίσως να οφείλεται στην πρόθεση του ρήτορα να μην προλάβουν οι ένορκοι να αποκωδικοποιήσουν το σημαίνον και το σημαινόμενο. Την πραγματικότητα, τα γεγονότα από την μυθοπλασία. Ο κατηγορος ρισκάρει χρησιμοποιώντας την τραγωδία, να βρεθεί εκτεθειμένος απέναντι στους ενόρκους, ότι προσπαθεί να τους παραπλανήσει.

Ολοκληρώνοντας η Μητριά είναι ένα θύμα καταστάσεων, η πρόθεσή της ίσως είναι καλή, αλλά τα αποτελέσματα δείχνουν το ακριβώς αντίθετο, ο άνθρωπος, που αγαπά πεθαίνει από τα δικά της χέρια, είτε από αγάπη, είτε από άγνοια. Η γυναίκα αυτή για τους ενόρκους είναι απλά επικίνδυνη, γιατί χρησιμοποίησε ένα φίλτρο-δηλητήριο, χωρίς να σκεφτεί, για αυτούς είναι μια επιπόλαιη αλλά εφόσον επιφέρουν οι πράξεις της το θάνατο, απλά επικίνδυνη. Ο κατηγορος προσπαθεί να ενισχύσει αυτή την εικόνα της Μητριάς, αλλά ταυτόχρονα, δεν ξέρουμε αν το κάνει συνειδητά, δεν την εκθέτει με το να μην χρησιμοποιεί το όνομά της, ποτέ, πράγμα που γίνεται στην Νέαιρα. Έχει στο πίσω μέρος του μυαλού του την κοινωνική κατακραυγή, το στιγματισμό αυτής της γυναίκας μετά. Αν ο σκοπός του είναι να κερδίσει μερίδιο της περιουσίας, ή να βλάψει πολιτικά τον ετεροθαλή αδελφό του, ωστόσο σκέφτεται την Μητριά- Αθηναία και την υπόληψή της.

²¹³ Gagarin, 2002, 150

²¹⁴ ό. π. 151

Επίλογος

Ο κατηγορος Απολλόδωρος επιτίθεται στη Νέαιρα, την χαρακτηρίζει ως πόρνη στο δικαστήριο. Προς στιγμή, ξεφεύγει από το θέμα του για να αναφέρει τις χρήσεις των γυναικών στην Αθήνα, για να κάνει σαφή τον διαχωρισμό των ιδιοτήτων ή καλύτερα της χρήσης των γυναικών. Για να κάνει πιο φανερό, το πόσο έχει βλάψει τους ρυθμούς της πόλης η Νέαιρα με την συμπεριφορά της.²¹⁵ Μια άλλη γυναίκα στον Αντιφώντα η παλλακίδα θεωρούσε τη ζωή στο πορνείο χειρότερο κι από το θάνατο, και όταν μαθαίνει ότι ο εραστής και αφέντης της έχει κουραστεί από αυτήν και θέλει να την στείλει σε πορνείο του βάζει δηλητήριο στο φαγητό και τον δολοφονεί, άθελά της. Η κοπέλα υποβλήθηκε αμέσως σε βασανιστήρια και εκτελέστηκε.²¹⁶

Πόσο σκληρή είναι η αθηναϊκή κοινωνία, σε κάποιον που βλέπει τα προνόμια του Αθηναίου πολίτη είναι φανερή. Η παλλακίδα εκτελείται, η Νέαιρα που θολώνει τους κανόνες, οδηγείται σε δίκη μαζί με την κόρη της που προσβάλλει τους θρησκευτικούς κανόνες. Η Αθηναία όμως Μητριά κατηγορείται αλλά όχι τόσο σκληρά, όπως οι άλλες τρεις γυναίκες που σχολιάσαμε. Προστατεύουν το όνομά της, επικεντρώνεται η κατηγορία κυρίως στον ετεροθαλή αδελφό και αυτό γιατί ο κύριος στόχος είναι αυτός.

Οι απόψεις διαφέρουν αλλά καταλήγουν στο ίδιο το ζητούμενο για το αν η Νέαιρα έχει εκμεταλλευτεί τα δικαιώματα του Αθηναίου πολίτη και κατηγορώντας την οι δύο ρήτορες και πιο συγκεκριμένα στο να την καταδικάσουν, μπορούσαν να στερήσουν τα πολιτικά δικαιώματα στον Στέφανο, γεγονός το οποίο είναι και ο βασικός σκοπός τους. Εμφανίζεται ως μια Αθηναία που έχει περάσει τα πενήντα, σύζυγος ενός πολίτη, και προσβάλλει το ρόλο της αστής και την αξία της. Μια άλλη Αθηναία, η Μητριά στον Αντιφώντα προσβάλλει και αυτή το ρόλο της συζύγου που έχει κληρονομήσει δίκαια από τη γέννησή της πιθανόν, με το να σκοτώνει τον σύζυγό της.

Υπάρχουν επίσης και πρόσωπα καθρέφτες για τις δύο γυναίκες τη Νεαίρα και την Μητριά, και αυτά είναι η Φανώ και η παλλακίδα. Στην περίπτωση, της Μητριάς δεν γίνεται αναφορά στο όνομά της, ούτε και στο όνομα της παλλακίδας

²¹⁵ Davidson, 2003, 123

²¹⁶ ό. π. 137

πιθανόν για να μην σπλωθεί ακόμα η υπόληψή της, σε αντίθεση με την Νεαίρα και την Φανώ που το όνομά τους επαναλαμβάνεται πάρα πολλές φορές στον λόγο και συνήθως αντικαθιστάται από το εταίρα και πόρνη και ξένη, για να τις μειώσει ακόμα περισσότερο. Είναι θα λέγαμε η παλλακίδα και η Φανώ συγκοινωνούντα δοχεία με τις γυναίκες που σχετίζονται.

Επίσης κάτι σημαντικό που δεν επισημάναμε πρωτύτερα είναι το γεγονός ότι και ο Απολλόδωρος και ο κατήγορος είναι παιδιά σκλάβων και ο τρόπος που μιλούν για αυτούς αλλά και ο τρόπος που τους αντιμετωπίζουν ίσως κρύβει και μια συμπάθεια. Βέβαια στην περίπτωση του κατηγορού ζητά να βασανιστούν οι σκλάβοι, ίσως όμως, να είναι βέβαιος για την άρνηση της υπεράσπισης όποτε το χρησιμοποιεί ως ρητορικό τέχνασμα, το οποίο θα λειτουργήσει υπέρ του. Ο κατήγορος αναφέρεται στον θάνατο της παλλακίδας ότι πέθανε άδικα. Σκοπός του κατηγορού είναι να κερδίσει τόσο τη σκέψη όσο και τα λόγια των ανθρώπων που έχει μπροστά του. Κάθε ρητορικό λόγος έχει έναν ακροατή αποδέκτη που πρέπει και πρέπει να πείσει. Είναι θα μπορούσαμε να πούμε ένα δράμα, με έναν ηθοποιό που απαγγέλει έναν μονόλογο.

Παρά το γεγονός ότι το περιεχόμενο του λόγου *Κατά Νεαίρας* επικεντρώνεται στην Νεαίρα όπως έχουμε ήδη αναφέρει, ο πραγματικός στόχος ήταν ένας άνδρας με το όνομα Στέφανος, συνάδει με τον τρόπο με τον οποίο οι πόρνες ήταν ρητορικά χρήσιμες στη δικαστική ρητορική.²¹⁷ Υπάρχουν ομιλητές ικανοί, που χρησιμοποίησαν την επιρροή τους, για να αδικήσουν όσους δεν είχαν τη δύναμη να μιλήσουν ή να υπερασπιστούν τον εαυτό τους, όπως η Νεαίρα. Τέτοιοι άνθρωποι δεν έβγαζαν λόγους που άξιζαν να αποθανατιστούν ή, εξαιτίας της κοινωνικής τους θέσης, δεν είχαν τη δυνατότητα να μιλήσουν καθόλου. Ίσως αυτοί, οι άνδρες και γυναίκες, να κατάφευγαν ακόμα και στη μαγεία για να επιβιώσουν, σύμφωνα με τον Ντέιβιντσον.²¹⁸

Ο Απολλόδωρος ο ίδιος δείχνει ένα σημαντικό επίπεδο ασυνέπειας, όταν απονέμει τους τίτλους του στη Νεαίρα, και το όλο νόημα του λόγου του είναι ότι κάτι τέτοιες διακρίσεις καταστρατηγούνται εύκολα.²¹⁹ Αυτό φαίνεται από το γεγονός ότι η κόρη της Νεαίρας, μια κοινή πόρνη, κατάφερε να διεισδύσει στις τάξεις των αξιουσέβαστων πολιτών όταν παντρεύτηκε το βασιλιά Άρχοντα και εκτελούσε

²¹⁷ Maclachlan, 2012, 104

²¹⁸ Davidson, 2003, 318

²¹⁹ ό. π. 123

μάλιστα μαζί του τις πιο αρχαίες θρησκευτικές τελετές της πόλης, ριψοκινδυνεύοντας έτσι να προκαλέσει την οργή των θεών.²²⁰

Επίσης ο λόγος *Κατά Νεαίρας* κάνει μια σημαντική επισήμανση, ότι η αθηναϊκή υπηκοότητα ήταν μια κατάσταση που χαρακτηρίζεται από την ενεργό συμμετοχή, ανάλογα με την ηλικία και το φύλο, στις δραστηριότητες και τις σχέσεις των πολιτών μεταξύ τους αλλά και με την πολιτεία. Ο νόμος περί ιθαγένειας, ως εκ τούτου, θα πρέπει να γίνει κατανοητό, ότι περιελάμβανε όχι μόνο τον κανόνα για τους γνήσιους πολίτες, αλλά και τη σχέση των νόμων που διέπουν την κληρονομιά, το γάμο, τη θρησκευτική συμμετοχή και φυσικά, τα δικαστήρια και τα πολιτικά προνόμια. Η Αθήνα δεν είχε έναν μόνο νόμο για την ιθαγένεια, αλλά ένα πολυσύνθετο σύστημα νόμων που ασφάλιζαν το προνόμιο και τις ευθύνες εκείνων που υπερασπίζονται την πόλη.²²¹

Ολοκληρώνοντας θα λέγαμε ότι και στους δυο λόγους τόσο η Νεαίρα, όσο και η Μητριά είναι δύο γυναίκες που άδικα βρίσκονται στη θέση της κατηγορουμένης. Χρησιμοποιήθηκαν σαν ηρωίδες σε κωμωδία του Αριστοφάνη, έτσι ώστε ο ποιητής στην αντίστοιχη περίπτωση να τις εκμεταλλευτεί για να πει αυτά που θέλει να πει. Έτσι και στους δύο δικανικούς λόγους που εξετάσαμε οι γυναίκες ήταν το μέσο για να κατηγορήσουν αυτούς που τις προστάτευαν. Άλλωστε η λεκτική αντιπαράθεση ήταν ανάμεσα σε άνδρες. Με έναν τρόπο αυτές οι γυναίκες γελοιοποιούνται, περισσότερο η Νεαίρα και η Φανώ, που η περιγραφή του Απολλοδώρου, είναι πολύ ζωντανή και με πικάντικες λεπτομέρειες. Η Νεαίρα δεν είπε ποτέ ότι δεν ήταν πόρνη, δεν είπε ποτέ ότι παντρεύτηκε τον Στέφανο. Σε ένα περιβάλλον υποκόσμου ήταν αναμενόμενο να βρίσκεται ανάμεσα σε ανθρώπους που κοιτούσαν το δικό τους συμφέρον και είχαν εχθρούς, όπως ο Στέφανος. Από την άλλη η Μητριά είναι μια Αθηναία, όχι και πολύ μορφωμένη, που ζει μέσα σε ένα περιβάλλον που πιστεύει ότι όλοι οι άνθρωποι είναι καλοί, ακόμα και αυτοί που της δίνουν το δηλητήριο και το βαφτίζουν φίλτρο αγάπης, αν τα πράγματα έγιναν όπως τα περιγράφει ο κατηγορός. Γιατί μπορεί να μην είχε και καμία ανάμειξη, αλλά της απαγορεύεται να μιλήσει για να καταλάβουμε από τα λεγόμενά της αν λέει την αλήθεια. Η πρόθεσή της είναι να ξανακερδίσει την αγάπη του άνδρα της και υπό αυτό το πρίσμα θα πρέπει να εξετάζουμε το λόγο του Αντιφώντα.

²²⁰ ό. π. 124

²²¹ Patterson, 2005, 288

Το αν αυτές οι δύο γυναίκες αθωώθηκαν ή όχι δεν μας είναι γνωστό, το ότι όμως το όνομά τους αμαυρώθηκε αυτό ήταν το βέβαιο. Δεν γνωρίζουμε το πώς συνέχισαν την καθημερινότητά τους. Η Νέαιρα ίσως πουλήθηκε ως δούλη, η Μητριά μπορεί και να εξορίστηκε ή να της στερήθηκε η παρουσία σε θρησκευτικές τελετές και κοινωνικές εκδηλώσεις. Το μόνο που μένει είναι να αναρωτηθούμε αν τελικά αυτές οι γυναίκες ήταν πιόνια στα χέρια ανδρών που απλά ήθελαν να εξυπηρετήσουν τα δικά τους συμφέροντα. Δεν θα το μάθουμε, μπορεί το μέλλον να μας δώσει περισσότερες πληροφορίες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πηγές – Κείμενα / Ερμηνευτικά Υπομνήματα

Antiphon Orationes et Fragmenta (1914) Blass, Fr. Teubner.

Gagarin, M. (1997). *Antiphon Speeches* Cambridge University Press. USA.

Κάππαρης, Α. Κ., (2008) *Απολλοδώρου Κατά Νεαίρας*. Μετφρ. Γεώργιος Α. Χριστοδούλου. Στιγμή, Αθήνα.

Carey, C. (1992) *Apollodoros Against Neaira Demosthenes 59 Greek Orators* 6, Aris and Phillips.

Βιβλιογραφία

Βακαλούδη, Δ. Α. (2008) *Η Μαγεία στην Αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα.

Biscardi, A. (2004) *Αρχαίο ελληνικό δίκαιο*, μετφρ. Παν. Δ. Δημάκη, Αθήνα.

Blundell, S. (2006) *Οι γυναίκες στην κλασσική Αθήνα*, μετφρ. Λ. Λύχνου, Αθήνα.

Bonner, J, R. (Apr., 1906) “Did Women Testify in Homicide Cases at Athens?” , *Classical Philology* 1: 127-132.

Bonnet, J, R. (Oct., 1912) “Evidence in the Areopagus”, *Classical Philology* 7: 450-456.

Burkert, W. (1993) *Αρχαία Ελληνική Θρησκεία Αρχαϊκή και Κλασσική Εποχή*, μετφρ. Ν. Π. Μπεζαντάκος- Α. Αβαγιανού, Αθήνα.

Zaidman, Louise, B. Schmitt, Pantel, P. (2004) *Η θρησκεία στις ελληνικές πόλεις της κλασσικής εποχής*, μετφρ. Κ. Μπούρας, Αθήνα.

Cantarella, E. (2005) «Gender, Sexuality, and Law» (2005) στο Gagarin, M. - Cohen, D. (επιμ.) (2005) *The Cambridge Companion to Ancient Greek Law*, Cambridge: 236-253.

Calame, C. (2006) *Ο έρωτας στην αρχαία Ελλάδα*, μετφρ. Αν. Αγγ. Στέφος, Αθήνα.

Carey, C. (1992) *Apollodoros Against Neaira Demosthenes 59*, Greek Orators vol. 6, Aris and Phillips.

Caravan, E. (2007) *The Attic Orators*, Oxford.

- Edwards, M. H. (2006) *Democracy and the rule of Law in classical Athens Essays on Law, Society, and Politics*, Cambridge.
- Edwards, M. H. (2002) *Οι Αττικοί ρήτορες*, μετφρ. Δ. Σπαθάρης, Αθήνα.
- Faraone, A. C. / McClure, K. L. (eds) (2006) *Prostitutes and Courtesans in the Ancient World*, Wisconsin.
- Fantam, E., Foley, H.P., Kampen, N. B., Pomeroy, S. B., Shapiro, A.H. (επιμ.) (2004) *Οι γυναίκες στον αρχαίο κόσμο*, μετφρ. Κ. Μπούρας, Αθήνα.
- Flaceliere, R. (1995) *Ο έρωτας στην αρχαία Ελλάδα*, μετφρ. Α.Καραντώνης. Παπαδήμα, Αθήνα.
- Flaceliere R. (2005) *Ο Δημόσιος και ιδιωτικός βίος των αρχαίων Ελλήνων*, μετφρ. Βανδώρου Γ., Αθήνα.
- Foxhall, L. / Lewis, A. D. E. (2006) *Greek Law in its Political Setting Justifications not Justice* Clarendon Press, Oxford.
- Foxhall, L. (2003) “*Female inheritance in Athenian law*” στο D. Lyons and R. Westbrook (επιμ.) (2003) *Women and Property in the Ancient World*, Centre for Hellenic Studies (Washington), Baltimore: Johns Hopkins University
- Gagarin, M. (1997) *Antiphon The speeches*, Cambridge
- Gagarin, M. (2003) “*Telling Stories in Athenian Law*”, *Transactions of the American Philological Association* 133: 197-207.
- Goff, B. (2004) *Citizen Bacchae women’s ritual practice in ancient Greece*, London.
- Θεοδωρακόπουλος, Β. (1989) *Εισαγωγή στην αττική ρητορεία, η γέννηση της ρητορείας, οι δέκα ρήτορες, η ρητορική τέχνη*, Αθήνα.
- Harris, E.M. - Rubinstein, L. (επιμ.) (2004) *Law and the Courts in ancient Greece*, London.
- Hunter, J. V. (1994) *Policing Athens social control in the Attic Lawsuits, 420-320*, New Jersey.
- James, L. S. / Dillon, S. (2012) *A Companion to women in the Ancient world* Blackwell.
- Just, R. (2009) *Women in Athenian Law and Life*, Routledge, London.

- Κάππαρης, Α. Κ. (2008) *Απολλοδώρου Κατά Νεαίρας*, μετφρ. Γ. Α. Χριστοδούλου, Αθήνα.
- Lardinois, A. / McClure, L. (επιμ.) (2001) *Making Silence Speak Women's voices in Greek Literature and society*, Princeton and Oxford.
- Loomis, W.T. (1972) "The Nature of Premeditation in Athenian Homicide Law" *The Journal of Hellenic Studies* 92: 86-95.
- MacLachlan, B. (2012) *Women in Ancient Greece a sourcebook*, New York/London.
- MacDowell, D. M. (2003) *Το δίκαιο στην Αθήνα των κλασικών χρόνων*, μετφρ. Γ. Μαθιουδάκης, Αθήνα.
- Montanari, F. (2010) *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας από τον 8^ο αι. π. Χ. έως τον 6^ο αι. μ. Χ.*, μετφρ. Σ. Κουτράκης, Δ. Κουκουζίκας, Κ. Σιββά, Επιμέλεια Δ. Ιακώβ, Α. Ρεγκάκος, Θεσσαλονίκη.
- Moretti, J. C. (2007) *Θέατρο και κοινωνία στην Αρχαία Ελλάδα* μετφρ. Ε. Δημητρακοπούλου, Αθήνα.
- Mosse, C. (2008) *Η γυναίκα στην αρχαία Ελλάδα*, μετφρ. Α.Δ. Στεφανής, Αθήνα.
- Mosse, C. (1996) *Ο πολίτης στην αρχαία Ελλάδα γένεση κι εξέλιξη της πολιτικής σκέψης και πράξης*, μετφρ. Ι. Παπακωνσταντίνου, Αθήνα.
- O. Kay. Pry. (2012) "Social and Political Roles of Women in Athens and Sparta", *Sabel and Scroll* 1: 7-14.
- O Neal, J. Williams. (1993) "The Status of Women in Ancient Athens" *International Social Science Review*. 68: No. 3: 115-121.
- Osborne, R. (1997) "Law, the Democratic Citizen and the Representation of Women in Classical Athens", *Past and Present Society*, 155: 3-33.
- Patterson, C., (2005) "Athenian citizenship law" στο Gagarin, M., - Cohen. D. (επιμ.) (2005) *The Cambridge Companion to Ancient Greek Law*, Cambridge.
- Pomerooy, S. (2008) *Θεές, πόρνες, σύζυγοι και δούλες*, μετφρ. Μ. Μπλέτας, Αθήνα.
- Reinsberg, C. (2008) *Γάμος, εταίρες και παιδερρασσία στην αρχαία Ελλάδα με 120 εικόνες και σχέδια*, μτφρ. Δ. Γεωργοβασίλης, Μ. Pfreimter, Αθήνα.
- Roisman, J. (2006) *The rhetoric of conspiracy in ancient Athens*, Berkeley.

- Salles, C. (2007) *Η άλλη όψη της αρχαιότητας ο υπόκοσμος*, μετφρ. Κ. Τσιταράκης, Αθήνα.
- Sealey, R. (1983) “The Athenian Courts for Homicide” *Classical Philology*, 78: 275-296.
- Wohl, V. (2010) *Law’s Cosmos Juridical Discourse in Athenian Forensic Oratory*, Cambridge.
- Wohl, V. (2010) “A tragic Case of Poisoning: Intention Between Tragedy and the Law” *Transactions of the American Philological Association* 140: 33-70.
- Ξενίδου, C., B. (2001) *Οι γυναίκες στην ελληνική αρχαιότητα: καταδίκη μνήμης*, Αθήνα.